

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas

Aistė Birietaitė

Sociologijos magistrantūros studijų programa
Magistro darbas

Dirbantys seneliai: senelystės ir darbo vaidmenų derinimas

Darbo vadovė doc. dr. Vikinta Rosinaitė

Vilnius 2022

Turinys

SANTRAUKA	3
SUMMARY	5
ĮVADAS	7
I. Darbo teorinė prieiga	9
1. 1. Senelystės aspektai	9
1. 1. 1. Istorinė senelystės tematikos tyrinėjimų apžvalga	9
1. 1. 2. Senelystė: vaidmuo, identitetas, statusas	10
1. 1. 3. Senelių tipologija	15
1. 2. Tarpgeneraciniai santykiai: anūkų įtaka senelių gerovei.....	17
1. 3. Senelio ir darbuotojo vaidmenų derinimas	23
II. Empirinis tyrimas	30
2. 1. Tyrimo metodologija	30
2. 2. Tyrimo rezultatai	32
2. 2. 1. Buvimo seneliu aspektai	32
2. 2. 1. 1. Tėvystė/motinstė ir dabartiniai santykiai su vaikais	32
2. 2. 1. 2. Bendravimas su anūkais	34
2. 2. 1. 3. Pokyčiai tapus seneliu	39
2. 2. 1. 4. Buvimo seneliu/močiute skirtumai nuo buvimo tėčiu/mama	40
2. 2. 1. 5. Senelio tapatybė, identitetas ir vaidmuo	42
2. 2. 2. Senelystės ir darbo vaidmenų derinimo aspektai	48
2. 2. 2. 1. Senelystės ir darbo vaidmenų derinimo ypatumai ir palyginimas su tėvystės/motinstės ir darbo vaidmenų derinimu	48
2. 2. 2. 2. Darbo aplinkos požiūris į vaidmenų derinimą ir darbo svarba tyrimo dalyviams	52
IŠVADOS	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
PRIEDAI	60

SANTRAUKA

Senelystė – vienas svarbiausių vaidmenų vėlesniame amžiuje. Visuomenei senstant ilgėja pensinis amžius, todėl kyla nauja „dirbančių senelių“ kategorija. Kai individai į pensiją išeidavo anksčiau, senelystė būdavo pagrindinė veikla vėlesniame amžiuje. Pastaraisiais metais šis tradicinis senelio vaidmuo kinta ir seneliai turi prasitaikyti ir suderinti daugiau vaidmenų, todėl labai svarbu suprasti, kaip darbingo amžiaus žmonės derina senelystės ir darbo vaidmenis ir kaip tai veikia jų gerovę.

Magistrinio darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip dirbantys ir anūkų turintys individai derina senelystės ir darbo vaidmenis ir kaip tai paveikia jų gerovę. Tyrimo uždaviniai: suprasti senelystės reikšmę tyrimo dalyviams, suprasti, kokie pokyčiai įvyksta gimus anūkams, kokie yra tarpgeneraciniai santykiai. Taip pat ištirti, kokios senelystės praktikos būdingos dirbančiam seneliui/močiutei bei išsiaiškinti, kaip senelystės ir darbo derinimas veikia senelių gerovę. Teorinėje darbo dalyje remiuosi autoriais, kurie rašo apie senelystę, tarpgeneracinius santykius, senelių gerovę, senelystės ir darbo derinimą.

Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis metodas. Buvo atlikti 12 pusiau struktūruotų individualių interviu su pilnu etatu dirbančiais seneliais, kurie turi ikimokyklinio amžiaus anūkų, tačiau su jais negyvena. Taip pat svarbu, kad nei anūkai, nei seneliai neturėtų sveikatos problemų, kurios galėtų daryti įtaką anūkų priežiūrai.

Tyrimas atskleidė, kad senelystė yra lauktas ir džiaugsmingas gyvenimo etapas, kuri suderinti su darbu nėra sudėtinga. Tiek tyrimo dalyvių vadovai, tiek bendradarbiai į šių vaidmenų derinimą žiūri palankiai. Kai kurie informantai gimus anūkams teigia nepajutę jokio poveikio darbo aspektams. Daliai senelių būna situacijų, kai dėl anūkų tenka aukoti darbą, tačiau didelių problemų tai nesukelia. Susimažinti darbo valandų, pasidaryti lankstesnę grafiką ar išeiti dėl anūkų iš darbo seneliai svarstę nėra. Pasak tyrimo dalyvių, senelystę derinti su darbu yra lengviau nei tėvystę ar motinystę, nes mažiau atsakomybės. Kalbant apie darbo svarbą tyrimo dalyviams, kai kurie be darbo neįsivaizduoja savo gyvenimo, jis suteikia gyvenimui prasmės, taip pat svarbūs savirealizacijos bei socialinių ryšių aspektai. Kitiems darbas nebėra toks svarbus kaip anksčiau, o svarbiausias likęs aspektas – finansinis.

Pereinant prie senelystės, tyrimo dalyviai yra patenkinti tiek santykiais su anūkais, tiek su vaikais. Daugiausiai laiko seneliai su anūkais praleidžia žaisdami įvairius žaidimus, kartais „pavadoja“ tėvus, nuvažiuoja su anūkais atostogų. Seneliai su anūkais matosi įvairiu dažnumu – nuo karto per du mėnesius iki kelių kartų per savaitę, taip pat kai kurie seneliai su anūkais bendrauja ir telefonu ar vaizdo skambučiais. Vaikai padėkoja tėvams už anūkų priežiūrą tiek verbaliai, tiek

neverbaliai, todėl seneliai jaučiasi vertinami. Tiek tyrimo dalyvio partnerio, tiek vaiko partnerio tėvų įsitraukimas į anūkų priežiūrą yra labai įvairus – vieni įsitraukia mažiau, kiti panašiai, dalis daugiau. Kalbant apie pokyčius tapus seneliu, informantai įvardija sumažėjusį laiko sau kiekį, artimesnę santykį su vaikais, didesnę džiaugsmą atsiradusį gyvenime, taip pat tapimas atlaidesniu, kantrėniu. Senelystė tyrimo dalyviams turi teigiamą emocinę įtaką gerovei. Finansų aspektui informantai nepastebi ženklios įtakos, o sveikatos problemas sieja ne susenelyste, o su amžiumi. Informantai teigia seneliais tapę laiku, nors neprieštarautų tapę ir anksčiau – būtų buvę geresnės sveikatos ir galėję aktyviau užsiimti su anūkais.

Raktiniai žodžiai: dirbantys seneliai, senelystės ir darbo derinimas, senelystė, senelių gerovė.

SUMMARY

Grandparenthood is one of the most important roles in later life, as the population ages, the retirement age increases and a new category of "working grandparents" emerges. When individuals retired earlier, grandparenthood was a major part of later life. In recent years, this traditional role of the grandparent has changed, and grandparents need to adapt and reconcile more roles, so it is crucial to understand how people of working age balance the roles of grandparenthood and work and how this affects their well-being.

The aim of this master thesis is to find out how working individuals with grandchildren balance these roles and how it affects their well-being. The objectives of the study are: to understand the significance of grandparenthood for the participants of the study, to understand what changes occur after the birth of grandchildren and what intergenerational relationships are like. Also: to examine what practices of grandparenthood are typical of a working grandparent and to find out how balancing grandparenthood and work affects grandparents' well-being. In the theoretical part of the work, I rely on authors who write about grandparenthood, intergenerational relationships, the well-being of grandparents, and the balancing of grandparenthood and work.

A qualitative method was chosen for the study. Twelve semi-structured individual interviews were conducted with grandparents who are also working full-time and have pre-school grandchildren, but do not live with them. It was also important that neither the grandchildren nor the grandparents have health problems that could affect grandchild care.

The study has revealed that grandparenthood is a welcome and joyful stage in life that is not difficult to reconcile with work. The work superiors and colleagues of the study participants both support a balanced view of these roles. Some informants say that the birth of grandchildren had no effect on any aspects of their work. Others do mention some situations where having a grandchild impedes work but say that this is not a major problem. Grandparents have not considered reducing working hours, making their schedules more flexible or leaving work because of grandchildren. According to the study participants, combining grandparenthood with work is easier than paternity or motherhood because there is less responsibility. As for the importance of work for the study participants, some do not imagine their lives without work as it gives them meaning, as well as providing aspects of self-realization and an opportunity to cultivate social relations. For others, work is no longer as important as it used to be – its most important aspect is financial.

Turning to grandparenthood itself, study participants testify to being satisfied with both – their relationship to their grandchildren and to their children. Grandparents spend most of their time with their grandchildren playing various games, sometimes "replacing" their parents, and going on

holiday with their grandchildren. Grandparents see their grandchildren with varying frequency, ranging from once every two months to several times a week; some grandparents also communicate with their grandchildren by phone or video call. The grandparents feel valued, because their children thank them in verbal and nonverbal ways for the caring of the grandchildren. The involvement of the study participant's partner and their child's partner's parents in the care of the grandchildren varies in similarity – some are less involved, others are equally or more involved. Regarding the changes after becoming a grandparent, informants name a decrease in the amount of time for oneself, a closer relationship with their children, a greater joy in life as well as becoming more forgiving and patient. Grandparenthood has a positive emotional impact on the well-being of the study participants. Their financial situation is not significantly affected, and they do not link their health problems with grandparenthood, but with age. Informants say that they became grandparents at the right time, although they would not have objected to this happening even earlier – they would have been in better health and could have been more active with their grandchildren.

Keywords: Working grandparents, balancing work and grandparenting, grandparenthood, well-being of grandparents.

IVADAS

Žiūrint iš gyvenimo kelio perspektyvos, žmogus kiekviename amžiaus tarpsnyje turi po kelis svarbiausius vaidmenis. Brandžiame arba vyresniame amžiuje vienas iš tokių vaidmenų yra senelio/močiutės vaidmuo. Vieniems šis vaidmuo gali būti labai lauktas ir trokštamas, kitiems galbūt ne toks laukiamas arba dar nebuvo ruošiamasi šiam vaidmeniui. Nors seneliai jau užaugino savo vaikus ir turi patirties būti tėvais, tačiau senelio/močiutės vaidmuo yra naujas ir dažniausiai vykstantis kitomis aplinkybėmis. Tikėtina, kad gali būti pasikeitusi finansinė senelių padėtis, fizinė sveikata ir/ar kitos aplinkybės. Dirbantys seneliai yra pakankamai naujas reiškinys visų pirma dėl to, kad išėjimo į pensiją amžius vis tolsta, o tai vyksta dėl visuomenės senėjimo. Taigi žmonės, dar esantys darbo rinkoje, turi prisimti naują – senelio/močiutės – vaidmenį, kurį išpildyti ne visiems gali būti lengva. Gali būti, kad tradicinis senelio/močiutės vaidmuo, kai tai yra vienintelis vaidmuo ir/ar pagrindinė veikla vyresniame amžiuje, kinta, turint omenyje visuomenės senėjimą ir pensinio amžiaus vėlinimą. Taigi svarbu suprasti, kaip darbingo amžiaus žmonės derina šiuos – senelystės ir darbo – vaidmenis ir kaip tai paveikia jų gerovę.

Darbe remsiuosi įvairiais šaltiniais, kurie yra susiję su nagrinėjama tema. Remsiuosi tokiais autoriais kaip Sigita Kraniauskienė, Margarita Gedvilaitė-Kordušienė, Karen Glaser, Madonna Harington Meyer, Carme Triado, Arthur Kornaber, Claudine Attias-Donfut, Martine Segalen ir kitais, kurie rašo apie senelystę ir dirbančius senelius. Tai pat remsiuosi Giorgio Di Gessa, Karen Glaser, Anthea Tinker, Bruno Arpino ir Valeria Bordone ir kitais, kurie rašo apie senelių gerovę bei apie tarpgeneracinius santykius rašančiais Gay Ochiltree, Margaret M Mueller, Sara Arber, Virpi Timonen ir kitais. Reikia paminėti, kad šie ir kiti autoriai, kuriais remiuosi, senelystę nagrinėja plačiai, todėl priskirti juos prie vieno ar dviejų konkrečių aspektų yra sunku. Tai galima pastebėti darbo pirmoje dalyje, kur dalimi autorių yra remiamasi dviejuose ir daugiau skyrių. Lietuvoje dirbančių senelių temą yra tik paliesta, platesnių tyrinėjimų šia tema nėra, todėl mano darbas bus naudingas ir svarbus, nes nagrinėsiu gana naują dirbančių senelių kategoriją, kuri ateityje gali plėstis. Mano tyrimo dalyviai derina du labai gyvenime svarbius vaidmenis, o tai gali būti sudėtinga. Dėl to svarbu suprasti, ar ir kaip jiems pavyksta juos suderinti ir kaip tai paveikia jų gerovę. Noriu atkreipti dėmesį į vertimo aspektą šiame darbe. Darbe vartojamas terminas „senelystė“ yra angliško žodžio „grandparenthood“ vertinys. Žodis senelystė nėra naujas lietuvių kalboje – jis buvo pavartotas Sarmitės Mikulionienės monografijoje „Socialinė gerontologija“. Taip pat anglų kalboje žodžiai *grandfathers* ir *grandparents* lietuviškai verčiami tuo pačiu žodžiu – „seneliai“, todėl darbe stengiuosi aiškiai parašyti, kurį variantą turiu omenyje. Dar noriu pabrėžti, kad žodžių junginiai

„anūkų priežiūra“ ir „rūpinimasis anūkais“ (kurie anglų kalboje atitinka *child care* arba *caring for children*) darbe bus vartojami sinonimiškai.

Darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip, dirbantys ir turintys anūkų individai, derina senelystės ir darbo vaidmenis ir kaip tai paveikia jų gerovę.

Uždaviniai:

- 1) Remiantis sociologine ir gerontologine literatūra, suprasti senelio vaidmenį, identitetą ir statusą, išsiaiškinti senelystės ir darbo derinimo galimybes ir praktikas;
- 2) Suprasti senelystės reikšmę tyrimo dalyviams;
- 3) Suprasti, kokie pokyčiai įvyksta gimus anūkams bei kokie yra tarpgeneraciniai santykiai;
- 4) Ištirti, kokios senelystės praktikos būdingos dirbančiam seneliui/močiutei;
- 5) Išsiaiškinti, senelystės ir darbo derinimo ypatumus bei kaip šių vaidmenų derinimas veikia senelių gerovę.

Darbą sudaro dvi dalys, suskirstytos į skyrius. Pirmoje – teorinėje – dalyje aptarsiu literatūrą, kurioje rašoma apie pačią senelystę, apie senelystės ir darbo derinimą, tarpgeneracinius santykius, pristatysiu senelių klasifikacijos būdus, taip pat aprašysiu veiksnius, darančius įtaką senelių gerovei. Antroje – empirinėje – dalyje pristatysiu atliktą kokybinį tyrimą, kuriame analizuojama senelystė, senelystės ir darbo derinimas, senelių gerovės aspektai.

I. Darbo teorinė prieiga

1. 1. Senelystės aspektai

1. 1. 1. Istorinė senelystės tematikos tyrinėjimų apžvalga

Kaip rašo Maximiliane Szinovác (1998), senelystės tyrinėjimai prasidėjo kelių disciplinų – antropologijos, psichologijos, psichiatrijos, sociologijos ir gerontologijos – kryžkelėje. Senelystė kaip tyrinėjimų sritis iškilo 5-ajame XX amžiaus dešimtmetyje, baigiantis Antrajam pasauliniam karui (Szinovác 1998: 2). Vienas iš anksčiausių sociologinių tyrimų senelystės tema (von Hentig, 1946 iš Szinovác 1998: 2) pabrėžia močiučių kaip šeimų gelbėtojų vaidmenį karo ir po jo įvykusių šeimų krizių (išsiskyrimų, vyro netekčių) metu. XX amžiaus 5 dešimtmečio senelystės tyrinėjimuose išryškėjo 3 pagrindinės temos: 1) seneliai kaip gelbėtojai šeimos krizių metu, 2) senelių vaidmuo tėvystėje, įskaitant „nesikišimo“ normą ir galimas įtampas tarp tėvų ir besikišančių senelių, 3) išplėstinių namų ūkių pasekmės ir specifinis afroamerikiečių močiučių statusas (Szinovác 1998: 5). Septintajame dešimtmetyje, anot autorės, domėjimasi senelių funkcijomis keičia domėjimasis senelio vaidmeniu ir iš senelio perspektyvos, ir iš anūko, taip pat domimasi anūkų suvokimu (angl. *perceptions*) apie senelius. Aštuntajame dešimtmetyje yra tęsiamos senelių vaidmens temos, tačiau pradedama domėtis ir senelių parama paauglėms ar vienišoms mamoms (Szinovác 1998: 6). Cherlin ir Furstenberg (1992) pastebi, kad senelystės tyrinėjimai suintensyvėjo maždaug 7-8 praeito amžiaus dešimtmečiais, kai sumažėjo branduolinės šeimos svarba ir padaugėjo skyrybų bei pakartotinių santuokų, kas vedė prie šeimos formų įvairovės. Priešpaskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje, anot Szinovác (1998), lytis tampa vienu iš aspektų tyrinėti senelystę, taip pat ilgėjanti gyvenimo trukmė skatina atkreipti dėmesį į senelių ir suaugusių anūkų santykius. Vis dėlto, nemažta domėjimasis ir senelio vaidmeniu bei pasitenkinimu juo (Szinovác 1998: 8). Paskutinysis XX amžiaus dešimtmetis, pasak autorės, pasižymi tyrimais apie išplėstinių ir praleistos kartos namų ūkius ir to įtaką seneliams ir anūkams. Taip pat rašoma ir apie senelius, auginančius anūkus, apie tarpgeneracinius perdavimus (angl. *intergenerational transfers*), socialines, asmenines ir šeimines sąlygas, kurios sustiprina artimus tarpgeneracinius ryšius ir paramą (Szinovác 1998: 10).

Dar 1996 metais Arthur Kornhaber pastebėjo, kad senelystė kinta. Jau tuometiniai seneliai buvo sveikesni, labiau išsilavinę ir labiau pasiturintys, nei kada prieš juos. Kaip rašo autorius, pailgėjusi gyvenimo trukmė keičia senelystės „veidą“. Be to, kinta šeimos konfigūracijos, tai reiškia, kad tradicinis šeimos modelis (du tėvai, vaikai ir keturi seneliai) nebėra vienintelis – yra vienišų tėvų, susituokusių antrą kartą, neheteroseksualių šeimų ir daug kitų variacijų (Kornhaber 1996: 12). Todėl

seneliams reikia suprasti, kaip būti seneliu, kai šiuolaikinis pasaulis yra visiškai kitoks nei tas, kuriame jie augo – kitaip tariant, seneliai turi suprasti savo kaip senelio identitetą (ten pat). Cherlin ir Furstenberg (1992) pastebi, kad senelių ir anūkų santykis gali būti malonus ir pilnas emocijų dėl įvairių veiksnių: seneliai gyvena pakankamai ilgai, kad santykis galėtų išsivystyti; turi daugiau laisvalaikio; gali keliauti ilgesnes distancijas; bendrauti telefonu ir kitomis priemonėmis. Be to, dabar seneliai turi mažiau anūkų, todėl gali skirti daugiau laiko kiekvienam iš jų (Cherlin ir Furstenberg 1992; Igel ir Szydlik 2011). Senelystė tapo ilgesnė ir aktyvesnė gyvenimo stadija, galimai sutrumpinta tik dėl vėlyvo/uždelsto pirmojo anūko gimimo (Igel ir Szydlik 2011: 211). Horizontali šeimos struktūra, kaip rašo autoriai, tampa nebe tokia svarbi, svarbesnė tampa vertikali (vaikų ir tėvų santykiai, anūkų ir senelių santykiai ir pan.).

Meyer ir kolegės (2017) taip pat pastebi istoriškai kintantį senelių vaidmenį. Anksčiau senelių vaidmuo ganėtinai skyrėsi nuo tėvų vaidmens, jie neturėdavo tiek daug atsakomybių – pastarosios buvo pavyzdžiui nuvesti anūkus į parką ar zoologijos sodą, tuo tarpu tėvai turėjo rūpintis vaikų mityba, geromis manieromis ar padėti spręsti namų darbus (Meyer et. al. 2017: 4). Taigi anksčiau tėvų ir senelių vaidmenų diferenciacija buvo gana didelė (ten pat). Pastaruosius kelis dešimtmečius, anot autorių, šie vaidmenys tarsi susilieja (angl. *converging*), todėl senelystė tampa intensyvi. Be maitinimo, prausimo ir panašiai, seneliai taip pat veža anūkus į pamokas, stovyklas, padeda su namų darbais, rūpinasi anūkais savaitėmis, mėnesiais ar net metais (Meyer et. al. 2017: 4). Senelio vaidmuo intensyvėja dar ir todėl, kad jaunos dirbančios šeimos negauna paramos iš valstybės ar darbdavių (ten pat). Nors daugelis senelių intensyvėjančias pareigas priima ramiai, autorės pastebi, kad kai kuriuos tai alina, todėl jie norėtų rūpintis anūkais mažiau – neperimti tėvų vaidmens ir į senelystę žiūrėti senamadiškai, būti tradiciniais seneliais.

Taigi turint omenyje socialinius, ekonominius ir demografinius pokyčius, suformuotus kultūrinių kontekstų, senelių vaidmuo XXI amžiuje yra multidimensinis, kompleksinis ir dinamiškas – labiau nei ankstesniais istorijos periodais (Arber ir Timonen 2012: 18). Senelystės pobūdis, pasak autorių, kinta, kaip atsakas į išorinius reikalavimus (angl. *demands*) ir poreikius bei pačių senelių pasirinkimus.

1. 1. 2. Senelystė: vaidmuo, identitetas, statusas

Senelystė – vienas reikšmingiausių ir labiausiai būdingų vyresniam amžiui vaidmenų (Kaufman ir Elder 2003: 270). Anot Attias-Donfut ir Segalen (2002), tapimas seneliu, kuris reiškia kartos statuso pasikeitimą, visada yra šokas. Ochiltree (2006) nuomone, gimus vaikui tėvai turi prisitaikyti prie naujo vaidmens, seneliai turi prisitaikyti irgi, tačiau ne taip dramatiškai. Senelių

jausmai vaikams ir anūkams skiriasi, nes vaikais jie rūpinasi/jaudinasi (angl. *worry*) labiau nei anūkais, už kuriuos jie paprastai jaučiasi mažiau atsakingi (Ochiltree 2006: 2). Arber ir Timonen (2012) pastebi, kad dėl ilgėjančios gyvenimo trukmės seneliai sulaukia ir anūkų pilnametystės. Vyresni (suaugę) anūakai seneliams gali padėti suprasti kintantį socialinį pasaulį, skatinti socialinį išitraukimą, įdiegti aplinkosauginį sąmoningumą ir sveikesnės mitybos įpročius, taip pat stiprinti ryšius su kitais šeimos nariais (Arber ir Timonen 2012: 17). Ochiltree (2006) rašo, kad seneliai yra „populiariausi“ anūkų prižiūrėtojai dėl kelių priežasčių. Pirma, tėvai pasitiki seneliais ir mano, kad anūkams tai yra gerai (ten pat). Antra, seneliai yra mylintys, prisirišę, patikimi, taip pat anūakai pažįsta senelius, o tėvai tiki, kad senelių priežiūros pobūdis yra artimiausias tėvų priežiūrai (ten pat). Be to, seneliai gali lanksčiau prižiūrėti anūkus nei formalios priežiūros institucijos ir senelių priežiūra nieko nekainuoja (ten pat). Seneliai anūkus prižiūri dažniausiai trumpai, kol tėvai dirba ar mokosi ir kol anūakai yra maži (Ochiltree 2006: 3). Vis dėlto, anot autorių, seneliai rūpinasi ne tik ikimokyklinio amžiaus anūkais, bet ir jiems pradėjus lankyti mokyklą – pasiima anūkus po mokyklos, per atostogas, kartais rūpinasi jais, kai suserga. Anūkams augant senelio vaidmuo keičiasi, gimsta kiti anūakai (Ochiltree 2006: 1). Tai pastebi ir Triadó su kolegomis (2005), kurie rašo, kad, senelio vaidmuo kinta bėgant laikui – tiek seneliai, tiek anūakai pastebi mažėjančią senelio kaip besirūpinančiojo ir atlaidaus (angl. *caregiver ir indulgent*) vaidmenį. Abu šie vaidmenys yra aktualesni anūkui esant mažam, o jam augant šių vaidmenų svarba mažėja (Triadó et. al. 2005: 116). Kai kurie seneliai, rašo Ochiltree (2006), pasirenka labiau simbolinį vaidmenį anūkų gyvenime ir matosi tik per reikšmingas šventes, tokias kaip Kalėdos ar anūkų gimtadieniai.

Popoola (2020) pažymi, kad senelystė yra labai individuali veikla, todėl nėra vieno būdo, kaip reikia elgtis tapus/būnant seneliu (turint omenyje tiek šeimoje, tiek etninės grupės atžvilgiu). Vis dėlto, pasak autoriaus, egzistuoja tam tikri vaidmenys, kurie priklauso nuo senelių santykių su anūkais. Bengston (1985) (iš Popoola 2020: 2) išskiria 4 svarbius simbolinius vaidmenis, kuriuos atlieka seneliai: „esu šalia“ (angl. „*being there*“), „šeimos sargybinis“ (angl. „*family national guard*“), arbitras (angl. *arbitrator*) ir šeimos biografijos puoselėtojas (angl. *maintaining the family biography*). „Esu šalia“ reiškia, kad seneliai pasiruošę nuraminti ir padėti iškilus rūpesčiams, seneliai suteikia šeimai stabilumo, kartais net atkalba nuo šeimos iširimo, taip pat jie aktyviai išitraukia į anūkų priežiūrą, kai kyla problemų (Popoola 2020: 2). Buvimas arbitru reiškia, kad tam tikrais momentais seneliai stengiasi paveikti ir derėtis dėl šeimos vertybių, vystyti šeimos tęstinumą ir padėti konfliktų metu (Popoola 2020: 2). Nors egzistuoja tarp kurtų tam tikri vertybiniai skirtumai, kai kurie seneliai gali geriau suvaldyti konfliktus tarp vaikų ir tėvų dėl santykių distancijos ir didesnės patirties (ten pat). Šeimos biografijos puoselėtojo vaidmuo, kaip rašo Popoola (2020), reiškia, kad seneliai suteikia šeimai tęstinumą, mokydami anūkus apie šeimos tradicijas ir paveldą (angl. *heritage*). Lytis,

užimtumas (dirbantis ar ne), šeiminė padėtis, laikas, kada tapo seneliu – visi šie veiksniai turi įtakos perėjimui iš tėvystės į senelystę bei gebėjimui „tvarkytis“ su senelio vaidmeniu (Popoola 2020: 10). Glaser ir kiti (2013) pabrėžia, kad seneliai teikia finansinę, emocinę ir praktinę pagalbą – šiais laikais tai yra savaime suprantama ir normalu, todėl senelių vaidmuo vertinamas per mažai. Senstanti visuomenė, moterų išitraukimas į darbo rinką, skyrybos – visa tai reiškia didesnę senelių išitraukimą (Glaser et. al. 2013: 10).

Arthur Kornhaber (1996) teigia, kad socialinis senelio identitetas/tapatybė – kaip seneliai yra vertinami visuomenėje – nusako socialinį senelio statusą, kuris gali varijuoti kultūriškai, laike. Senelio identitetas yra susijęs su senelio aktyvumu ir elgsena: kaip individas atlieka senelio vaidmenį (Kornhaber 1996: 18). Autoriaus nuomone, visuomenės požiūris į senelius daro įtaką jų socialiniam identitetui, tačiau tik iki tam tikro laipsnio. Emocinis prisirišimas prie anūko gali aktyvuoti individo stiprų senelio identitetą, nesvarbu, koks yra visuomenės požiūris (Kornhaber 1996: 19). Priklausomai nuo laiko ir kultūros, senelių vaidmenys buvo (ir turbūt yra) įvairūs: gyvi protėviai, šeimos istorikai, mentoriai, maitintojai, senėjimo pavyzdžiai (angl. *living ancestors, family historians, mentors, nurturers, role models of aging*) (Kornhaber 1996: 20). Anot autoriaus, didelė modernizacijos grėsmė – galimas šeimos narių atsiskyrimas (angl. *dismembering*) ir neišvengiama senelių garbingos vietos šeimoje ir visuomenėje netektis. Socialinis senelių statusas labai priklauso nuo šalies kultūroje vyraujančio požiūrio į senėjimą ir šeimą (angl. *family life*) (Kornhaber 1996: 22). Teigiamas senelio identitetas ir vaidmens efektyvumas priklauso nuo to, kiek jis yra mylimas ir reikalingas vaikams ir anūkams (ten pat). Kalbant apie senelio tapatybę (angl. *identity*) Reitzes ir Mutran (2004) ištyrė, kad ji yra svarbesnė už religinę, draugo ir partnerio tapatybes, tačiau nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp senelio ir tėvo tapatybės. Autoriai taip pat pastebėjo, kad močiutės pozityviau žiūri ne tik į senelio tapatybę nei seneliai, bet ir į kitas – religinę, draugo, partnerio ir tėvo – tapatybes. Senelio tapatybė yra teigiamai susijusi su savigarba ir neigiamai su depresijos simptomais (Reitzes ir Mutran 2004: 217). Pozityvesnė senelio tapatybė gali sumažinti depresijos simptomus, paskatinti aukštesnę savigarbą, suteikti autentiškumo (angl. *authenticity*) jausmą, suteikti tikslo ir prasmės jausmus, o visa tai padidina gerovę (Reitzes ir Mutran 2004: 218).

Kaufman ir Elder (2003) nagrinėja, kaip senelystė yra susijusi su amžiaus identitetu (angl. *age identity*). Amžiaus identitetas, autoriai rašo, yra subjektyvus amžiaus matas, kuris savyje turi socialinę ir psichologinę prasmę, o ne chronologinį amžių. Senėjimas nėra tik individualus procesas, bet ir simboliškai sukonstruotas – suformuotas individo socialinių patirčių (Kaufman ir Elder 2003: 270). Individų vaidmenys paveikia senėjimą (angl. *affect how they age*) (ten pat). Autoriai rašo, kad nuo maždaug 50-ies žmonės tampa sąmoningesni savo amžiui dėl tam tikrų įvykių ir priminimų (angl. *reminders*). Pasak vaidmenų teorijos (angl. *role theory*), perėjimas į senelystę sklandesnis, kai seneliu

tampama „laiku“ (angl. *normatively expected time*) (Kaufman ir Elder 2003: 271). Pastebima, kad tuo daugiau anūkų turima, tuo vyresnis amžiaus identitetas juntamas, be to, amžiaus identitetas gali būti susijęs su jaunesnių šeimos narių senėjimu (ten pat). Autoriai nustatė, kad tie seneliai, kurie džiaugiasi senelyste, jaučiasi jaunesni ir mano, kad senatvė prasideda vėliau bei tikisi gyventi ilgiau (Kaufman ir Elder 2003: 278). Moterys, kurios nesidžiaugia būdamos močiutėmis, jaučia savo amžių, tuo tarpu besidžiaugiančios močiutystėje (angl. *grandmotherhood*) jaučiasi keliais metais jaunesnės (ten pat). Moterys, kurios nesidžiaugia būdamos močiutėmis, mano, kad senatvė prasideda 68-erių (o joms pačioms 70 ir daugiau). Priešingai, tos, kurios džiaugiasi – mano, kad senatvė prasideda 76-erių (Kaufman ir Elder 2003: 278). Pirmosios tikisi gyventi iki 78-erių, antrosios – iki 83-ejų (ten pat). Tapimo močiute laikas irgi svarbus – tos, kurios močiutėmis tapo santykinai anksti, jaučiasi vyresnės už močiutėmis tapusias „laiku“ (Kaufman ir Elder 2003: 278). Autoriai pastebi, kad taip pat yra ir su seneliais (angl. *grandfathers*). Senelio (angl. *grandparent*) vaidmuo ypatingas tuo, kad skatina individus aktyviai įsitraukti į buvimą su anūkais (Kaufman ir Elder 2003: 279). Taip pat leidžia pajusti, kad yra dar dėl ko gyventi (ten pat).

Buchanan ir Rotkirch (2016) rašo apie veiklas, kurias seneliai veikia su anūkais. Autoriai skiria reguliarias/įprastas (angl. *regular*) ir pomėgių (angl. *hobbies*) veiklas. Reguliarios – tai kasdienės veiklos: nuvežti anūkus į ir iš mokyklos, rūpintis anūkais, kol tėvai grįš iš darbo (Buchanan ir Rotkirch 2016: 76). Kai kurie seneliai tai daro kasdien ar beveik kasdien, tuo tarpu kiti – kartais, kai kyla poreikis (Buchanan ir Rotkirch 2016: 77). Kalbant apie pomėgių veiklas, autoriai rašo, kad jos gali būti susiję tiek su anūkų, tiek su senelių pomėgiais. Seneliai su anūkais gali žaisti futbolą, važinėti dviračiu, dalyvauti mokyklos renginiuose (Buchanan ir Rotkirch 2016: 77). Kai anūkai paauga, gali dalyvauti senelių mėgstamose veiklose – skaityti, žaisti stalo žaidimus, eiti į muziejus, lankytis parodose ir panašiai (ten pat). Seneliai, Buchanan ir Rotkirch (2016) manymu, jaučia atliekantys prasmingą vaidmenį, iš vienos pusės – vertybių ir kultūros perdavėjo, iš kitos – draugas, su kuriuo smagu ir tarsi patikėtini, kuriam gali papasakoti savo rūpesčius. Močiutės vaidmuo, pasak autorių, vis dėlto dominuoja prieš senelio vaidmenį. Seneliai stengiasi perduoti anūkams žinias, kurios gali praversti gyvenime, kartu „nelendant“ į tėvų vaidmenį (Buchanan ir Rotkirch 2016: 85). Yra autorių, teigiančių, kad senelio lytis turi įtakos senelio vaidmeniui ir reikšmei (Buchanan ir Rotkirch 2016; Mueller et. al. 2002; Lakomý ir Kreidl 2015; Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2013; Arber ir Timonen 2012; Triadó et. al. 2005). Moterys, rašo Arber ir Timonen (2012), daugumoje visuomenių yra socializuojamos būti šeimos ryšių puoselėtojomis, todėl močiutės labiau nei seneliai yra linkę būti artimesnės anūkams ir tampa pagrindine figūra mažų anūkų gyvenime. Nepaisant bendravimo su anūkais dažnumo močiutės patiria didesnę pasitenkinimą savo vaidmeniu nei seneliai (Arber ir Timonen 2012: 8; Arpino et. al. 2018: 251). Iširta, kad močiutės yra artimesnės

emociškai anūkams nei seneliai, taip pat jos jaučia didesnę pasitenkinimą močiutės vaidmeniu (Triadó et. al. 2005: 104). Lytis, anot Triadó ir kolegų (2005), tiriant senelystę, yra svarbi trimis kryptimis: senelio lytis, anūko lytis ir vidurinėsios kartos – vaiko tėvų arba kitaip senelių vaikų – lytis. Kalbant apie vaiko tėvus, nustatyta, kad santykiai šeimoje yra intensyvesni iš vaiko motinos pusės, be to senelių iš motinos pusės santykiai su anūkais dažniau yra artimesni nei su seneliais iš tėvo pusės (Triadó et. al. 2005: 104). Anūko lytis taip pat turi įtakos santykiams su seneliais (ten pat). Pastebėta, kad seneliai labiau vertina ryšį su anūkėmis nei su anūkais (Triadó et. al. 2005: 104). Taip pat anūkėms, labiau nei anūkams, patiko būti su seneliais bei anūkės iš senelių sulaukė daugiau pagalbos nei anūkai (ten pat). Mann ir Leeson (2010) pastebi, kad seneliai „supranta“, kad močiutės anūkų priežiūroje yra labiau patyrę, o savo santykius su anūkais mato kaip labiau pasilinksminimo ir palepinimo. Seneliai, autorių manymu, save vaizduoja mažiau svarbius nei močiutes. Jie taip pat mato savo vaidmenį laisvesnį nei močiučių (Mann ir Leeson 2010: 245). Sigita Kraniauskienė ir Margarita Gedvilaitė-Kordušienė (2013) taip pat mato lyčių skirtumus. Anot jų, anūkus padeda labiau prižiūrėti močiutės nei seneliai, ir bendrai, močiutės ir seneliai anūkų priežiūroje dalyvauja skirtingai (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2013: 6). Motinos tiek dukroms, tiek sūnums dažniau padeda prižiūrėti vaikus (ten pat). Meyer (2014) savo monografijoje taip pat užsimena apie su lytimi susijusius lūkesčius (angl. *gendered expectations*). Moterys, anot jos, daro maždaug dvigubai daugiau priežiūros darbų (angl. *carework*) nei vyrai, tas pat pasakytina ir apie rūpinimąsi anūkais. Ir tas lūkestis, kad moterys daugiau rūpinsis anūkais, pasak Meyer (2014), išlieka. Be to, išlieka ir tai, kad moterys absorbuos finansinę, emocinę, socialinę ir fizinę kainas, kurias teks sumokėti prižiūrint anūkus (Meyer 2014: 20). Nors tiesioginis moterų spaudimas rūpintis anūkais yra kiek sumažėjęs, moterys vis vien linkę daryti šį vidujiškai (angl. *intrinsically*) motyvuotą darbą dėl išlikusių „normų“ apie moters vaidmenį ir „tinkamą“ šeimos priežiūrą (proper care of families) (ten pat). Vis dėlto, labai maža autorės tiriamų moterų dalis paminėjo ar pasiskundė moterims keliamais lūkesčiais.

Taigi senelystė yra svarbus gyvenimo etapas, kai atsiranda dar vienas vaidmuo, prie kurio reikia prisitaikyti. Šis vaidmuo yra reikšmingas tiek patiems seneliams, tiek anūkams. Seneliai su anūkais ne tik žaidžia ar padeda kasdienėse veiklose, bet ir yra šeimos istorijos pasakotojai, išminties skleidėjai. Svarbus veiksnys, nulemiantis, kaip seneliai jaučiasi būdami seneliais, yra amžiaus identitetas. Nereikėtų pamiršti ir lyties aspekto. Kai kurie autoriai rašo, kad senelystė ir močiutystė skiriasi. Moterys buvo (ir, tikriausiai, yra) socializuojamos būti „šeimos židinio kūrėjomis“, todėl močiučių vaidmuo anūkų gyvenime dažnai yra reikšmingesnis nei senelių.

1. 1. 3. Senelių tipologija

Analizuojant senelystę įdomu ir aktualu sužinoti, kaip galima klasifikuoti senelius. Šiame skyriuje pateikiu keletą klasifikacijų, kurios padės giliau suprasti, kokie gali būti seneliai.

Mueller su kolegomis (2002) pristato 5 senelių tipus: įtakingi seneliai (angl. *influential*), palaikantys (angl. *supportive*), pasyvūs (angl. *passive*), autoritetingi (angl. *authority-oriented*) ir atsiskyrę (angl. *detached*). Įtakingi seneliai atstovauja tiek kompaniono vaidmenį, tiek tėvišką (angl. *parent-like*), autoritetas ir drausmė yra senelio vaidmens dalis, be to, jie yra stipriai įsitraukę į visus senelystės aspektus, fiziškai dalyvauja kasdieniame anūkų gyvenime, jaučia, kad turi intymų ryši su anūkais, padeda instrumentiniais būdais, finansiškai, kai kurie net padeda anūkui susirasti darbą, (Mueller et. al. 2002: 373). Palaikantys seneliai pasižymi šiek tiek mažesniu įsitraukimo lygiu nei įtakingi, jie nemato savo vaidmens kaip autoriteto ir drausmintojų anūkų gyvenime, santykis su anūkais labiau paremtas mainais nei tėviško autoriteto santykiu, anūkus mato šiek tiek rečiau nei įtakingi seneliai, bet bent kartą per savaitę (Mueller et. al. 2002: 375-376). Pasyvūs seneliai yra saikingai įsitraukę į anūkų gyvenimą, nemato savo vaidmens kaip tėviško, teikiančio instrumentinę pagalbą ar esančio anūkui autoritetu ir drausmės šaltiniu, su anūkais susitinka bent kartą per mėnesį, apibūdina save kaip anūkų draugus (Mueller et. al. 2002: 376). Autoritetingi seneliai jaučiasi esantys ir išminties balsu, ir autoritetu, ir draugu anūkams, šiek tiek panašūs į pasyvius senelius, tik su anūkais bendrauja labiau netiesiogiai, padeda anūkams lygiu, panašiu į palaikančių senelių tipą, aptaria su anūkais jų ateitį, padeda siekti anūkams savo tikslų, teikia instrumentinę pagalbą, nors ir mažiau nei įtakingi ar palaikantys seneliai (Mueller et. al. 2002: 377). Atsiskyrę seneliai yra mažiausiai įsitraukę į anūkų gyvenimą, retai mato anūkus, nedalyvauja ar labai mažai dalyvauja veiklose kartu su anūkais, neturi tokio artimo ryšio, kaip kitų tipų seneliai, save laiko anūkų draugais ir teikia apčiuopiamą paramą – finansinę ar pavyzdžiui padeda susirasti anūkui darbą (Mueller et. al. 2002: 378).

Straipsnio autoriai pažymi ir lyties aspektą – močiutės yra labiau linkę būti pasyvaus tipo nei atsiskyrę ar autoritetingos. Kiti svarbūs aspektai – anūkų skaičius neišskiria pasyvaus tipo senelių nuo atsiskyrusių, taip pat seneliai, kurie turi daugiau anūkų ir gyvena toliau nuo jų, yra linkę būti pasyvesniais, o ne įsitraukusiais (Mueller et. al. 2002: 377). Be to, pasak autorių, kuo labiau seneliai įsitraukę į anūkų gyvenimą, tuo kokybiškesni jų santykiai su anūkais. Pasyvūs ir atsiskyrę seneliai silpnai įsitraukia į anūkų priežiūrą dėl šių priežasčių: geografinio atstumo, paskatinimo iš tėvų pusės trūkumo, dėl neįsitraukimo į ūkininkavimą, didelio anūkų skaičiaus ir dėl to, kad anūkai yra sūnaus, o ne dukters vaikai (tikriausiai, dėl jau minėto *matrifocal tilt*) (Mueller et. al. 2002: 381).

Robertson (1977 iš Triadó et. al. 2005: 103) pasiūlė senelių klasifikaciją, kuri remiasi asmenine ir socialine senelių reikšme (angl. *personal and social meaning of grandparents*). Asmeninė

dimensija reiškia senelių indėlį į anūkų pasitenkinimą, o socialinis aspektas reiškia senelių kaip moralinio gido ir sektino pavyzdžio vaidmenį (Triadó et. al. 2005: 103). Taigi Robertson išskiria 4 senelystės stilius: pasidalinę seneliai (angl. *apportioned*), kurių rodikliai abejose dimensijose aukšti; individualistiški seneliai (angl. *individualised*), kurių asmeninė dimensija aukščiau nei socialinė; simboliniai seneliai (angl. *symbolic*), kurių socialinė dimensija aukščiau negu asmeninė ir nutolę seneliai (angl. *distant*), kurių tiek asmeninė, tiek socialinė dimensijos yra žemame lygyje (Triadó et. al. 2005: 103).

Dar vieną klasifikaciją pateikia Australijos tyrėjai. Pagal anūkų priežiūros pobūdį Goodfellow ir Laverty (2003) išskiria 4 senelių tipus:

- 1) Aistringi (angl. *avid carers*) (kurių gyvenimas sukasi tik aplink anūkus)
- 2) Lankstūs (angl. *flexible family carers*) (kurie rūpinasi šeima, tačiau nepamiršta ir asmeninių poreikių)
- 3) Selektyvūs (angl. *selective carers*) (kuriems anūkai yra svarbi gyvenimo dalis, tačiau kurie nenori būti apibūdinami tik kaip seneliai)
- 4) Abejingi (kurie nėra linkę rūpintis anūkais) (angl. *hesitant caregivers who did not anticipate caring for their grandchildren*) (Goodfellow ir Laverty 2003: 18).

Taip pat verta paminėti dar kelis senelių skirstymo būdus. Neugarten ir Weinstein (1964 iš Arber ir Timonen 2012: 7) skiria 5 senelių tipus: formalūs (angl. *formal*), siekiantys linksmybių (angl. *funseekers*), atitolę (angl. *distant*), surogatiniai tėvai (angl. *surrogate parents*) ir šeimos išminties šaltiniai (angl. *reservoirs of family wisdom*). Cherlin ir Furstenberg (1985 iš Arber ir Timonen 2012: 7) manymu, senelių vaidmuo nėra pastovus, jis kinta priklausomai nuo anūkų amžiaus. Taigi autoriai pasiūlo kitokią senelių tipologiją: atsiskyrę (angl. *detached*), pasyvūs (angl. *passive*), palaikantys (angl. *supportive*), autoritetingi (angl. *authoritative*) ir įtakingi (angl. *influential*) (Arber ir Timonen 2012: 7), (galima pastebėti, ši klasifikacija yra panaši į Mueller ir kolegų (2002) klasifikaciją). Vėliau (1992) autoriai supaprastino šį skirstymą ir pateikė 3 senelių tipus: nutolę seneliai (angl. *remote*), kompanionai (angl. *companionate*) ir įsitraukę (angl. *involved*) seneliai (Arber ir Timonen 2012: 7).

Taigi šiame skyriuje pateiktos kelios senelių klasifikacijos. Iš aprašytų išsamiausiai klasifikaciją aprašė Mueller ir kiti (2002), suskirstydami senelius į įtakingus, palaikančius, pasyvius, autoritetingus ir atsiskyrusius. Robertson pristatė klasifikaciją, kuri remiasi asmenine ir socialine senelių reikšme ir suskirstė senelius į pasidalinčius, individualistiškus, simbolinius ir nutolusius. Taip pat skyriuje buvo trumpai pristatytos Goodfellow ir Laverty (2003), Neugarten ir Weinstein (1964) ir Cherlin ir Furstenberg (1985) klasifikacijos.

1. 2. Tarpgeneraciniai santykiai: anūkų įtaka senelių gerovei

Vienas iš senelių ir anūkų santykiams įtakos turinčių veiksnių yra senelių ir vaikų santykiai – suaugę vaikai yra tarsi „tiltas“ tarp senelių ir anūkų jie vadina „vartų saugotojo“ (angl. *gatekeeper*) vaidmenį (Igel ir Szydlak 2011: 212; Arber ir Timonen 2012: 9; Mueller et. al. 2002: 362; Ochiltree 2006: 2). Mueller ir kolegos (2002) rašo, kad senelių ir anūkų santykį taip pat lemia ir geografinis artumas. Jų manymu, seneliai, gyvenantys arčiau anūkų, linkę labiau įsitraukti į jų gyvenimus ir nors artumas gali reikšti dažnesnį senelių ir anūkų kontaktą, nebūtinai jis bus reikšmingas. Cherlin ir Furstenberg (1992) pritaria sakydami, kad geografinė distancija reiškia daug – ji gali nulemti senelių ir anūkų ryšių stiprumą. Vis dėlto, yra ginčijamasi, koku mastu geografinis atstumas veikia senelių ir anūkų santykius (Arber ir Timonen 2012: 12). Viena vertus, jis gali turėti įtakos matymosi dažnumui, kita vertus, geografinis atstumas, nors ir nuspėja kontakto dažnumą, senelių ir anūkų santykių kokybės nenusako – galima bendrauti ir (elektroniniais) laiškais, telefonu, Skype ar kitomis programomis (ten pat). Mueller su kolegomis (2002) išvardina dar keletą veiksnių, kurie turi įtakos senelių ir anūkų santykiams: amžius (tiek vaikų, tiek senelių – kuo vyresnis vaikas, tuo mažiau priežiūros jam reikia; sveikatos būklė susijusi su senelio amžiumi – jaunesni seneliai dažniau būna sveikesni ir labiau aktyvūs su anūkais), anūkų skaičius, tėvų vedybinis statusas (skyrybos padidina senelių iš motinos pusės įsitraukimą, taip pat materialinę paramą). Tokie veiksniai kaip šeimos ritualai, senelių patirtis su savo seneliais, religija, senelių gyvenamoji vieta – užmiestis – teigiamai veikia senelių įsitraukimą (Mueller et. al. 2002: 363).

Bengston (1991 ir 2001 iš Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2012) sukūrė Tarpgeneracinio solidarumo koncepciją, kurią sudaro 6 dimensijos:

- a. „Bendravimo solidarumas (association solidarity) – skirtingų kartų šeimos narių bendravimo būdai ir dažnis. Ši dimensija apima kontaktų, formalizuotų per šeimos įvykius (pvz., gimtadienių, Kalėdų susibūrimai), dažnumą kasdieniame gyvenime.
- b. Konsensuso solidarumas (consensual solidarity) – kelių kartų šeimos narių nuomonių, vertybių ir orientacijų sutapimas; kartų sutarimo laipsnis. Tiriama, kiek sutampa šeimos narių vertybės, nuostatos ar įsitikinimai.
- c. Normatyvinis solidarumas (normative solidarity) – lūkesčiai, susiję su vaikų ir tėvų tarpusavio išpareigojimais; elgesio normos, reglamentuojančios šeimos bendrų vertybių svarbą.
- d. Funkcinis solidarumas (functional solidarity) – paramos cirkuliavimas (teikimas ir gavimas) tarp skirtingų kartų šeimos narių: tiek visų rūšių instrumentinė pagalba, tiek asmens priežiūros pagalba ir emocinė parama.

- e. Artumo solidarumas (affection solidarity) – jausmai ir santykių su šeimos nariais įvertinimas (pasitikėjimas, emocinis artumas).
- f. Struktūrinis solidarumas (structural solidarity) – tai skirtingų kartų sąveikos galimybių struktūra, atspindinti teritorinį atstumą tarp šeimos narių.“ (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2012: 243)

Pasak Kraniauskienės ir Gedvilaitės-Kordušienės (2012), tarpgeneracinio solidarumo prieiga naudinga dėlto, kad paaiškina tiek elgesio, tiek kitus sąveikos elementus, taip pat ji akcentuoja specifinius elementus, kurie susieja/sutelkia šeimos narius, taigi teorija naudinga ir kaip išeities taškas galimoms sąveikos formoms ir būdams iširti. Nagrinėjant tarpgeneracinį solidarumą svarbi ir konflikto teorija. „Konflikto teorijos šalininkai siūlo žiūrėti į konfliktą ir solidarumą kaip egzistuojančius kartu. Įdomu tai, kad tiek solidarumas, tiek konfliktas gali turėti teigiamas ir neigiamas prasmes. Konfliktas paprastai kyla situacijose, kuriuose egzistuoja solidarumas, pavyzdžiui, kai rūpinamasi priklausomais šeimos nariais (Coser 1966). Konfliktas atsiranda ir tuomet, kai asmuo tuo pat metu atlieka kelis vaidmenis, keliančius prieštarigus reikalavimus“ (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2012: 243-244). Arber ir Timonen (2012) priduria, kad vienas iš tarpgeneracinio solidarumo aspektų yra tarpgeneraciniai perdavimai (angl. *transfers*) – resursų persikirstymas išplėstinės šeimos ribose. Daugumoje visuomenių šeimos parama/paramai šeimai veikia kaip pagrindinis apsaugos mechanizmas, kuris suteikia neformalų „draudimą“ socialinėms rizikoms, tokioms kaip negebėjimas (angl. *inability*) uždirbti pinigų, pavyzdžiui dėl darbo netekimo ar dėl išėjimo į pensiją (Arber ir Timonen 2012: 5). Mueller ir kolegos (2002) pažymi, kad tarpgeneraciniai santykiai turi dar vieną būdingą bruožą – ryšiai per motinos liniją yra stipriausi (angliškai vadinama *matrifocal tilt*), be to, močiutės yra artimesnės anūkams nei seneliai. Ochiltree (2006) pritaria, kad senelių ir anūkų santykiai taip pat priklauso ir nuo lyties.

Arber ir Timonen (2012) iškelia diskusiją – seneliai yra vaikų ar tėvų gelbėtojai. Viena vertus, atrodo, kad seneliai gelbėja anūkus, tačiau iš kitos pusės, jie gelbėja ir tėvus, kurie nori grįžti į darbo rinką. Kaip aiškina autoriai, seneliai „vaikų gelbėtojai“ tai pagrindiniai anūkų prižiūrėtojai tapę jais dėl to, kad tėvai negali rūpintis vaikais dėl ligos ar kitų svarbių priežasčių. Šio tipo seneliai dažniausiai gyvena „praleistos kartos“ namų ūkiuose, kur vidurinėsios kartos dažniausiai nebūna namie (Arber ir Timonen 2012: 6). Kartais tokiais atvejais seneliai yra anūkų globėjai (ten pat). Ochiltree (2006) rašo, kad kai kurie seneliai nesutaria su tėvais dėl anūkų drausminimo ir lepinimo. Nors vaikai nemoka seneliams už anūkų priežiūrą, jiems „sumokama“ būna kitais būdais (taip vadinama „natūra“) – nupirktu maistu, sumokėtomis sąskaitomis arba būna kitaip apdovanojami (angl. *grandparents were given some treat*) (Ochiltree 2006: 4). Autorius pastebi, kad daugeliui senelių ryšys su šeima atrodo svarbesnis nei socialiniai kontaktai už šeimos ribų.

Arber ir Timonen (2012) pažymi nesikišimo (angl. *non-interference*) ir pareigos (angl. *obligation*) problemą – lūkestį, kad seneliai siūlys savo pagalbą ir paramą vaikams, nesikišdami į jų sprendimus dėl vaikų (anūku) auklėjimo. Attias-Donfut ir Segalen (2002) pastebi, kad šiais laikais seneliai yra mažiau įsitraukę į vaikų auklėjimą jį palikdami tėvams. Jie gerbia tėvus, todėl nėra linkę kištis, o laiko distanciją, turint omenyje anūku auklėjimą (Attias-Donfut ir Segalen 2002: 285). Seneliams rūpinimasis anūkais, kaip rašo Goodfellow ir Laverty (2003), yra ir atsakomybė šeimos nariams, ir santykių kūrimas. Be to, kintančios socialinės normos veda prie neformalių ir lygesnių senelių ir anūku santykių (Arber ir Timonen 2012: 11).

Rašant apie senelystę labai svarbu pažymėti ir tarpgeneracinių santykių svarbą. Senelių ir anūku santykiams gali turėti įtakos tėvų ir senelių santykiai, taip pat geografinis atstumas, lytis (tiek senelių, tiek anūku), amžius (taip pat, tiek anūku, tiek senelių). Bengston sukūrė Tarpgeneracinio solidarumo konceptą, kurį sudaro bendravimo, konsensuso, normatyvinis, funkcinis, artumo ir struktūrinis solidarumas. Šis konceptas svarbus, nes paaiškina kartų elgesį ir pabrėžia elementus, kurie gali sutelkti šeimos narius. Senelių pagalba yra svarbi, tačiau, kam jie padeda iš tikrųjų? Galima teigti, kad seneliai padeda ir anūkams, ir jų tėvams. Dažnai prižiūrint anūkus kyla nesikišimo į tėvų auklėjimą problema. Vis dėlto, seneliai nėra linkę kištis, nes gerbia savo vaikus ir jais pasitiki.

Giorgio Di Gessa, Valeria Bordone ir Bruno Arpino (2020) aiškina, kaip senelių gerovę paveikia pats tapimas seneliu/močiute. Pasak autorių, nors bevaikystė yra vis labiau priimama, vyresni žmonės vis vien nori turėti anūku. Jau laukdami savo anūko (-ų) seneliai gali galvoti apie tai, kaip bendraus, auklės, globos anūkus ir perduos jiems savo išmintį (Di Gessa et. al. 2020: 2251). Didžiavimasis vaikams tapus tėvais taip pat gali prisidėti prie senelių gerovės (ten pat). Autoriai pastebėjo tam tikrų skirtumų tarp senelių ir močiučių. Tapimas močiute turi teigiamą poveikį gerovei, jei anūkas yra pirmasis ir jei vaiko susilaukia dukra (o ne sūnaus partnerė) (Di Gessa et. al. 2020: 2250).

Giorgio Di Gessa, Karen Glaser ir Anthea Tinker (2016a) pristatydami savo tyrimo apie anūku įtaką senelių sveikatai rezultatus nurodo, kad nustatyta teigiama ilgalaikė koreliacija tarp rūpinimosi anūkais ir sveikatos, turint omenyje ir ankstesnę sveikatą bei socioekonominės sąlygas. Vis dėlto, ši teigiama koreliacija buvo pastebėta tik tarp močiučių, o seneliams ji būdinga nebuvo (Di Gessa et. al. 2016a: 166). 171. Tiek intensyvus, tiek neintensyvus rūpinimasis anūkais močiutėms turi teigiamą įtaką sveikatai (Di Gessa et. al. 2016a: 171). Nei anūku skaičius, nei jauniausio anūko amžius ar gyvenimo būdas (angl. *patterns of living arrangements*) neturėjo įtakos sveikatai (ten pat). Vis dėlto, autoriai pastebėjo, kad vyresnių, nedirbančių, žemesnio išsilavinimo, mažiau pasiturinčių senelių sveikata buvo prastesnė (ten pat).

Kitas tų pačių autorių tyrimas (2016b) atskleidė tokius rezultatus: nepaisant priežiūros intensyvumo, seneliai, prižiūrintys anūkus, jaučia tam tikrą naudą sveikatai; senelių, kurie neprižiūrėjo anūkų, sveikata buvo blogesnė, o tų, kurie anūkus prižiūrėjo neintensyviai, sveikata buvo geresnė; senelių, kurie anūkus prižiūrėjo intensyviai, sveikata praėjus 2 metams buvo geresnė nei senelių, kurie anūkų neprižiūrėjo visai; vyresni seneliai labiau skundėsi blogesne sveikata, depresijos simptomais ir ribotomis galimybėmis atlikti kasdienes veiklas; močiutės depresijos simptomus jautė labiau nei seneliai. Vis dėlto, autoriai pastebi, kad laikui bėgant matomas teigiamas ryšys tarp senelių sveikatos ir rūpinimosi anūkais, neatsižvelgiant į ankstesnę senelių sveikatą. Anūkų priežiūra, pasak autorių, seneliams gali suteikti naudingumo, priklausomybės, vertės ir prisirišimo jausmus taip didindama pasitenkinimą gyvenimu ir sustiprindama vaidmens išpildymą bei kartų santykius. Be to, seneliams gali būti naudinga emocinė, instrumentinė ir socialinė parama iš suaugusių vaikų (Di Gessa et. al. 2016b: 876). Kitaip tariant, šeimos tinklai ir parama gali turėti tiesioginį teigiamą poveikį senelių sveikatai, nes jie skatina sveiką elgesį ir suteikia progų emociniams mainams, kurie gali padėti mažinti galimą neigiamą anūkų priežiūros poveikį (ten pat). Be to, anūkų priežiūra gali padėti išlaikyti senelių fizinį aktyvumą, kuris susijęs su geresne fizine ir emocine sveikata (ten pat). Arpino ir Bordone (2014) pritaria tam, kad rūpinimasis anūkais atneša tiek neigiamų, tiek teigiamų aspektų: iš vienos pusės, seneliai investuoja savo resursus į anūkus, iš kitos – anūkai yra svarbus emocinis resursas seneliams. Manoma, kad privalumai gali „ateiti“ per davimo aspektą (Arpino ir Bordone 2014: 8). Kalbant apie anūkų įtaką senelių gerovei, labai svarbu atsižvelgti į priežiūros mastą ir atsakomybės laipsnį (Arpino ir Bordone 2014: 9).

„Grandparenting in Europe: The health and wellbeing of grandparents caring for grandchildren: The role of cumulative advantage/disadvantage“ yra dar vienas tų pačių autorių leidinys, kuriame nagrinėjama anūkų įtakos senelių gerovei tema. Pasak Glaser ir kitų (2014), rūpinimasis anūkais labai priklauso nuo socioekonominių ir demografinių charakteristikų, todėl autoriai išskyrė tam tikras senelių charakteristikas pagal rūpinimosi anūkais intensyvumą. Turintys sutuoktinius seneliai yra labiau linkę prižiūrėti anūkus, o gyvenantys su anūku (-ais) juos prižiūri intensyviau nei seneliai, gyvenantys atskirai nuo anūkų ir turintys sutuoktinius (Glaser et. al. 2014: 15). Seneliai, kurie dalyvauja įvairiose socialinėse veiklose yra linkę anūkus prižiūrėti neintensyviai (ten pat). Seneliai, kurių sveikata prastesnė, anūkų prižiūrėti nėra linkę (Glaser et. al. 2014: 14). Seneliai, kurie prižiūri anūkus neintensyviai, dažniau yra jaunesni, dirbantys, susituokę, aukštesnio socioekonominio statuso, labiau išsilavinę ir geresnės sveikatos, o intensyviai prižiūrintys anūkus seneliai dažniau yra jaunesni, nedirbantys ir mažiau išsilavinę (Glaser et. al. 2014: 8). Anot autorių, neintensyvi anūkų priežiūra turi teigiamą efektą senelių sveikatai (ten pat). Seneliai, kurie neprižiūri anūkų, savo sveikatą yra linkę vertinti blogiau (Glaser et. al. 2014: 12). Autoriai pastebėjo, kad lyties

aspektas taip pat yra svarbus. Močiutės, intensyviai besirūpinančios anūkais ir nesirūpinančios anūkais dažniau skundžiasi depresijos simptomais, tuo tarpu seneliai (angl. *grandfathers*) neintensyviai prižiūrintys anūkus yra, jų pačių nuomone, geros sveikatos (Glaser et. al. 2014: 12). Vis dėlto, nepriklausomai nuo pradinės sveikatos (angl. *baseline health*) ir socioekonominio statuso, anūkų priežiūra yra žymiai rečiau susijusi su prasta sveikata (Glaser et. al. 2014: 20). Kitaip tariant, galima sakyti, kad anūkų priežiūra neturi įtakos prastai senelių sveikatai ar jos prastėjimui ir netgi prisideda prie sveikatos gerinimo.

Carme Triadó ir kiti (2014) teigia, kad šiuolaikinėse šeimose vienas iš pagrindinių senelių ir anūkų kartų santykių komponentų yra priežiūra, ji teikiama skirtingomis aplinkybėmis, skirtingu intensyvumu, ir šie aspektai gali lemti senelių poveikį gyvenimui ir jo gerovei. Intensyvi priežiūra, anot autorių, generuoja stresinę situaciją ir neigiamai paveikia fizinę ir psichinę sveikatą, sumažina veiklas ir socialinius ryšius ir sukuria didesnę finansinę naštą, todėl net ir pagalbinių anūkų priežiūra gali būti našta turint omenyje tai, kad seneliai seniai nedaro tėvams būdingų veiklų, o jų energijos lygiai yra sumažėję. Kai kuriais atvejais rūpinimasis anūkais yra tarsi prievolė, kuri neleidžia daryti seneliams savo mėgstamų veiklų (Triado et. al. 2014: 115). Kita vertus, pagalbinių anūkų priežiūra gali būti apdovanojanti (angl. *rewarding*) kompanija, reikalingumo jausmu ar naujų savo galimybių atradimu (ten pat). Rūpinimasis anūkais taip pat gali būti veikla, nukreipta į generacinius poreikius, kurie reiškia įsipareigojimą naujoms kartoms ir galimybę palikti palikimą (plačiaja prasme) (ten pat). Triado ir kiti (2014) pastebi, kad pasitenkinimas, kurį seneliai gali gauti būdami pagalbiniai besirūpinantieji, sunkumai, su kuriais jie susiduria ir pasekmės, kurias užduotys gali sukelti jų sveikatai ir gerovei, priklauso nuo daugelio veiksnių. Svarbiausias iš jų (kaip jau galėjome pastebėti nagrinėdami kitus šaltinius) – priežiūros intensyvumas (Triado et. al. 2014: 115). Kitas veiksnys yra galimas anūkų problemiškas ar sunkus elgesys (ten pat). Dar vienas veiksnys – bendras senelystės vaidmens suvokimas (Triado et. al. 2014: 116). Kitaip tariant, kaip jie tai mato – ar kaip pasitenkinimą keliantį, ar kaip sunkumus keliantį vaidmenį. Šis veiksnys, autorių nuomone, yra gana svarbus nagrinėjant senelių gerovę, nes net jei priežiūra yra sunki ir intensyvi, bet senelio vaidmuo suvokiamas kaip teikiantis pasitenkinimą, tai senelio gerovė bus veikiama teigiamai. Todėl, kaip rodo šio tyrimo rezultatai, seneliai, kurie nėra labai patenkinti savo vaidmeniu, patiria mažiau pasitenkinimo (Triado et. al. 2014: 123). Taip pat mažiau pasitenkinimo yra tuomet, kai anūkų elgesys yra labiau problemiškas ir tenka juos bausti (Triado et. al. 2014: 124). Pasitenkinimo anūkų priežiūra lygiui įtakos turi ir anūkų amžius. Autoriai rado, kad vyresnių anūkų priežiūra suteikia mažiau pasitenkinimo nei mažesnių (Triado et. al. 2014: 123). Nors viena iš tyrimo išvadų yra, kad su priežiūra susijusių sunkumų suvokimas lėmė žemesnį senelių sveikatos ir gerovės lygį, tačiau bendrai rezultatai parodė, kad pagalbinių anūkų priežiūra yra labiau teigiamų emocijų šaltinis ir galimybė

užmegzti gerus emocinius santykius, o ne našta ar stresą kelianti atsakomybė. Intensyvumas ir suteiktos priežiūros tipas, kaip rašo Triado ir kolegos (2014), neturėjo jokio reikšmingo poveikio senelių sveikatai ir gerovei, todėl galima teigti, kad anūkų priežiūra nekelia jokios grėsmės senelių sveikatai ir gerovei.

Meyer ir kiti (2017) taip pat rašo apie senelių gerovę ir aptaria tokius aspektus kaip emocinė, fizinė ir finansinė gerovė – tiek iš teigiamos, tiek iš neigiamos pusės. Emocinis poveikis dažnai susijęs su dideliu džiaugsmu, kai kurie seneliai šį laikotarpį laiko netgi laimingesniu nei auginant savo vaikus (Meyer et. al. 2017: 6). Tačiau emocinis stresas ir įtampa, susijusi su anūkų priežiūra, ypač jei ji intensyvi ir turi būti derinama su kitais vaidmenimis, gali būti sunkiai įveikiama (ten pat). Dalis senelių patiria nerimą, miego trūkumą, įtemptus santykius su šeima, konkurenciją su broliais/seserimis (angl. *sibling rivalry*) ir nerimą, kad leidžia savo vaikams būti nekokybiškais/nepilnaverčiais tėvais (angl. *worries they are enabling their children to be substandard parents*) (Meyer et. al. 2017: 6). Fazinei senelių gerovei, rašo autorės, teigiamos įtakos turi padidėjęs judumas, sveikesnė mityba ir įsipareigojimas rodyti anūkams gerą pavyzdį. Iš kitos pusės, padidėjęs judumas gali sukelti sąnarių skausmą, padidinti chroninių ligų tikimybę, be to per didelis seneliams gali nelikti laiko tinkamai pasirūpinti savo sveikata (Meyer et. al. 2017: 6). Finansinis senelystės poveikis retai būna teigiamas – dažniausiai mažiau pinigų „ateina“ ir daugiau „išeina“ (Meyer et. al. 2017: 6). Daug senelių sumažina ar perorganizuoja savo darbo tvarkaraščius, kad prisiderintų prie anūkų priežiūros (ten pat). Be to, pasak Arber ir Timonen (2012), gali kilti senelių nepriklausomybės ir savęs apribojimo (angl. *self-determination*) problema – ypač į anūkų priežiūrą įsitraukę seneliai nesugeba „vykdyti“ saviaktualizacijos, kuri yra pagrindinis aktyvaus senėjimo aspektas, taip save apribodami.

Arpino ir kiti (2018) nustatė, kad senelystė turi stipresnį teigiamą ryšį su subjektyvia gerove šalyse, kuriose intensyvi anūkų priežiūra nėra įprasta ir kurios socialiai mažiau tikimasi. Šalyse, kuriose šis vaidmuo iš senelių pageidautinas, vaidmens neprisiėmimas neigiamai veikia senelių subjektyvią gerovę (Arpino et. al. 2018: 251). Bendrai, Arpino ir kolegų (2018) tyrimo rezultatai rodo teigiamą ryšį tarp senelių subjektyvios gerovės ir anūkų priežiūros. Taip pat, autoriai ištyrė, kad subjektyvi gerovė yra aukštesnė turinčių anūkų nei neturinčių, ypač, jei anūkų yra 3 ir daugiau. Vis dėlto, buvo pastebėta, kad subjektyviai gerovei svarbus ne faktinis buvimas seneliu, bet būtent įsitraukimas į anūkų priežiūrą (Arpino et. al. 2018: 257).

Pagal straipsnių tematiką galima pastebėti, kad sveikata yra vienas svarbiausių individo gerovės aspektų vėlesniame amžiuje. Anūkų priežiūra gali turėti ir teigiamą poveikį (seneliai jaučiasi artimesni su anūkais, džiaugiasi praleistu su jais laiku, gali tapti aktyvesni, jaučiasi naudingi, reikalingi ir pan.), ir neigiamą (stresas, fizinis nuovargis, laiko sau praradimas ir pan.). Vienas iš

svarbesnių veiksnių, nulemiantis anūkų įtaką senelių gerovei, yra anūkų priežiūros intensyvumas (nuo kurio taip pat iš dalies priklauso ir senelių sveikata). Minėti tyrimai rodo, kad labai intensyviai prižiūrint anūkus dėl patiriamo streso ir fizinio nuovargio senelių sveikata gali prastėti. Seneliai, kurie neprižiūri anūkų, taip pat skundžiasi prastesne sveikata. Dar vienas svarbus veiksnys, darantis įtaką senelių gerovei yra ryšys su anūkais. Kuo jis artimesnis, tuo daroma labiau teigiama įtaka senelių gerovei. Vis dėlto, aptartų tyrimų išvados nurodo, kad laikui bėgant matomas teigiamas ryšys tarp senelių sveikatos (taip pat ir gerovės) ir anūkų priežiūros.

1. 3. Senelystės ir darbo vaidmenų derinimas

Gaižauskaitė ir Mikulionienė (2018) pastebi, Lietuvoje seneliai tradiciškai yra linkę daugiau ar mažiau laiko investuoti į anūkus – tai sociokultūrinių normų pasekmė. Dėl vis tolstančio pensinio amžiaus atsiranda „dirbančių senelių“ kategorija, kurie vis dar dirba, tačiau jau turi anūkų (Gaižauskaitė ir Mikulionienė 2018: 150). Attias-Donfut ir Segalen (2002) pritaria, kad pirmasis anūkas gimsta seneliams dažniausiai dar būnant darbo rinkoje ir esant aktyviam kitose srityse, kitaip tariant, kai keli vaidmenys konkuruoja tarpusavyje. Tai lemia, kad ši grupė turi derinti senelio ir darbuotojo vaidmenis (Gaižauskaitė ir Mikulionienė 2018: 150) arba kitaip – gali patirti „vaidmenų apkrovą“ (Kraniauskienė ir Gedvilaitė-Kordušienė 2013: 7). Pasak Kraniauskienės ir Gedvilaitės-Kordušienės (2013), tiek vyrai, tiek moterys Lietuvoje anūkų pradeda turėti sulaukę 45 metų. 2009 metų Kartų ir lyčių tyrimo metu nustatyta, kad vidutinis amžius, kada sulaukiama pirmo anūko, yra 49-50 metų (Gaižauskaitė ir Mikulionienė 2018: 159). Tyrime išsiskyrė 38 metų respondentas, kuris teigė turįs bent vieną anūką, ir 43 metų respondentas, kuris teigė turintis 4 anūkus (ten pat). Pagal Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymo 15 straipsnį 2026 metais tiek vyrai, tiek moterys į pensiją išeis 65 metų amžiaus. Taigi galima pastebėti, kad visi šie respondantai yra darbingo amžiaus, o iki išėjimo į pensiją jiems liko apie 20 ar daugiau metų. Turint omenyje tai, kad, pasak Gaižauskaitės ir Mikulionienės (2018) ir Kraniauskienės ir Gedvilaitės-Kordušienės (2013), iš turinčių anūkus, beveik pusė dar nėra sulaukę pensinio amžiaus, visus tuos metus jie derins darbuotojo ir senelio vaidmenis. Be to, autorės rašo, kad 46,9% turinčių anūkų ir dirbančių (angl. *economically active status*) bent kažkiek prižiūri anūkus. Lietuvoje dirbantys seneliai sudaro maždaug penktadalį visos populiacijos (Gaižauskaitė ir Mikulionienė 2018: 162). Kalbant apie dirbančius senelius Lietuvoje, verta paminėti, kad pagal Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą, priklausomai nuo aplinkybių (vaiko amžiaus, būklės ir kt.), seneliai turi teisę gauti ligos išmoką sergančiam šeimos nariui slaugyti arba vaikui prižiūrėti (10 ir 22 straipsniai). Taigi, pasak autorių, kuriasi naujos senelystės formos, kurias reikia tyrinėti.

Meyer ir kolegės (2017) rašo, kad pusė amerikiečių iki 50 yra seneliai, o iš jų trys ketvirtadaliai dar dirba, todėl tenka derinti senelio ir darbo vaidmenis. Tyrimai rodo, kad dirbantys seneliai lygiai taip pat linkę rūpintis anūkais kaip išėję į pensiją, o trečdalis pakeičia savo darbo grafiką (sumažina darbo valandas, kartais pasinaudoja apmokamomis atostogomis ar nedarbingumo pažyma), kad prisitaikytų prie senelio vaidmens ir galėtų rūpintis anūkais (Meyer et. al. 2017: 3). Kai kurie pakeičia karjerą ar gyvenamąsias vietas, taip pat vedasi anūkus į darbą arba darbą perkelia į anūkų namus, kad galėtų lengviau derinti senelio ir darbo vaidmenis (ten pat). Daugelis senelių, pasak autorių, geba derinti šiuos vaidmenis, tačiau kai kuriuos derinimas vargina, tai jiems per daug kainuoja (angl. *overly taxing*), patiriamas vaidmenų konfliktas – ypač tiems, kurių prastesnė sveikata ir blogesnė finansinė situacija (Meyer et. al. 2017: 4).

Wellard (2011) pažymi, kad yra tikimasi, jog vyresni žmonės ilgiau išliks darbo rinkoje, o tai sukelia spaudimą, ypač močiutėms, derinti darbą ir senelystę. Kai kurie seneliai (ypač močiutės) iš vaikų patiria spaudimą mesti darbą, kad galėtų prižiūrėti anūkus (Goodfellow ir Laverty 2003: 17). Jungtinėje Karalystėje 50% 55-59 metų amžiaus moterų turi anūkų, o 29% senelių yra dirbantys (Wellard 2011). Zanasi ir kiti (2020) nurodo, kad gimus pirmam anūkui pasitraukimo iš darbo rinkos tikimybė didėja. Moterys, turėjusios nepertraukiamą profesinę karjerą arba trumpai ją pertraukusios, dažniau pasitraukė iš darbo rinkos po pirmojo anūko gimimo nei tos, kurių karjera nebuvo nepertraukiama ir pasiturinčios moterys (Zanasi et. al. 2020: 109).

Lakomý ir Kreidl (2015) rašo, kad tarp senelio/močiutės vaidmens ir darbuotojo vaidmens gali kilti konfliktas, nes abu reikalauja daug laiko ir energijos. Autorių tyrimo rezultatai rodo, kad darbas nepilnu etatu atveria daugiau galimybių seneliams derinti ekonominius ir senelystės vaidmenis. Įdomi ir netikėta, mano asmenine nuomone, viena iš išvadų – nedirbantys seneliai rūpinasi anūkais beveik tiek pat, kiek dirbantys pilnu etatu (Lakomý ir Kreidl 2015: 326). Pasirodo, nedarbas yra toks pat reiklus kaip darbas pilnu etatu (angl. *unemployment is as demanding as full-time employment*), todėl nedirbantys seneliai negali praleisti daugiau laiko su anūkais (ten pat). Vienas iš rezultatų rodo mažėjantį priežiūros intensyvumą didėjant anūkų amžiui/anūkams augant (ten pat). Tyrėjai taip pat pastebėjo, kad: močiutės anūkus prižiūri dažniau nei seneliai; priežiūros dažnumas didėja priklausomai nuo senelių išsilavinimo lygio; tiek anūkų, tiek vaikų skaičius lemia mažėjantį įsitraukimą į anūkų priežiūrą; susituokę seneliai anūkus prižiūri dažniau nei išsiskyrę, našliai ar niekada nesusituokę; anūkes seneliai prižiūri dažniau nei anūkus. Be to, tyrėjai rado reikšmingą teigiamą ryšį tarp senelių darbo nepilnu etatu ir anūkų priežiūros dažnumo, tačiau tik tarp močiučių iš tėvo pusės. Taip pat yra teigiama, kad darbas nepilną darbo dieną gali sumažinti vaidmenų konfliktą ir padaryti senelystę lengviau valdoma (angl. *manageable*) patirtimi (Lakomý ir Kreidl 2015: 321). Autoriai pastebi ir tai, kad pasirinkimas dirbti pilną ar ne darbo dieną priklauso nuo neišmatuojamų

šeimoms charakteristikų, tokių kaip šeimos ryšys ir normatyvinis solidarumas (angl. *family cohesion and normative solidarity*) (Lakomý ir Kreidl 2015: 329). Nedarbantys seneliai dažniau rūpinasi/prižiūri anūkus nei dirbantys – tai gali būti tiesiogiai susiję su darbo netekimu/išėjimu iš darbo (Lakomý ir Kreidl 2015: 329). Taigi prieinamos tokios išvados: prisirišimo prie darbo rinkos stiprumas yra susijęs su anūkų priežiūros intensyvumu – nepilnu etatu dirbantys seneliai anūkus prižiūri dažniau nei dirbantys pilnu etatu; vaidmenų konfliktas priklauso nuo senelio lyties ir giminystės ryšių (angl. *kinship link*) (Lakomý ir Kreidl 2015: 328). Jei kalbame apie senelius (angl. *grandfathers*), anūkų priežiūros dažnumas tik labai silpnai priklauso nuo to, ar jie dirba pilnu ar nepilnu etatu (Lakomý ir Kreidl 2015: 330). Tuo tarpu močiutėms darbas pilnu etatu yra rimtas barjeras anūkų priežiūrai, o darbas nepilnu etatu žymiai padidina priežiūros dažnumą ir netgi priartina jį prie nedarbančių močiučių priežiūros dažnumo (ten pat). Panašu, kad močiutės anūkus prižiūri nepriklausomai nuo prisirišimo prie darbo rinkos intensyvumo. Tai rodo, kad joms tenka didžiausias spaudimas atlikti močiutės vaidmenį apribojant savo laisvalaikį, kad atitiktų vaidmens reikalavimus (Lakomý ir Kreidl 2015: 330). Močiutės, kaip apibendrina straipsnio autoriai, anūkais rūpinasi/prižiūri dažniau nei seneliai. Taip pat autoriai mano, kad seneliai (angl. *grandparents*) yra linkę pritaikyti savo prisirišimo prie darbo rinkos laipsnį prie anūkų priežiūros – gali sumažinti darbo valandas ar net išeiti iš darbo. Tokiu atveju didesnis įsitraukimas į anūkų priežiūrą bus ne lankstaus darbo grafiko rezultatas, bet orientavimosi į šeimą (angl. *family oriented*) (Lakomý ir Kreidl 2015: 330).

Backhaus ir Barslund (2019) taip pat rašo apie tai, kad darbingo amžiaus seneliai praleidžia nemažai laiko, rūpindamiesi anūkais, o tai gali reikšti ekonominius kompromisus dėl dalyvavimo darbo rinkoje. 55-64 metų moterų amžiaus grupėje pastebimas didelis neigiamas senelystės poveikis darbo jėgos pasiūlai (angl. *a large negative impact of grandparenthood on the labour supply of women aged 55 to 64*) (Backhaus ir Barslund 2019: 1). Poveikis ypač ryškus su pirmu anūku ir močiutėms, kurios gyvena arti anūkų (ten pat). Poveikis taip pat matomas esant didelei darbo jėgos pasiūlai, todėl močiutės visiškai palieka darbo rinką (angl. *It further operates at the extensive margin of labour supply, resulting in grandmothers leaving the labour market entirely.*) (Backhaus ir Barslund 2019: 1). Paskutiniame darbingo amžiaus dešimtmetyje gana dažnas tampa seneliu. Dešimties Europos šalių vidurkis tarp 2004 ir 2017 metų 45% moterų iki 55 metų jau yra močiutės, o iki 64 metų močiutėmis tampa 75% moterų, atitinkamai seneliais tampa 30% ir 68% (Backhaus ir Barslund 2019: 2). Anot autorių, darbingo amžiaus seneliai, besirūpinantys anūkais reguliariai, turi mažiau laiko kitoms veikloms. Vidutiniškai buvimas močiute 30-čia procentų sumažina tikimybę, kad 55-64 metų moterys, turinčios anūkų, bus aktyvios darbo rinkoje (Backhaus ir Barslund 2019: 17).

Meyer su kolegėmis (2017) pastebi, kad yra tam tikras ryšys tarp atliekamų vaidmenų ir turimų resursų. Pasak jų, kai kuriems seneliams skirtingi vaidmenys gali būti papildantys vienas kitą. Dažniausiai tai seneliai, turintys pakankamai resursų, gerą sveikatą, finansinį saugumą, gerus šeiminius ryšius (Meyer et. al. 2017: 6). Kitiems vaidmenų derinimas gali būti konfliktiškas dėl galimai prastesnės sveikatos ir ribotų finansinių resursų (ten pat).

Madonna Harington Meyer 2014 metais išleido monografiją „Granfmothers at work: juggling families and jobs“, kurioje analizuoja, kaip močiutės derina darbą ir senelystę (tiksliau, močiutystę). Ši monografija tematiškai yra labai artima mano nagrinėjamai temai (išskyrus tai, kad autorė rašo tik apie močiutes, o aš ir apie senelius), todėl toliau papasakosiu plačiau, ką autorė atrado. Autorė rašo, kad mes linkę manyti, jog šeimos ir darbo derinimas būdingas tik jaunoms šeimoms. Vis dėlto, tai būdinga ir dirbančioms močiutėms. Jos, pasak autorės, yra labai vertinamos kasdienės prižiūrėtojos (angl. *daycare providers*), nes priežiūros kokybė yra labai aukšta, kaina labai žema, o lankstumas – maksimalus, be to, močiučių ir anūkų ryšys paprastai yra labai ypatingas. Dauguma jaunų šeimų mano, kad močiutės yra geriausios anūkų prižiūrėtojos (angl. *care providers*), todėl yra labai geidžiamos, tačiau kai kurios jų vis dar dirba (Meyer 2014: 1). Autorė pažymi, kad rūpinimasis anūkais yra intensyvus ir reiklus (angl. *demanding*) darbas, todėl dauguma močiučių pakeičia darbo grafiką ir prisiderina jį prie močiutės „darbo“ (Meyer 2014: 4). Anot Meyer (2014), daug vidutinio amžiaus moterų teikia finansinę paramą vaikams, skiria vaikams savo santaupas, investicijas (Meyer 2014: 6). Nesvarbu, kaip linksma gali būti, rūpintis anūkais yra darbas, rašo autorė, ir dažniausiai jis yra neapmokamas darbas. Nors, anot autorės, visos močiutės patiria džiaugsmą leisdamos laiką su anūkais, kai kurios nori ir stengiasi laiką riboti – tam gali būti pasitelkiamas darbas, taip pat gali riboti nenorintys padėti partneriai (Meyer 2014: 7). Kalbant apie priežiūros dažnumą ir intensyvumą, dalis močiučių mano, kad per daug rūpinasi anūkais taip atimdamos atsakomybes iš tėvų (Meyer 2014: 8). Darbo ir senelystės derinimo poveikis, pasak autorės, labiausiai priklauso nuo rūpinimosi intensyvumo ir prieigos prie resursų. Kai kas imasi kelių vaidmenų palaipsniui (angl. *in stride*), ir tai jiems yra vienas iš laimingiausių gyvenimo etapų, jie renkasi aktyvų, sveiką gyvenimo būdą (Meyer 2014: 9). Kitiems ši vaidmenų gausybė lemia stresą, resursų eikvojimą, seneliai būna pernelyg užsiėmę vystyti socialines veiklas ir tinkamai rūpintis savo sveikata (Meyer 2014: 9). Kad ir kaip kartais būna sunku derinti skirtingus vaidmenis, dauguma senelių, kaip rašo Meyer (2014), vis tiek nė už ką neiškeistų laiko su anūkais (Meyer 2014: 9).

Toliau Meyer (2014) rašo apie priežiūros aspektą. Kiekvieną mūsų, pasak jos, tam tikruose gyvenimo etapuose reikia prižiūrėti: kai esame maži, kai sergame, jei turime negalią ar esame silpni vyresniame amžiuje. Kai kuriems tai tampa būtinybe, o ne pasirinkimu. Tam, kad galėtume pilnai įvertinti teigiamus ir neigiamus buvimo močiute, kuriai rūpi anūkai, aspektus naudojame

gyvenimo raidos perspektyvą, kuri apima tokių veiksmų kaip istoriniai įvykiai, kohortų skirtumai, asmeninių sprendimų priėmimo laikas ir seka, struktūrinės galimybės ilgalaikes implikacijas (Meyer 2014: 18). Taip pat ši perspektyva leidžia analizuoti kasdienį „žongliravimą“ apmokamu ir neapmokamu darbu, kuris moterims tenka per gyvenimą (Meyer 2014: 19). Kiekviename etape yra tam tikrų problemų/iššūkių (angl. *issues*) – jaunos mamos, kurios galbūt ką tik įsidarbino ar pradėjo savo karjerą susiduria su kitokiomis problemomis/iššūkiais nei močiutės, kurios yra saugesnės savo pozicijoje ar yra pasiryžusios mainyti lankstumą į mažesnę atlyginimą ir mažiau naudų (Meyer 2014: 19). Kai kurios moterys sako besirūpinančios kuo nors visą gyvenimą – rūpinosi karta po savosios ir kartą prieš savąją (Meyer 2014: 19). Meyer (2014) užsimena ir apie naujo tipo „suspaustą“ kartą (angl. *sandwich generation*), kur moterys turi rūpintis ne tik anūkais ir vaikais, bet ir silpnais tėvais ar giminėmis ir kai kurias moteris tai labai vargina (Meyer 2014: 7). Tuo metu, kai rūpinamasi kuo nors tam tikrame gyvenimo etape, kaina, kurią reikia sumokėti, neatrodo tokia didelė, tačiau gyvenimo eigoje visa tai kaupiasi ir viso gyvenimo rūpinimosi kažkuo poveikis gali būti didžiulis, turint omenyje sumažėjusias santaupas, apribotą socialinį gyvenimą, emocinius sunkumus ir fizinius apribojimus (Meyer 2014: 19).

Meyer (2014) pabrėžia, kad istoriškai močiučių vaidmuo yra kitoks nei mamų (Meyer 2014: 21). Tą patvirtino ir autorės tiriamosios. Anot jų, močiutės turėtų vestis anūkus ledų, važinėti dviračiais ar pasivaikščioti, tuo tarpu mamos turėtų rūpintis teisinga mityba, geromis manieromis ir algebra (kitais tariant, mokyklos reikalais) (Meyer 2014: 21). Anksčiau vaidmenų diferenciacija buvo gana didelė, tačiau pastaruosius kelis dešimtmečius vaidmenys ėmė panašėti – senelių vaidmuo tapo panašus į tėvų vaidmenį (ten pat). Visos autorės tiriamos moterys anūkam teikia pagrindinę kasdienę priežiūrą – vežioja, maitina, prausia, aprengia – bent kelis kartus per metus, nors dažniau – kelis kartus per savaitę (Meyer 2014: 21). Motinystės intensyvumas, autorės nuomone, gali būti reguliuojamas kintant kultūrinėms normoms, o močiutystės – bent dalinai – dėl nepatenkintų poreikių. Dauguma autorės tiriamųjų rūpinasi anūkais daugiau nei rūpinosi jų mamos ir daugiau nei pačios norėtų rūpintis, vis dėlto, nedidelė dalis moterų mano pernelyg daug prižiūrinčios anūkus, kas tėvus, jų manymu, daro neatsakingus (Meyer 2014: 22). Tai nereiškia, kad kitos moterys, kurios to nepaminėjo, taip nesijaučia – jos tiesiog mano, kad anūkų priežiūros mastas yra tinkamas (ten pat). Tyrimo dalyvės sako girdinčios pastabų iš partnerių ar bendradarbių, kad jos pernelyg daug rūpinasi anūkais, jos supranta tai ir pačios, tačiau nesumažina rūpinimosi masto, nes nenori, kad anūakai kentėtų dėl tėvų netinkamumo (angl. *parents' inadequacies*) (Meyer 2014: 23).

Monografijos autorė užsimena apie vaidmenų įtampos ir vaidmenų sustiprinimo (angl. *role stress ir role enhancement*) teorijas. Pirmoji, anot Meyer (2014), sako, kad vaidmenų konfliktas gali vesti prie pervargimo (angl. *overload*), kuris susijęs su neigiamu poveikiu finansinei būklei ar

sveikatai. Antroji – atvirkščiai – sako, kad darbuotojo vaidmuo gali sušvelninti anūkų prižiūrėtojo vaidmens poveikį arba atvirkščiai (Meyer 2014: 23). Močiutės, „žongliuojančios“ įvairiais vaidmenimis, gali pajauti, kad pareigų įvairovė sumažina neigiamą kurios nors pareigos poveikį sveikatai, pavyzdžiui, močiutės, kurių sveikata geresnė, kurios turi daugiau resursų ir padedančius partnerius ir kurios anūkus prižiūri neintensyviai, dažniau pajunta, kad vaidmenys papildo vienas kitą (ten pat).

Meyer (2014) taip pat rašo ir apie tai, kad močiutystės ir darbo derinimas daro poveikį močiučių finansinei, emocinei, socialinei ir fizinei gerovei. Išskiriami du pagrindiniai būdai, kaip rūpinimasis anūkais (angl. *carework*) gali neigiamai paveikti tų, kurie rūpinasi, finansinę gerovę: 1) sumažinant darbo valandas ir 2) dalinantis pinigais su kitomis kartomis (Meyer 2014: 24). Kai kurios dirbančios moterys, besirūpinančios šeimos nariais, ypač tos, kurios rūpinasi kelių kartų nariais, dažnai sumažina darbo valandas, atsisako ar apriboja keliavimą (angl. *refuse or limit travel*), renkasi/pereina į lankstesnį darbą, atsisako paaukštinimų ar net palieka darbo rinką (ten pat). Kai kurios moterys, kaip rašo autorė, ne tik rūpinasi anūkais, bet ir duoda pinigų tiems, kuriais rūpinasi. Finansinę paramą seneliai suaugusiems vaikams ar anūkams teikia ir tada, jei nereikia jais rūpintis – seneliai įprastai anūkams dovanoja dovanas, kartais prabangias, kai kurie padeda su vienkartinėmis išlaidomis, tokiomis kaip koledžas, automobilis ar pirmieji namai, kiti prisideda prie kas mėnesinių išlaidų, tokių kaip nuoma, mokesčiai už elektrą, maistas, drabužiai, sauskelnės anūkams ir taip toliau (Meyer 2014: 25). Tiems, kas ir mažiau dirba, ir padeda vaikams ar anūkas su kasdienėmis išlaidomis, yra ypač sunku finansiškai, o turintiems daugiau resursų, nėra taip sunku (ten pat).

Toliau monografijos autorė komentuoja poveikį emocinei, socialinei ir fizinei gerovei. Pasak jos, senelio ir darbuotojo vaidmenų derinimas gali sukelti stresą darbe, gali likti mažiau laisvo laiko mankštai (angl. *exercise*), poilsiui, tinkamai sveikatos priežiūrai, taip pat konkuruojantiems kartų poreikiams (angl. *competing demands between generations for care*) (Meyer 2014: 26). Rūpinimasis anūkais taip pat gali prisidėti prie padažnėjusių sveikatos problemų – širdies ligų, aukšto kraujospūdžio, diabeto, depresijos (ten pat). Nepaisant užimtumo statuso, senelystė turi teigiamų aspektų – rūpinimasis anūkais suteikia reikalingumo ir naudingumo jausmą, gyvenamas aktyvesnis gyvenimas, labiau įsitraukiama į socialinį gyvenimą, pagerėja psichinė ir fizinė sveikata (ten pat). Meyer (2014) pastebi, kad neigiami ir teigiami aspektai eina kartu – jie yra neatsiejami. Autorė išskiria, kas gali riboti anūkų priežiūrą. Pasak jos, kai kurios močiutės pačios nustato ribas, kiek jos prižiūrės anūkus, nes nori skirti laiko ne tik anūkų priežiūrai, bet ir sau, savo interesams ir planams. Kitos priešinasi lytimi grįstiems lūkesčiams, kurie sako, kad anūkais turi rūpintis moterys, „sugerdamos“ finansinį, emocinį socialinį ir fizinį rūpinimosi anūkais poveikį (Meyer 2014: 30). Kita dalis močiučių specialiai daugiau dirba, kad turėtų priežastį mažiau prižiūrėti anūkus, taip pat yra

tokių situacijų, kai močiutės turi rūpintis silpnais savo tėvais, todėl gali skirti mažiau laiko anūkams (ten pat). Autorė pastebi, kad buvimas močiute intensyvėja – kad leistų savo vaikams dirbti, močiutės anūkus prižiūri daugiau ir dažniau (Meyer 2014: 65). Vis dėlto, autorės kalbintos močiutės visai nenori būti mamomis ar auklėmis – jos mieliau tiesiog pažaistų, palepintų anūkus ir „parsiuštų“ mano pas tėvus (ten pat). Močiutystė, rašo autorė, intensyvėja ir dėl augančio vienišų tėvų skaičiaus, ekonominio nesaugumo. Pusės tų, kurios rūpinasi anūkais daugiau nei 12 valandų per savaitę, močiutystė labiau panaši į motinystę (Meyer 2014: 65). Kai kurios močiutės pakeičia darbą ar gyvenamąją vietą, kad galėtų padėti rūpintis anūkais (Meyer 2014: 111). Taip pat yra močiučių, kurios renkasi tokį darbą, kur klientai leidžia joms turėti lankstų grafiką (Meyer 2014: 112).

Pasak Meyer (2014), rūpinimasis kuo nors yra vienas iš labiausiai apdovanojančių (angl. *rewarding*) darbų, nes dažniausiai tam, kuriuo rūpinamasi, jaučiama meilė ar prisirišimas. Laikas, praleistas kartu, rūpinantis, stiprina ryšius (Meyer 2014: 20). Rūpinimasis anūkais yra apdovanojantis, nes seneliai jaučia ypatingai stiprius jausmus anūkams, be to, tie jausmai yra abipusiai – viena yra mylėti savo anūką, kita yra žinoti, kad jis myli jus taip pat (ten pat). Nors ir yra tam tikrų apribojimų ir sunkumų, visos močiutės, kurias autorė kalbino, džiaugiasi laiku, praleistu su anūkais (ten pat). Dauguma dirbančių močiučių, anot Meyer (2014), džiaugiasi emociniu apdovanojimu už aukštos kokybės ir labai vertinamą anūkų priežiūrą. Labiausiai laukiamos žodinės padėkos, kai kurie vaikai taip pat dovanoja dovanas ir rodo padėką kitais būdais (Meyer 2014: 174). Vis dėlto, dalis močiučių nėra tikros, ar jų darbas/pagalba vertinama, jos jaučiasi per mažai vertinamos ir kartais atrodo, kad reiktų vaikams priminti, kiek daug jos daro dėl anūkų (Meyer 2014: 174). Kai vaikai nerodo dėkingumo, močiutės jaučiasi nusivylę (angl. *frustrated*) (Meyer 2014: 181). Dalis močiučių nerimauja, ar jos, tiek daug besirūpindamos anūkais, nedaro savo vaikų neatsakingais tėvais (Meyer 2014: 181).

Keli vaidmenys vienu metu neišvengiamai turi būti suderinti. Vieniems tai nėra sudėtinga, kitiems tai padaryti sunkiau. Vaidmenų derinimas gali sukelti įvairius neigiamus dalykus, tokius kaip stresas darbe, neturėjimas laiko sau ir savo pomėgiams, įvairios sveikatos problemos, tačiau senelystė turi teigiamų aspektų – suteikiami naudingumo, reikalingumo, gyvenimo prasmės jausmai yra tarsi apdovanojimas už rūpestį ir priežiūrą, o tai atperka visus neigiamus aspektus. Senelystės ir darbo derinimas taip pat priklauso, kaip intensyviai reikia prižiūrėti anūkus. Jei intensyvumas nėra didelis, derinti šiuos du vaidmenis yra lengviau. Derinti senelystę ir darbą pilnu etatu yra sudėtinga, todėl kai kurie seneliai aukoja darbuotojo vaidmenį, kad galėtų praleisti daugiau laikos su anūkais. Kai kurie susimažina darbo valandas, pereina į lankstesnę grafiką, renkasi kitą darbą ar net visai išeina iš darbo rinkos.

II. Empirinis tyrimas

2. 1. Tyrimo metodologija

Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinis metodas – individualūs giluminiai pusiau struktūruoti interviu. Šis metodas pasirinktas todėl, kad leidžia giliau pažvelgti į nagrinėjamą temą, suprasti tyrimo dalyvių pasaulėvaizdžius, tyrėjas gali paprašyti patikslinti, praplėsti atsakymus, o tai leidžia išsamiau ištirti pasirinktą temą (Aleksnevičienė et. al. 2020; Rupšienė 2007).

Atranka. Tyrimo atranka – tikslinė kriterinė (Rupšienė 2007). Tyrimo dalyviai – seneliai, turintys bent vieną ikimokyklinio amžiaus anūką ir dirbantys pilnu etatu. Taip pat svarbu, kad nei seneliai, nei anūkai neturėtų sveikatos problemų, kurios galėtų daryti įtaką anūkų priežiūrai. Be to, vienas iš kriterijų – kad seneliai negyventų su anūkais, kitaip tariant, kad senelių ir anūkų namų ūkiai būtų skirtingi. Ikimokyklinis anūkų amžius pasirinktas todėl, kad anūkam pradėjus lankyti mokyklą pasikeičia priežiūros pobūdis, anūkų grafikas. Be to, atsiranda institucinis aspektas – mokykla, tikėtina, yra „rimtesnė“ institucija nei darželis – į mokyklą eiti yra „svarbiau“ nei į darželį. Be to, ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūra, tikėtina, yra dažnesnė, intensyvesnė. Seneliai, dirbantys pilnu etatu, pasirinkti todėl, kad dirbantys mažiau ar laisvu grafiku lengviau gali derinti darbą su anūkų priežiūra (tai patvirtina jau anksčiau minėti Lakomý ir Kreidl (2015)). Kriterijus, kad seneliai negyventų kartu su anūkais, pasirinktas todėl, kad seneliai, gyvenantys su anūkais, juos, tikėtina, prižiūri nuolatos, kasdien. Seneliams, gyvenantiems su anūkais, juos, tikėtina, tenka prižiūrėti intensyviau, be to, jiems galimai tenka daugiau atsakomybės, negu seneliams, kurie gyvena atskirai nuo anūkų. Tyrimo dalyvių buvo ieškoma sniego gniūžtės metodu (Aleksnevičienė et. al. 2020; Rupšienė 2007). Tyrimo dalyvių amžius: 52 – 65 metai. Anūkų amžius: nuo 4 mėnesių iki 10 metų. Anksčiausiai seneliu tapo vyras, kuriam tuo metu buvo 45 metai, vėliausiai – taip pat vyras, kuriam tuo metu buvo 61 metai.

Duomenų rinkimo procesas. Interviu buvo imami kovo 13 – 28 dienomis. Iš viso atlikti 12 interviu – 6 vyrai ir 6 moterys (žiūrėti lentelę nr. 1). Dalyvauti tyrime sutiko 12 iš 13 individų – viena moteris atsisakė dėl per ilgos interviu trukmės. Interviu trukmė – nuo 25 iki 97 minučių.

Interviu gairės. Interviu gairės (kurios pateiktos prieduose; žr. 1 priedą) sudarė 33 klausimai. Pirmi 8 klausimai trumpi, demografinio tipo, kiti apie senelystę ir jos derinimą su darbu. Tiriamųjų buvo klausama apie buvimą seneliu/močiute, ką jiems tai reiškia, apie bendravimą ir santykius su anūkais, anūkų įtaką jų gerovei. Taip pat apie tai, kaip sekasi derinti buvimą seneliu/močiute ir darbą, koks darbo aplinkos požiūris į tai. Dar buvo šiek tiek paliesta tėvystės tema

– klausiau ne tik, kokie seneliai jie dabar yra, bet ir kokie tėvai buvo, kokie jų santykiai su vaikais dabar bei kuo skiriasi tėvystės/motinystės ir darbo derinimas nuo senelystės ir darbo derinimo.

Tyrimo etika. Visi tiriamieji buvo supažindinti su tyrimo etikos aspektais – konfidencialumu, anonimiškumu, savanoriškumu, duomenų naudojimo principais ir kitais svarbiais dalykais. Tyrimo dalyviai pasirašė sutikimo dalyvauti tyrime formą (žr 2 priedą), o tie, su kuriais kalbėjau telefonu, savo sutikimą patvirtino žodžiu man perskaičius ir supažindinus su anksčiau išvardintais aspektais. Informantai tyrime dalyvavo visiškai laisvanoriškai, vardas, pavardė ir kiti asmeniniai duomenys su tyrimo duomenimis renkami nebuvo. Su informantais buvo bendraujama pagarbiai, laikantis visų etikos principų. Interviu buvo įrašinėjami, prieš tai gavus informantų sutikimą. Dėl duomenų apsaugos interviu išrašai prie darbo nepridedami, tačiau komisija ar recenzentas gali susipažinti paprašius.

Duomenų analizė ir apdorojimas. Buvo parengti interviu išrašai ir išanalizuoti duomenys. Išrašius interviu, gavosi 185 tūkstančiai spaudos ženklų arba 117 puslapių teksto. Duomenys buvo apdorojami koduojant teminiu būdu, kodus grupuojant ir jungiant į kategorijas.

Lytis/ amžius	Šeiminė padėtis	Išsilavinimas	Dabar dirba	Vaikai (lytis, šeiminė padėtis)	Anūkai	Senelio ir anūko gyvenamoji vieta
M 52	Antrą kartą ištekęjusi	Aukštasis	Valstybės tarnautoja	2V ¹ , abu vedę, turi po vaiką	V 3 m., M 1m. ²	Vilnius / Vilniaus raj.
M 55	Išsiskyrusi	Aukštasis	Valstybės tarnautoja	2M, abi ištekėjusios, vaikai vienos	M 4 m., M 4 mėn.	Vilnius / Vilnius
M 65	Išsiskyrusi	Aukštasis	Projektų vadovė	2M, viena turi partnerį, kita išsiskyrusi, abi turi po vaiką	M 6 m., M 3 m.	Vilnius / Vilnius, Italija
M (a ³) 63	Ištekęjusi	Vidurinis	Administratorė	1V gyvena su partnere, 1M ištekėjusi, turi 3 vaikus	V 7 m., M 5 m., V 3 m.	Vilnius / kaimas Širvintų raj.
M (b) 63	Netekėjusi	Vidurinis	Buhalterė	1M, ištekėjusi	V 3 m.	Vilnius / Vilnius

¹ Šiuo atveju, 2V reiškia, kad tyrimo dalyvis turi du sūnus. Atitinkamai, pavyzdžiui, 1M reiškia, kad tyrimo dalyvis turi vieną dukterį.

² Šis žymėjimas reiškia, kad tyrimo dalyvis turi 3 metų amžiaus anūką ir 1 metų amžiaus anūkę.

³ Pagal šias raides analizės dalyje bus galima atskirti tyrimo dalyvij/-ę.

M (c)	63	Ištekėjusi	Aukštasis	Valstybės tarnautoja	1V nevedęs, 1V vedęs, turi vaiką	M 4 m.	Vilnius / Vilniaus raj.
V	58	Našlys	Aukštasis	Automobilių serviso vadovas	2M netekėjusios, 1V vedęs, turi vaiką	M 1 m.	Švenčionys/ Švenčionys
V	65	Vedęs	Vidurinis	Santechnikas	2M, ištekėjusios, abi turi po vaiką	V 4 m., M 2 m.	Prienai / Vilnius
V (a)	62	Išsiskyręs, gyvena su partnere	Aukštasis	Taksi vairuotojas	1V, vedęs	V 6 m.	Vilnius / Vilnius
V	55	Vedęs	Aukštasis	Sporto vadybininkas ir vairavimo instruktorius	1V gyvena su partnere, 1V vedęs, turi du vaikus	V 10 m., M 3 m.	Vilnius / Vilnius
V (b)	62	Vedęs	Aukštasis	Stalius	1V nevedęs, 1V vedęs, turi du vaikus	M 7 m., V 5 m.	Šiauliai / Šiauliai
V	64	Vedęs	Specialusis vidurinis	Inžinierius montuotojas	1V nevedęs, 1V vedęs, turi du vaikus	M 5 m., V 3 m.	Vilnius / Vilnius

Lentelė Nr. 1. Informantų sąrašas

2. 2. Tyrimo rezultatai

2.2. 1. Buvimo seneliu aspektai

2. 2. 1. 1. Buvimas tėčiu/mama ir dabartiniai santykiai su vaikais

Prieš klausiant apie senelystę, įdomu sužinoti, kaip tiriamieji save apibūdintų kaip tėtį ar mamą. Vieni sako buvę geri, „normalūs“ tėvai: „*Normaliai, vaikai užaugo, dabar suaugę, myli mane, tai išeina neblogas gal buvau.*“ (V58), „*Aš manu, kad aš buvau, tai yra labai nuvalkiota frazė – normalus tėtis. Eidavau su juo pasivaikščioti, kai gimė sūnus, iš vonios neišlindau, nes tuo metu nebuvo tokių priemonių kaip dabar. Skalbiau visas palutes.*“ (V62a), „*Nu, normalus. Nei per daug griežtas, nei per daug, nežinau, sunku pasakyti.*“ (V62b), šią tyrimo dalyvę būtų galima apibūdinti

kaip atsakingą, rūpestingą ir labai mylinčią mamą: „Labai atsakinga. Kažkaip tais laikais per daug neskaičiau jokios literatūros, bet auginau pagal nuojautą. Svarbu, kad vaikai būtų prižiūrėti, svarūs, pamaitinti, kad gražiai elgtųsi. Labai mylėjau, ir dabar myliu. <...> Pastoviai darželį, kai lankė,ėjau į visus susirinkimus, žinojau viską, kas jiems ten gerai, kas blogai, kaip jie elgiasi. Ir į mokyklos visus susirinkimus vaikščiojau. Nu rūpėjo man. <...> Man svarbiausia buvo, kad jiems būtų gerai. Stengiausi ir gražiai aprengti, ir rūpinausi labai. Nu ir aišku pramogos – teatrai, koncertai, ir prie jūros nuvažiuot, šiaip į miestą su vaikais. Svarbiausi žmonės.“ (M63a). Kai kurie tyrimo dalyviai šiek tiek kritikuoja save, sakydami, kad galėjo būti geresni tėvai, skirti daugiau laiko vaikams: „Nu aš stengiausi būt gera mama, tik tiek, kad aš dirbau, tais laikais vaikai jau nuo metųėjo į lopšelius. Daug dirbau. Galbūt galima buvo vaikams skirti daugiau laiko. Bet aš stengiausi.“ (M65), „Bet pagalvojau, kad gal galėčiau būt ir geresnė mama. Akcentuoju tuom, kad per daug dirbau, per daug, nu kaip, vieniša mama, tai aišku tokia kaip pavyzdinė mama tikrai negalėčiau būti. Ta prasme, kad gal kentėjo vaikas dėl mano darbo.“ (M63b)

Nepaisant to, tiriamieji savo santykius su vaikais apibūdina kaip gerus ar net puikius ir santykių niekaip pakeisti nenorėtų: „Geri. Bendraujam, susitinkam. /Ar norėtumėt kažkaip pakeist santykius?/ Kad nee, viskas gerai. Kad taip toliau būtų, kad nebūtų blogiau, vaa.“ (V55), „Puikūs. /Ar norėtumėt ką nors pakeist santykiuose?/ Manau, kad ne. Viskas gerai.“ (M65), „Ne. Man labai tinka tokie santykiai, dabartiniu metu tikrai geri santykiai, niekas nieko nekontroliuoja, tikrai geri.“ (M52), „Nežinau, ko dar norėt, puikiai, kad taip ir būtų toliau.“ (M63a), „Kol kas labai geri. /Esat patenkintas ir nieko pakeisti nenorėtumėt?/ Nee, kol kas ir mes nuvažiuojam, ir jos atvažiuoja. Vos ne kiekvieną savaitgalį grįžta į namus.“ (V65), „Labai džiaugiuosi, tikrai geri. Aš taip vertinu, nes ir paskambina, ir atvažiuoja, ir bendraujam, bendri tokie būna savaitgalio pietūs. <...> Aš džiaugiuosi, santykiai labai gražūs. Tokios smulkmenos, ir kovo 8, ir gimtadieniai, nepamiršta, užbėga. Nėra esmė dovanose, paskambina, klausia ar viskas gerai. Dar džiaugiuosi, kad kai jų gyvenime vyksta kažkokie svarbūs įvykiai, tai visą laiką kažkaip nori, nesvarbu, kad suaugę, pasitaria, klausia mūsų nuomonės, ką mes galvojame, tiesiog tariamės, kaip geriau, kaip padaryt.“ (M63c).

Taigi vieni informantai sako buvę geri, „normalūs“ tėvai, tačiau kiti teigia galėję būti geresni, nes dėl darbo per mažai laiko skyrė vaikams. Nepaisant to, dabar tyrimo dalyvių santykiai su vaikais yra geri ar net puikūs – vaikai juos aplanko, skambina, nepamiršta pasveikinti įvairių švenčių proga.

2. 2. 1. 2. Bendravimas su anūkais

Šiame poskyryje analizuojamas senelių bendravimas su anūkais – kaip dažnai bendrauja, kokiomis aplinkybėmis susitinka, kiek laiko susitikimai trunka, ką veikia susitikę, kokie yra senelių ir anūkų santykiai. Taip pat klausiu apie partnerio ir kitų senelių vaidmenį. Tačiau pirmiausia – senelių reakcijos sužinojus, kad turės anūką.

Visi informantai apsidžiaugė sužinoję, kad taps seneliu/močiute. Vieni reagavo entuziastingai: „*Aš labai džiaugiasi, laukiau labai.*“ (M52), „*Aišku labai buvo daug džiaugsmo. Labai labai, labai apsidžiaugiau.*“ (M63a), „*(Nusijuokia) minčių jokių nebuvo, mintis buvo pagaliau! / Tai labai laukėt? / Nu taip.*“ (V64). Kiti šį faktą priėmė ramiau, kai kurie netgi su nedideliu nerimu: „*Nėjau į Gedimino kalną ir nešaukiau visam pasauliui, kad aš senelis (nusijuokia). Paprastai sureagavau.*“ (V62a), „*Kai paaiškėjo, kad dukra galutinai apsisprendė [gimdyti], tai buvo džiugu, ir buvo dvigubai džiugu ir lelius, kad lelius bus. Tik tada atsirado nerimas, kad vaikas sveikas būtų.*“ (M55), „*Nu gal buvo pakylėjimas. Ir kartu rūpestis, nes draugas gyveno Italijoje, jinai čia Lietuvoje, tai tas rūpestis, kaip toliau klostysis, ar bus šeima, ar nebus ir kaip tą vaiką reikės auginti. Buvo ir pakylėjimas, ir rūpestis.*“ (M65).

Anūkų matymo dažnumą pagal atsakymus galima suskirstyti taip:

- 1) Kelis kartus per savaitę
- 2) Maždaug du kartus per savaitę
- 3) Tik savaitgaliais
- 4) Kartą – du per mėnesį
- 5) Maždaug kartą į du mėnesius

Aplinkybės, kuriomis seneliai ir anūkai susitinka, yra 4 pagrindinės:

- 1) Kai vaikus reikia kažkur „išleisti“ (pavyzdžiui į parduotuvę, teatrą, kino teatrą, į draugų gimtadienį, gydymo įstaigą ir panašiai)
- 2) Kai norima tiesiog pabūti, pabendrauti su anūkais (taip pat įeina ir šventės)
- 3) Kai anūkas serga arba jam yra atostogos (arba seneliui atostogos)
- 4) Kai reikia padėti tėvams, nes jie nespėja pavyzdžiui pasiimti vaiko iš darželio, būrelio ir panašiai

Buvimo su anūkais laiką į kategorijas suskirstyti sunku, nes tai labai skiriasi tarp senelių. Vieni seneliai su anūkais būna nuo kelių valandų iki dviejų-trijų dienų, kiti seneliai matosi tik savaitgaliais po kelias valandas, dar kiti susitinka porai valandų maždaug kartą per mėnesį. Dažniausiai susitikimų trukmė priklauso nuo aplinkybių (pavyzdžiui, jei anūku atostogos ar jis serga,

gali būti, kad jis pas senelius bus ilgiau), tačiau ne visada. Kai kurie seneliai (tai labiau būdinga vyrams) neprižiūri anūkų jiems sergant, bendrai su anūkais matosi rečiau ir trumpiau.

Senelių ir anūkų veiklas galima suskirstyti taip:

- 1) Žaidimai (pavyzdžiui, piešimas, kljavimas, lego ir kitų konstruktorių konstravimas, žaidimai su kamuoliu, dėlionės, ėjimas pasivaikščioti į parką, žaidimų aikšteles, slėpynės, vaidmenų žaidimai, knygų skaitymas ir kita)
- 2) Atostogos kartu
- 3) Pagalba tėvams, kai jie nespėja (nuvežti anūkus į būrelį, parvežti iš darželio ir panašiai)

Pirmą ir antrą veiklų tipus galima priskirti pomėgių veikloms, kurias išskiria Buchanan ir Rotkirch (2016) – tai veiklos, kurios yra susiję su anūkų ir senelių pomėgiais. Trečioji kategorija atitinka autorių išskirtą reguliarių veiklų kategoriją, kai seneliai turi daryti kasdienes veiklas – nuvežti ar parvežti anūkus iš mokyklos, būrelio ir panašiai. Trečios kategorijos veiklas seneliai daro gana retai, daugiausiai laiko seneliai ir anūkai praleidžia žaisdami: „*Oi, geriau reikia paklaust, ko neveikiam. Sienos visos apklijuotos visokiais lipdukais, skaitau, žiūrim knygutes, jinai piešia, šoka, dainuoja ir aš kartu (juokiasi). Yra plastilinas lipdo, net pati nežinau. Ji turi visą stalčių visko, pieštukų, turi krūvą knygučių spalvinimo, kaladėlėm visokiom, žaidimus žaidžiam. Einam į lauką, yra aikštelė, yra sūpynės, jinai karstosi. Viską, ką tokio amžiaus, viską ir darom.*“ (M55), „*<...> jie [anūkai] įsivaizduoja, kad mes skirti tik tam, kad su jais ištisai tik žaisti <...> mes kaip animatoriai, linksminam juos prigalvojam visokių žaidimų <...>*“ (M63a). Čia išryškėja senelių ir tėvų vaidmens diferenciacija. Meyer ir kolegės (2017) pastebi, kad šiais laikais ši diferenciacija blanksta, nes seneliai įgauna vis daugiau atsakomybių anūkų priežiūroje, tačiau, kaip galima pastebėti, tyrimo dalyviai linkę išlaikyti vaidmenų diferenciaciją ir būti labiau tradiciniais seneliais.

Seneliai su anūkais bendrauja ir telefonu bei vaizdo skambučiais. Kai kurie seneliai tai daro dažnai: „*Per tą video ryšį su dukra šnekiesi ir kartu [anūkai] šalimais ir susišnekam. Kas antra trečia diena. Su mama tai jos [dukros] kiekvieną dieną [kalbasi], tai aš prieinu, pasišnekam su anūkais. Matomės praktiškai kiekvieną dieną video ryšiu. Ir su vienu, ir su kitu.*“ (V65), „*Per video. Kiekvieną dieną. Ir dabar kalbėjom ką tik.*“ (M55), „*Nu su vilniete, tai dažniausiai prieš miegą išsireikalauja pakalbėt su močiute. Ne visada, ne kiekvieną dieną, bet kas antrą tai tikrai.*“ (M65). Kiti tai daro rečiau: „*Nu gal į savaitę kokį kartelį pasišnekam.*“ (M63c), „*Nu sakykim kartą į dvi savaites. Ne kasdien, tikrai ne kasdien.*“ (V62a). Kita dalis senelių telefonu kalba labai retai: „*Nu retkarčiais. Bet nelabai daug. Jie [anūkai] tai norėtų gal. Bet telefonus stengiasi ribot.*“ (V62b), „*Ne, nešnekam kažkaip. Mažesnė neturi, o vyresnis turi, bet su tėvais nutarę esam, kad kuo mažiau telefonu.*“ (V55), „*Telefonu dar netinka, per maži gal dar.*“ (M63a). Kai kurie seneliai turi susikūrę su vaikais bendrą pokalbį internetu (vadinamąjį *chat*’ą), per kurį bendrauja, sužino kai kurias

naujienas apie anūkus ir vieni kitus: „*Visą anūkų gyvenimą matau nuo pat gimimo. Yra sukūrę chatus ir kiekvieną dieną įdeda nuotraukas, ką anūkai veikia. <...> Vyresnio [anūko] tai jau nuo pat gimimo, daug nuotraukų, kelia viską. Aš kiekvieną dieną galiu pasakyti, ką vaikai ir anūkai veikia. Vyresnio [anūko nuotraukas] gal kas antrą [dieną], sakykim, deda, o mažosios tai kiekvieną dieną ir po kelis kartus.*“ (M52), „*Ir tas bendravimas būna inspiruotas kažkokių atsitikimų, tai yra pavyzdžiui sūnus atsiunčia kokią nuotrauką, kad va pavyzdžiui buvo čia gamtoj, kažkur buvo išėję, kažką namuose padarė, sūnus nufotografavo ir man atsiuntė. Ir aš kokią nuotrauką padariau kažkur buvęs ir jiems nusiunčiu ir vyksta toks kaip susirašinėjimas, net ne kalbėjimas, o susirašinėjimas ir pasidalinimas kažkuo nauju.*“ (V62a).

Taip pat domėjausi, kiek į anūkų priežiūrą įsitraukia partneris/-ė. Vienos tendencijos nėra – kai kurie partneriai įsitraukia mažiau, dalis panašiai, kiti daugiau: „*Dažnai įsitraukia. Vežioti tai vienas pagrinde vežioju. Bet šiaip visą laiką kartu. Jeigu anūkai pasilieka ar važiuojam kur, tai kartu.*“ (V62b), „*Jis taip pat aktyviai dalyvauja žaidybiniuose procesuose (nusijuokia), namuose žaisti su kamuoliu tai jau jo reikalas, jis jau spardo ir bendrauja, kalbasi. Vyras irgi tame dalyvauja.*“ (M63c), „*Anūkas neįsivaizduoja, kaip močiutė gali būti be Sigito. Jį anūkas myli labiau negu mane. Nes jis labai užsiima. <...> Bet ir tikrasis senelis atvažiuoja, su vaikais bendrauja, bet per krikštynas nebuvo. Jis daugiau gal atvažiuoja pas vaikus, bet kad žaist [-ų su anūkais], nemačiau.*“ (M52), „*Jinai dar daugiau, tankiau, jinai kiekvieną dieną pasišneka, pasitaria.*“ (V65), „*Oooo, mano vyras labai įsitraukia. Jis gal net daugiau žaidžia su anūkais negu aš. <...> Labai daug skiria dėmesio jiems. Ir kadangi jis dabar nedirba jau, tai jeigu aš einu į darbą, jis su anūkais pasilieka. Labai senelis įsitraukia.*“ (M63a), „*Nu jinai daugiau, daugiau laiko turi paprasčiausiai. Nuvažiuoja ir paprastą dieną.*“ (V55), „*Tai tiek pat, nu gal daugiau. Jinai eina per parduotuves, perka <...> Ji daugiau rūpinasi.*“ (V64). Nors galima matyti, kad ir seneliai gana aktyviai įsitraukia į anūkų priežiūrą, vis dėlto, galima teigti, kad močiutės tai daro dažniau.

Vaiko partnerio/-ės tėvų įsitraukimas į anūkų priežiūrą taip pat įvairus. Vieni įsitraukia mažiau, kiti panašiai, kai kurie įsitraukia daugiau: „*O kita močiutė mmm [neiginys]. Praktiškai jokių santykių nėra. /Tai nelabai būna pas ją?/ Kad pas ją išvis nebūna. Jeigu atvažiuoja kokiai porai valandų nežinau ten per kiek laiko. Nenoriu daug pasakot. /Retas bendravimas?/ Nu kažkaip ne[bendrauja]. Bet ir jinai turi kitą sūnų, ta prasme dar vieną, mano žentas turi brolių, jis turi vaiką, bet ir ten bendravimo nėra.*“ (M55), „*Tik video skambučiais pabendrauja ir viskas, ir šita, ir ana [močiutė].*“ (M65), „*Jie turi dar vienus senelius, bet jie ten nenori būt, nes ten griežčiau viskas, netgi labai griežtai. Tokios taisyklės, prie kurių nepripratę, nes namie nėra taip. Nėra laisvės visiškai, turi viskam paklusti.*“ (M63a), „*Buvo gal momentas, kai dažniau ten nuveždavo, kadangi ten mama namie dirba. Bet kai buvo mažas aš daugiau, o dabar sakykim, kai jam 3 metai, tai apylygiai.*“ (M63b),

„Anie seneliai ir ana močiutė, jie visai šalia gyvena, ten anūkės močiutė, tai jie daug važiuoja, žymiai daugiau, ir martelė pati važiuoja. <...> Anų senelių vaidmuo tikrai yra didesnis“ (M52), „Jo, kiti seneliai toj pačioj gatvėj gyvena, tai dažnai palieka. Aš gyvenu vienas, tenai pilna šeima, ir močiutė, ir diedukas. Jie nemažai pabūna, gal kiekvieną dieną ir po kelias valandas, jeigu nedirba. Tikrai daug.“ (V58), „Jie netgi daugiau, nes tenai pas juos laiko daug yra, tai jie daugiau atvažiuoja pas juos.“ (V55), „Kadangi marti yra vilnietė, tai seneliai yra šalimais gyvenantys, tai to kažkaip jie nuotolinius darbus, kiti seneliai turi daugiau galimybių ją prižiūrėti. Jeigu suserga ar kažkas atsitinka, tai jie turi daugiau galimybių pažiūrėti. /Jiem tenka daugiau priežiūros?/ Taip.“ (M63c).

Paklausus, kaip apibūdintų savo santykius su anūkais, seneliai santykiniais džiaugiasi, sako, kad jie yra geri ar net puikūs: „Aš manau, kad mūsų santykiai tikrai labai gražūs ir mums sekasi gražiai bendrauti ir sutarti. <...> Santykiai nuostabūs.“ (M63c), „Geri, [anūkė] džiaugiasi, šypsosi.“ (V58), „Labai geri. Ir anūkė, ir anūkas, ir dukros sakė, jei tik pasakė, kad pas dieduką važiuot, tai viskas, ypač anūkas, tai jau iš vakaro sukrautas krepšys, sudėti žaislai. Labai geri santykiai.“ (V65), „O su vyresne, tai jinai neatsisakytų pas mane kiekvieną dieną ateiti, bet aš sakau dirbu. Nu labai geri santykiai. Jau visi žino, kad baba tai yra šventa, ir darželis žino, visi žino. Labai geri santykiai.“ (M55), „Santykiai puikūs, jie labai nori pas mus atvažiuoti visada.“ (M63a). Kaip jau minėjau anksčiau, seneliai bendrai yra patenkinti santykiniais su vaikais ir, kaip matome čia, santykiniais su anūkais taip pat. Tai patvirtina Igel ir Szydlík (2011), Arber ir Timonen (2012), Mueller ir kitų (2002) ir Ochiltree (2006) mintį, kad tėvai yra kaip „tiltas“ ar „vartų saugotojai“ tarp senelių ir anūkų ir kad senelių ir vaikų santykiams įtakos turi tėvų ir senelių santykiai. Apie šį aspektą rašo ir Mikulionienė (2011) – anot jos, „senelių ir anūkų santykių kokybė priklauso nuo anūko tėvų santykių su jų pačių tėvais. Jeigu tėvų ir senelių karta bendrauja artimai, vaikai savo senelius mato dažniau ir jaučia jiems didesnę emocinį artumą nei seneliams, kurie yra nutolę.“ (Mikulionienė 2011: 168). Nors seneliai santykiniais su anūkais bendrai yra patenkinti, kai kurie norėtų matytis su anūkais dažniau, kurti su jais artimesnį ryšį: „Norėtusi, kad būtų kontaktų daugiau ir to pasekoje norėčiau jį daugiau dėl to pažinti <...>“ (V62a), „Nebent kad daugiau kartų nuvažiuot galėtume, tai va šitas, daugiau bendravimo, gyvo bendravimo. Trūkumas jaučiasi truputėlį.“ (V55). Tyrimo dalyviai pastebi, kad, kaip rašo Mueller ir kolegės (2002), dėl mažo įsitraukimo į anūkų gyvenimą santykiai su anūkais nėra labai kokybiški. Kai kurios informantės pastebi, kad santykiams su anūkais įtakos turi vaiko lytis – santykiai su anūkais dažniau būna artimesni su seneliais iš motinos pusės: „Bet aš esu uošvienė, dar anos močiutės yra, dukrų mamos. Tai anom mamom dar duoda, jos irgi Vilniuj gyvena. Tai čia yra skirtumas, kad esu uošvienė. Šitas gal jaučiasi.“ (M52), „Manau, kad dažniausiai duktė pas savo tėvus veža, nu taip visur, matyt, yra. Kažkaip vis viena pas mamą smagiau negu pas anytą.“ (M63a). Tai empiriškai patvirtina Triadó ir kolegų (2005) mintį, kad vidurinėsios kartos lytis yra svarbi

senelių ir anūkų santykiams – anūkų santykiai su seneliais iš motinos pusės dažniau yra artimesni nei su seneliais iš tėvo pusės.

Analizuojant anūkų priežiūros ypatumus, svarbus aspektas yra atgalinis ryšys – ar ir kaip vaikai padėkoja už rūpinimąsi anūkais ir priežiūrą. Tyrimo dalyviai, kaip ir Meyer (2014) kalbintos močiutės, jaučia dėkingumą iš vaikų. Vieni padėkoja tik verbaliai (tačiau seneliams to pakanka ir jie nesijaučia neįvertinti): „*Nuu, pasako ačiū, ačiū, kad pabuvote.*“ (M63a), „*Nu gerą žodį pasako, o ko mum reikia. Ir tai labai užtenka.*“ (V65), „*Labai daug kartų pasako ačiū ir ir šita tiesą sakant, nežinau, kas turėtų daugiau sakyti ačiū, ar jie mums, ar mes jiems, kad atveža anūkę.*“ (M63c). Kiti dėkingumą parodo ne tik verbaliai, bet ir neverbaliai: „*Ačiū, močiute, pasako, kaip daugiau. Su močiučių diena pasveikina gražiai. Vyresnio anūko turiu vazą, močiutės kremą. Ar tulpių, stengiasi močiučių, mamyčių dieną stengiasi paminėti.*“ (M52), „*Tai kad ačiū, tai viskas tvarkoj. Kitas dalykas jokių nėra problemų, ateis, padės, padarys. <...> Ir žentas irgi visada ačiū. Žodis ačiū, tai jau besąlygiškai. <...> Jaučiu padėką, jaučiu moralinį palaikymą, viskas tvarkoj.*“ (M55), „*Pabučiuoja, kartais ką nors padovanoja, gėlyčių atveža, o iš Italijos tai širdutes, bučinukus siunčia ir labai gražiai parašo (nusišypso).*“ (M65), „*Labai, jo. Jinai man išvis dėkoja amžinai, skambina, labai gerą dukrą turiu. Ir šiaip dėkoja, yra ir laiškų tokių parašius tokių, kad gali skaityt ir verkt, ir šiaip gėlių atneša. Aš būnu su anūku, jinai ateidama gėlių man padovanoja. Stengiasi dėmesį man parodyt.*“ (M63b).

Taigi sužinoję, kad taps seneliais, vieni informantai šią žinią priėmė ramiau, kai kurie su nedideliu nerimu, kitus šis faktas labai nudžiugino. Senelių ir anūkų matymosi dažnumas įvairus – nuo kelių kartų per savaitę iki vieno karto per du mėnesius. Susitikimų aplinkybės dažniausiai būna keturios: kai seneliai su anūkais tiesiog nori pabūti, pabendrauti; kai reikia kažkur „išleisti“ vaikus (anūkų tėvus); kai anūkam atostogos arba jie serga ir kai reikia padėti tėvams, jei jie nespėja, pavyzdžiui, pasiimti vaiko iš darželio ar būrelio. Buvimo su anūkais trukmė tarp senelių skiriasi ir priklauso nuo aplinkybių. Seneliai su anūkais būna nuo kelių valandų iki dviejų-trijų dienų. Veiklos, kurias kartu daro seneliai su anūkais, yra žaidimai, atostogos kartu ir pagalba tėvams, kai jie nespėja. Su anūkais seneliai bendrauja ir telefonu ar vaizdo skambučiais – vieni tai daro gana dažnai (kelis kartus per savaitę), kiti – rečiau (kartą per savaitę ar dar rečiau). Taip pat kai kurie seneliai su vaikais turi susikūrę pokalbius internete, kur dalinasi nuotraukomis, vaizdo įrašais ir naujienomis iš savo gyvenimų. Ir partnerių, ir kitų senelių (vaiko partnerio/ės tėvų) įsitraukimas į anūkų priežiūrą yra įvairus – vieni įsitraukia mažiau, kiti panašiai, dalis įsitraukia daugiau. Senelių santykiai su anūkais bendrai yra geri (kai kurie sako, netgi puikūs), tačiau yra senelių, kurie norėtų anūkus matyti dažniau ir su jais turėti artimesnį santykį. Vaikai už rūpinimąsi anūkais seneliams padėkoja – vieni verbaliai, kiti ir neverbaliai.

2. 2. 1. 3. Pokyčiai tapus seneliu

Pirmiausia bus analizuojami pokyčiai, kurie įvyko tapus seneliu. Seneliai juos įvardijo įvairius. Vienas iš pokyčių, kurį įvardija seneliai – sumažėjo laiko sau, savo pomėgiams: „*Tai mes lankēm ir pramoginius šokius, ir tango, ir koncertus, ir į teatrą, visur lakstēm, nieks mūsų laisvės neribojo ir taip toliau. <...> Tai mes jau supratom, kad pabuvę su tais dviem anūkėliais ir du kartus per savaitę į šokius jau per sunku. <...> Iš pradžių praleisdavom [šokių pamokas], o po to supratom, kad per daug sunku viską suderinti.*“ (M63a), „*Laiko taip, pasikeitė, ta prasme, kad atsirado pareiga padėt prižiūrēt anūką nes jinai dar studijavo, bakalaurą rašė, tai man reikėjo jai atišti rankas.*“ (M63b), „*Tai truputį laiko aspektas pasikeitė?! Jo, dabar daug padėt ir vežiot į būrelius. /Laiko sau sumažėjo?! Sumažėjo, taip.*“ (V62b). Kitas pokytis – artimesni santykiai su vaikais: „*Daugiau su vaikais bendrauju, vaikai dažniau ateina į svečius. <...> Per anūkus dažniau matau ir savus vaikus. Ne tik telefonu pasišnekam, dažniau tas atsirado, vaikai dažniau atvažiuoja į svečius.*“ (M52), „*<...> galbūt net gi su dukra artimesnis ryšys atsirado. Jisai buvo, bet atsirado daugiau bendravimo grynai vat tokiais šeimyniniais reikalais.*“ (M63b). Seneliai mini ir gyvenime atsiradusį didesnę džiaugsmą: „*<...> anūkė atneša į kasdienį gyvenimą daugiau džiaugsmo, gražių spalvų, džiugesio kažkokio.*“ (M63c), „*Gal daugiau džiaugsmo per išeigines, kai jie ateina ir tiek.*“ (V64). Kalbant apie pokyčius finansų sferoje, seneliai sako lepinantys anūkus, perkantys jiems žaislus, dovanas, tačiau tai nėra didelės išlaidos, todėl finansų aspektui tai reikšmingos įtakos neturi: „*Nestipriai ten, gimtadieniai, Kalėdos ir kiekvieną šeštadienį smulkmenėlę kažkokią, nepasikeitė niekuom.*“ (V64), „*Pajamos nepasikeitė, išlaidos padidėjo. Bet tada kadangi jinai gavo motinystės išmokas, du metus jinai gavo tas išmokas, vis vien man reikėjo prisidėt. Aš apie tai negalvojau, tiesą sakant.*“ (M65), „*<...> išleisdavau nemažai pinigų [anūky] rūbam, bet tai manęs nenuskurdino, kaip sakyt. Buvo tokia galimybė, buvo pinigų. <...> Materialinių nuostolių nebuvo.*“ (M63a), „*Tai mes tiesiog, kai būna gimtadieniai, Kalėdos, Velykos tai taip, tikrai, atsiklausiam tėvų, ko reikėtų, kad vaikam būtų mažiau išlaidų ir prasminga. Bet tai nėra kažkokios didelės išlaidos.*“ (M63c). Vis dėlto, viena močiutė sako pajutusi pasikeitusias išlaidas: „*Oi, finansų tai jo. Čia tai taip. Ir parama dukrai, ir anūkei žaislai ir viskas. Šitas dalykas tai jo, labai ženkliai pakito.*“ (M55). Kai kurie seneliai finansams nejaučia jokios įtakos: „*O finansų aspektas?! Nee, nieko.*“ (V55), „*Jie savo užsidirba, mes savo, kol kas abudu dirbantys.*“ (V65). Paklausus, ar pakito asmeninės savybės, charakteris, kai kurie seneliai sako, kad šis aspektas nepasikeitė niekaip, kiti tam tikrus pokyčius pastebi. Minimimi tokie pokyčiai kaip atsinaujinę motiniški jausmai, tapimas kantresniu, atlaidesniu, didesnis meilės rodymas: „*<...> gal man tiesiog atsigamino tokie motiniški jausmai, kai auginau savo vaikus, dabar anūkė. Nu kažkas tokio motiniško rūpinimosi, tokio gal tiesiog.*“ (M63a), „*Aš gal kantresnė tapau.*“ (M55), „*Jeigu*

palyginti su santykiu su dukrom, man atrodo, kad dabar aššššš labiau rodau meilę negu anksčiau, negu su savo dukrom. “ (M65), „<...> nu anūkam gal tokia esu atlaidesnė, nes žinau, kad atvažiavo trumpam, jie čia tik pabus, tai nu kažkaip gal sakau, vaikam daugiau pasakydavau, ko negalima. “ (M63a). Įdomu tai, kad apie asmeninių savybių pasikeitimus nurodė tik moterys, o vyrai gimus anūkamams savo charakteryje pokyčių nepastebi. Kalbant apie sveikatos pokyčius, seneliai juos sieja ne su anūkais, o su amžiumi: „Sueina 50, tai visos ligos, kaip pasakyt, bet ne anūkam gimus pasikeitė. Tiesiog su amžium ateina. “ (M52), „Kokios buvo problemos, jos ir tebėra, o kad kažkas dėl vaikų [anūku], tai nnepasakyčiau, nea. “ (M55), „Sveikata tai keičiasi einant amžiui. Nesieju su anūkių gimimu. “ (M65), „Dėl anūko tikrai nepasikeitė į kokį nors neigiamą <...> “ (M63b).

2. 2. 1. 4. Buvimo seneliu/močiute skirtumai nuo buvimo tėčiu/mama

Nagrinėjant buvimo seneliu temą, svarbu suprasti, kuo buvimas seneliu/močiute skiriasi nuo buvimo tėčiu/mama. Vieni iš pagrindinių paminėtų aspektų – atsakomybė ir griežtumas. Seneliai sako, kad vaikams buvo griežtesni nei dabar anūkamams, jiems skiria daugiau dėmesio negu vaikams skirdavo: „<...> savo laikais mes labiau buvom, kaip visi seneliai, su savo vaikais griežtesni negu su anūkais. “ (V64), „<...> tu anūkam daugiau leidi kažko. “ (M63a), „<...> anūkui skiri bendraudamas su juo tu skiri daugiau dėmesio negu skirdavai savo vaikui. <...> Kai turi savo vaiką, tu turi dar milijoną rūpesčių šalia to, kad ten paruošti, sutvarkyti, padaryti. Ir aišku vaikas turbūt dažniau būna žaidžia vienas, o su anūku jau beveik visada žaidi kartu. “ (M63b), „Su anūkais tai jau pirmoj eilėj ne darbai mum, nes mes žinom, kad mes su jais pažaisim, jie išvažiuos, tada nudirbsim tuos darbus. O tada taip negalėjai. Kiekvieną dieną tie vaikai šalia, ir kiekvieną dieną reikia tuos darbus nudirbti. “ (M63a), „<...> kartais nusileidi, daugiau negu mamos nusileidžia. “ (M65). Be to, pasak tyrimo dalyvių, būti seneliu/močiute yra mažesnė atsakomybė nei būti tėčiu/mama: „Vis tiek, [kai] jaunas [buvau], reikia ir to, ir to, ir tą padaryt, ir tą. O dabar jau viskas kaip sakant atlikta, atvažiuoja jie, tai džiaugiesi tais anūkais. “ (V65), „Taip, mama tai yra atsakomybė, kad būni visą laiką su vaikais <...> ten jau kaip ir pareiga mama būti, nes tu turi ir valgyt daryt, ir viską, čia valgyt gali padaryt prieš anūkui ateinant ir su juo žaisti. <...> kai augini vaikus, užsisuki buitį ir vaikui net mažiau dėmesio skiri žaidimam, nes tau reikia ir pamokom pasiruošti, ir išlyginti, ir išskalbti, ir valgyt padaryti, ta buitį surydavo. “ (M52), „Kai buvai mama, ant tavęs buvo atsakomybė, nu ir tėtis kažkiek atsakomybės, bet aš atsakau už tai, kaip jos augas, sveikos ar nesveikos. Labiau saugai, nu ir dabar saugau, bet griežčiau kažkaip tai. Ir dirbti, tas rūpestis visą laiką ant tavęs ,visą laiką susimobilizavus. Gal tada griežtesnė būdavau. “ (M65), „Nes atsakomybę jausdavom, kur, kas, kiekvieną žingsnį žinai, pastoviai, kur kas ką veikia. O čia daugiau malonumai jau negu atsakomybė. “

(V55), „*Tai ta atsakomybė mažesnė.*“ (M63c). Tyrimo dalyviai patvirtina Ochiltree (2006) mintį, kad seneliai už anūkus jaučiasi mažiau atsakingi nei buvo už savo vaikus. Taip pat informantai mano, kad seneliai anūkus turėtų lepinti, o ne juos auklėti: „*Auklėja vaikus tėvai, o seneliai lepina.*“ (M55), „*<...> nu tai, o kada vaiką lepin? Dabar reikia lepin. (M55), „Kartais man atrodo, kad dukroms atrodo, kad aš per daug jas lepinu.*“ (M65), „*Šiaip nu seneliai gi yra, tėvai savo vaikus auklėja, o seneliai lepina.*“ (M63c). Tai siejasi su Meyer (2014) mintimi, kad seneliai (autorės atveju močiutės, nes tik su jomis buvo daromi interviu) nenori prisiimti auklių at tėvų vaidmens – jie nori tiesiog pažaisti su anūkais, juos palepinti. Be to, nagrinėjant atsakymus išryškėjo tai, kad seneliai stengiasi nesikišti į anūkų auklėjimą. Jį palieka tėvams ir stengiasi prie jo prisitaikyti: „*<...> mes nesikišam į auklėjimą. Auklėja patys. Yra tokių, kur nelabai su močiute nelabai mum tinka, o jiems tinka, jeigu jiems tinka, tai gerai.*“ (V55), „*O kad užsiimti auklėjimu, tai, manau, čia tėvų darbas.*“ (M63c), „*Bet negali irgi per daug kištis, turi taikytis ir prie tėvų auklėjimo. Nebarti, kad tipo nebūtų neigiamų emocijų, tai čia jau tėvų sugalvota. Kai savo vaiką augini, tai pats sprendi, kaip su juo elgtis. O kai anūkas, vis vien turi pagalvot, kaip ten tėvai nori, ko iš jo reikalauja, tai kažkiek taikaisi prie to dalyko.*“ (M63b), „*<...> kadangi tėvai draudžia, neleidžia žiūrėti daug filmukų, jutūbinti, tai būna taip, 10, 15 [minučių], iki pusvalandžio leidžiam pažiūrėti filmuką.*“ (M63c). Tai patvirtina Attias-Donfut ir Segalen (2002), teigiančius, kad seneliai yra linkę nesikišti į anūkų auklėjimą, jį palikti tėvams, gerbti jų auklėjimo pasirinkimus. Tai, kad seneliai nėra linkę prisiimti tėvų vaidmens (nesikiša į anūkų auklėjimą ir sako, kad seneliai turi anūkus lepinti) dar labiau pabrėžia siekiamą vaidmenų diferenciaciją, apie kurią buvo užsiminta anksčiau.

Tyrimo dalyviai įvardija pokyčius, tapus seneliu: sumažėjęs laikas sau, savo pomėgiams; santykiai su vaikais tapo artimesni; gyvenime atsiradęs didesnis džiaugsmas. Finansų aspektas gimus anūkam reikšmingai nepasikeitė – nors seneliai perka anūkam dovanas, tačiau tai nėra didelės išlaidos, o kai kurie seneliai finansams nejaučia jokios įtakos. Kai kurie seneliai jaučia pokyčius asmeninėse savybėse, charakteryje – sako tapę kantresni, atlaidesni, labiau rodo meilę anūkam, pastebi atsinaujinusius motiniškus jausmus. Sveikatos pokyčių seneliai nesieja su anūku gimimu – tai, pasak tyrimo dalyvių, yra amžiaus pasekmė. Buvimo seneliu/močiute skirtumus nuo buvimo tėčiu/mama tyrimo dalyviai įvardijo šiuos: būti seneliu/močiute yra mažesnė atsakomybė nei būti tėčiu/mama; anūkam seneliai skiria daugiau dėmesio negu skyrė vaikams, be to, vaikams buvo griežtesni nei anūkam. Taip pat iš tyrimo dalyvių pasakojimų atsiskleidžia, kad seneliai stengiasi nesikišti į anūkų auklėjimą, jį palikdami tėvams, ir prie jo stengiasi prisitaikyti.

2. 2. 1. 5. Senelio tapatybė, identitetas ir vaidmuo

Analizuojant senelystę svarbu suprasti, kaip patys seneliai save apibūdina kaip senelius – kokie jie yra anūkams. Kai kuriems seneliams gana sunku apibūdinti save kaip senelį, jie vartoja tokius žodžius kaip „nežinau“, „turbūt“ ir sako, kad jie yra „normalūs“, geri seneliai: „Nu ką aš žinau. Nu kol kas nesiskundė. Nežinau (nusijuokia). Kol kas normalus skaitau kad.“ (V65), „Kaip čia pasakyti, nu kaip močiutė aš turbūt gera, aišku, kad gera.“ (M63b), „Senelis kaip senelis. Senelis keturiom valandom, o paskui vėl viskas po senovei eina.“ (V64). Taip pat seneliai sako esantys ne tokie griežti kaip savo vaikams, nori juos palepinti, daugiau jiems leidžia, nori suteikti džiaugsmo: „Nuu močiutė, kuri nori anūkam suteikti kuo daugiau džiaugsmo.“ (M63a), „Visos močiutės visą laiką, kai žino, kad atvažiuos, susirūpina, kuo pavaišinti, kuo pamaitinti. Puolu galvoti, ką čia pagaminus. <...> Dar pagalvojam, kad pintinėlėj atsirastų kažkoks naujas žaidimas ar knygutė, ar spalvinti ar dar kažką. Nu kad atsirastų kažkoks žaidimas namuose, nežinau.“ (M63c), „Aai, čia iš viso išsilydęs sviestas. Jinai iš manęs virvelės veja.“ (M55), „Gal ne toks griežtas kaip su vaikais buvau, bet kai berniukus augini, tai kitaip. O čia biški toks nuolaidesnis, gali užlipt ant kaklo (juokiasi) čia perkeltine prasme, gali tą padaryti, nei nustumsi, nei nieko. Švelniau negu su vaikais.“ (V55). Vis dėlto, seneliai nepamiršta ir reiklumo bei tam tikrų taisyklių įvedimo: „Stengiamės biškį reiklumo įvesti, nes jeigu visai leidi viską, tai paskui.“ (V62b), „Bet pasakai 10 min, 20 min, sakau, užtenka, baikit [žaisti su planšete].“ (M63c), „<...> pradedu dabar įvedinėti taisykles. Būna pasakyta, kad nepirksim, yra kita priežastis, kodėl, galima pasakyti, kad pinigėlių nėra ar kažką. Dabar pasėdėk ramiai, nes...“ (M55).

Taip pat labai svarbus aspektas nagrinėjant senelystę yra buvimo seneliu reikšmė. Kai kurie seneliai, paklausus, ką jiems reiškia būti seneliu, sako, kad nieko ypatingo jiems tai nereiškia, tiesiog dar vienas vaidmuo gyvenime, dar vienas etapas, jie buvimo seneliu nesureikšmina: „Nu kaip tau pasakius, nieko man nereiškia, senelis ir tiek. Pasikeitė statusas. Buvau tėvelis, pasidariau senelis. Ir tiek.“ (V64), „Tai yra toks etapas, todėl, kad buvo visi etapai, kurie buvo mano gyvenime iki šiol. Buvau nevedęs, vedžiau, atsirado vaikas, vaikas užaugo ir atsirado pas jį vaikas. Ir automatiškai, kai jūs atsidarote kompiuterį, excelio lentelę ir norite įterpti kolonėlę, jūs įterpiat. Visi kiti prasistumia į šonus. Tai vat mano prasistūmimas atsiradus naujai kolonėlei, nežinau, ar į kairę, ar į dešinę, bet tai yra prasistūmimas, įleidimas kitų kartu, kurios ateina į tavo gyvenimą.“ (V62a), „Nu tokio, kad ten kalbėtu, kaip ten kažkas, nu nežinau, man normaliai, žinau, kad mano anūkas, kurį myliu, malonu, bet kažkaip sureikšminti, kad aš močiutė, kad kažkuo skiriasi nuo kitų žmonių, tai tokio neturiu jausmo, kad močiutė kažkuom galingesnė už ne močiutę. Tiesiog džiaugiesi savo anūku ir viskas, man gi nieko neprideda, nu tik savo malonumui, kad turi artimą dūšėlę, kuri pradžiugina. Bet didžiutis,

kad močiutė, tai ne, tokių neturiu.“ (M63b). Kitiems tai yra ypatingas gyvenimo etapas – jie jaučia džiaugsmą, pilnatvę, prasmę: „*Tiek mama, tiek baba, tai yra pats gražiausias gyvenime jausmas. Tai yra gyvenimo prasmė.*“ (M55), *Nu smagu būti seneliu. Smagu. <...> Daugiau džiaugsmo su anūkais.*“ (V65), „*<...> kai laukiesi, tai natūraliai, o čia atrodo kažkoks nepaprastas dalykas, toks stebuklas.*“ (M63a), „*Oi, džiaugsmas (nusijuokia). Nežinau, man tai smagu, malonu. Mama šaukdavo, dabar močiute, mošiuuute, toks malonus pereina per kūną. Malonu. <...> Smagus jausmas būt močiute.*“ (M52), „*Nu gal taip pasakysiu, pilnatvė. <...> Labai smagu matyti, kaip auga vaikai <...> gali pamatyti, kaip kažką tai naujo atranda, išmoksta. Tai yra labai didelis džiaugsmas, tas bendravimas ir ir ta meilė jų kažkaip kitaip visiškai suvoki ją, negu su savo vaikais buvo. Ir kai dabar pažiūriu sakykim, kai Vilniuj ateinu pas tą savo anūkę, jinai mane pamato, „močiuteeee!“ (juokiasi) rėkia, apsikabina. Labai smagu. Iki ašarų.*“ (M65). Paskutinės dvi citatos parodo anūką prisirišimą prie senelių. Šis, pasak Kornhaber (1996), turi įtakos teigiamam senelio identitetui. Kai kurie seneliai jaučia pasididžiavimą, kad yra seneliai: „*Kažkas sutinka, klausia, ar tu jau senelis? Senelis (su pasididžiavimu taria). Aaa, nuu ooo, jau emocija tokia. Nes kada sutinka draugai, mano šešiasdešimtmečiai, tai taip? ne? Ooo aš jau du turiu.*“ (V64), „*Kai kada gal nereiktų sakyti, bet norisi pasigirti, kad [esu] močiutė.*“ (M52). Analizuojant atsakymus galima pastebėti dar vieną su senelyste ir senelio tapatybe susijusį aspektą – amžių. Žodis „senelis“ yra giminingas žodžiui „senas“, o kai kurie seneliai dar nesijaučia „pakankamai seni“ (galbūt netgi per jauni) būti seneliais: „*Nu nesu dar per daug senas, bet senelis.*“ (V62b), „*Jauna, palyginus jauna, kai kas dar juokiasi, kad su vyresniu dar galėtų pagalvot, kad kaip su sūnum. Jaunatviška, energinga palyginus. Nu jauna močiutė tiesiog.*“ (M52). Vienas informantas savo kaip senelio tapatybės apčiuopti negali: „*Paprasčiausiai aš kai save vadinu seneliu, aš senelį turiu ieškoti savyje, aš jo kartais nerandu.*“ , „*Aš ne iki galo galima sakyti suvokiu senelio poziciją, vietą po saule. Negaliu aš pasakyti, kas yra senelis, nors seneliu esu.*“, „*Kai pradedu savyje ieškoti senelio, tai tos paieškos, jos man ... nelabai padeda atrasti atsakymą į jūsų klausimą [kaip save apibūdintumėt kaip senelį]. Negaliu atsakyti nei trumpai, nei ilgai. Manyje senelio yra, bet aš pats nežinau, kiek jo yra.*“ (V62a). Turint omenyje tai, kad šis informantas su anūku matosi gana retai (1-2 kartus per mėnesį, kartais dar rečiau), gali būti, kad silpną senelio identitetą lemia gana retas bendravimas su anūku – pasak Kornhaber (1996), emocinis prisirišimas prie anūko turi įtakos stipriam senelio identitetui.

Pasidomėjus apie senelio vaidmens kaitą anūkam augant, senelių patirtis panaši – informantai teigia, kad anūkam augant priežiūra tampa lengvesnė ir ne tokia intensyvi: „*<...> kai ji buvo mažesnė, tai tiesiog buvo žaidimai, o dabar jau, kai jau jai tuoj 5 metukai, mes jau kalbam kaip tikros moteriškaitės (nusijuokia).*“ (M63c), „*Priežiūra lengvėja, nu ką jau didesniam 4, jau jis savarankiškesnis pasidarė, jau prie jo nereikia, pasišneki, susitari.*“ (V65), „*Su juo jau galima*

bendrauti tam tikrom temom kaip lygus su lygiu. Nes jis jau gali kalbėti, reikšti mintis, neguli lovoj kaip mažiukas kūdikėlis, kuris tik savo mechaniniais veiksmais ir ir kažkokiomis grimasom gali išreikšti savo požiūrį į aplinką ir gyvenimą. Ir su metais, manau, tas bendravimas apsieičiant kažkokiom nuomonėm, jis tik stiprėja ir darosi įdomesnis.“ (V62a), „Priežiūros klausimu dabar lengviau. Bet kita [anūkė] atsirado. Kas yra, ji kadangi šneka laisvai, tai reikalui esant sugeba pasakyt, ko nori, nereikia spėlioti.“ (M55). Taip pat, tyrimo dalyvių nuomone, anūkam, kai jie bus vyresni, senelių reikės mažiau, jiems pradės labiau rūpėti draugai: „<...> vyriausias, tai aš jau jaučiu, kad jis keičiasi ir gal jau tiek jam nebereiks tiek daug pas močiutę, kaip tiem mažyliam.“, „O anūakai bus jau su savo draugais, ir vis rečiau atvažiuos pas senelius, ir tie susitikimai bus retesni.“ (M63a), „Pradės eit į mokyklą, draugai nebe močiutė rūpės.“ (M52). Šios informantų mintys patvirtina Lakomý ir Kreidl (2015) tyrimo rezultatus, kurie rodo mažėjantį anūkų priežiūros intensyvumą anūkam augant. Be to, informantės nujaučia tai, apie ką rašė Triadó su kolegomis (2005) – senelio kaip besirūpinančio ir atlaidaus vaidmenys anūkam augant tampa nebe tokie aktualūs kaip jiems esant mažiems.

Tapimas seneliu yra gana reikšmingas gyvenimo įvykis. Todėl klausiau, ar, jų nuomone, tinkamu gyvenimo etapu tapo seneliu. Tyrimo dalyviai sako, kad nors tai priklauso ne nuo jų, o nuo vaikų, laikas buvo tinkamas: „Manau, kad laiku.“ (V58), „Taip. Dabar jau, kai viskas susitvarkyta, tai nu dukros irgi jau virš 30 gimdė. Galėjo ir anksčiau būt. / Būtumėt nieko prieš, jeigu ir anksčiau būtumėt tapęs? / Taip, taip, nieko prieš.“ (V65), „Tai turbūt būtų galima sakyti, kad laiku tapot seneliu? / Taip, taip. Atėjo tas metas, kai tas senelis turėjo įvykti.“ (V62a), „Atsitiko tada, kada atsitiko, nesukėlė jokių neigiamų emocijų, atėjo natūralus procesas. <...> Mano aplinka pradėjo tapti močiutėm seneliais ir man kažkaip irgi natūraliai tai atėjo ir ir nu kaip, laiku. Irgi nesinorėjo nei 36 metų, bet ir 70 irgi nesinori tapt. Norisi dar tam vaikui kažką duoti, turėti laiko su vaiku pabendrauti.“ (M55), „Aš manau, kad tinkamas, kada yra, tada ir yra, negalvoju. Džiaugiuosi, kad sulaukiau. Kadangi aš vėlai gimdžiau, dabar jau neatrodo vėlai, mano laikas tai buvo vėlai, šiais laikais jau normalu, tai džiaugiuosi, kad ir anūko sulaukiau. <...> Laiku, ne laiku, tai absoliučiai nesvarstau, kada yra, tada yra.“ (M63b), „Nu taip. Kuo jaunesnis senelis, tuo geriau. <...> Ir patiem anūkam, kol tie seneliai nėra labai tokie solidaus amžiaus įdomiau jiems.“ (V55), „Dar vėliau? Tai galėčiau ir nesulaukt. Gal nesinori vėliau. Norisi dar biški su jais padūkti, pakalbėti.“ (V64), „Tikrai taip, nes nu, kaip sakiau, buvo laukiamas, netgi labai laukiamas, anūkė tikrai labai laukiama, nes ir metai, ir vaikų metai, kad jau reikia va. Manau, kad taip, tinkamu. Jeigu būtų ir anksčiau, irgi būtų tinkamas. Tiesą sakant, galvoju, kad bet koks laikas yra tinkamas būti močiute ar seneliu.“ (M63c). Kaip rašo Kaufman ir Elder (2003: 271), perėjimas į senelystę yra sklandesnis, kai seneliu tampa „laiku“. Vis dėlto, dalis tiriamųjų jaučia, kad seneliais galėjo tapti ir anksčiau, nes būtų geresnė sveikata ir

būtų pajėgesni labiau įsitraukti į žaidimus su anūkais. Tapti seneliais vėliau nenorėtų dėl galimai prastesnės sveikatos: „Vėliau jau vis tiek, jau nežinai, kaip tos sveikatos, kaip viskas. Dabar dar va, kaip liaudis sako, pats tas.“ (V65), „Aišku, būčiau močiutė dar po 10 metų, jau būčiau pensininkė, gal daugiau laiko, bet vėl gi sveikata, galbūt noras ne toks, nu vis tiek su amžium.“ (M55), „Nu jeigu būčiau buvus jaunesnė, būtų buvę daug lengviau, nes dabar sunku. Bet aš negalėjau pasirinkti.“ (M65), „Kažkodėl manau, kad anksčiau būtų buvę geriau. 10 metų atgal. / Dėl kokių priežasčių? / Nu gal 10 metų ir neišeitų, bet bent 6 kokiais metais anksčiau. Dėl fizinės sveikatos. Nu tada viskas lengviau.“ (M63a), „Kuo jaunesnis senelis, tai ir pabėgiot, it pažaist daugiau.“ (V62b), „Būčiau norėjęs. Kad anūkas dabar 10 metų turėtų, anūkė 15. Kodėl gi ne? Ir senelis ne visai sukriošęs, ir anūkai patys eina, nereikia už rankos vest.“ (V64).

Koks turėtų būti geras senelis/močiutė? To paklausiau savo tyrimo dalyvių, norėdama sudaryti gero senelio „portretą“. Štai kelios citatos, koks turėtų būti geras senelis/močiutė, tyrimo dalyvių manymu: „Kad anūkas norėtų važiuoti. Kad pamatęs šypsotųsi, <...> Kad jis būdamas trisdešimtmetis norėtų pas mane ateit. Tai būtų geriausias įvertinimas. Kad norėtų eiti. Be prievartos, be tėvų sakymo. Tas senelis, kur tave vaikai myli. Kad telefoną paimtų, paskambintų, paklaustų, kaip laikaisi, kaip sekasi.“ (M52), „Gerąja to žodžio prasme [senelis turi] dalyvauti anūko gyvenime. <...> Dalyvavimas tai nereiškia dovanų pirkimas, baudimas arba lepinimas, kažkokių situacijų išsukimas, jeigu jisai to yra nevertas. Tai yra dalyvavimas su viskuo – ir kai saulė šviečia, ir kai lyja, ir kai sniegas ir visi kiti. <...> Nesistengti per daug nutolti ir nepersistengti per daug arti būti, nes kraštutinumai jie niekada ... ieškot aukso vidurio.“ (V62a), „Kaip pasakyt, turi būt kontaktas su anūkais, norintis turēt kontaktą, turintis kontaktą ir palaikantis tą kontaktą. Kuris yra kuriam galima su kuriuo tu gali pašokt, padainuot, visokių nesąmonių padaryti, kurio lauki, myli. Svarbiausia, kad jis būtų, kaip sakyt, žino, kad myli.“ (M55), „Geras, kuris myli (nusijuokia). Jeigu rodai vaikam meilę, jeigu išklausai, jeigu dar kažką padarai, ko jie nori, nori džiaugsmo sulaukti ir tu suteiki tai <...>“ (M63a), „Nuoširdus, draugiškas, pakantus. Bendraujantis gal lengvai su anūkais. Žaismingas. Ir linksmas, aišku.“ (V55), „Nu vis teik, anūkam dėmesio turi skirt, su jais pažaist, kad linksmas būtų, smagu.“ (V62b), „Tas, kuris dovanas neša ir kad anūkai myli ir nori važiuot.“ (V64), „Kad gebėtų susikalbėti su anūku.“ (M63c). Iš šių informantų minčių galima sudėlioti bendrą „gero senelio“ portretą. Taigi pirmiausia geras senelis turi dalyvauti anūkų gyvenime, tačiau ne per mažai ir ne per daug. Jis turi mokėti susikalbėti su anūkais, norėti su jais bendrauti. Labai svarbu, kad anūkai suprastų, kad jie yra mylimi, todėl svarbu rodyti meilę. Taip pat geras senelis turi būti draugiškas, linksmas, nuoširdus, pakantus, žaismingas. Vis dėlto, geras senelis, pasak vienos informantės, tai ne tas, kuris viską leidžia ir skiria anūkam visą savo laiką: „<...> bet tai nereiškia, kad turi leisti daryti viską, visus [anūkų] norus pildyti. Ne, tu turi savo gyvenimą, ir tai nereiškia, kad būsi blogas senelis,

jei tu jam ne visą savo laiką skirsi. Tai irgi negerai. Turi būt kažkokios ribos.“ (M63a). Taip pat yra manančių, kad blogų senelių nebūna: „<...> tiesą sakant, galvoju, kad nebūna blogų senelių (juokiasi). Nebūna blogų, jie visada labai geri ir gal per geri būna.“ (M63c) ir tokių, kuriems atrodo, kad gero senelio formulės nėra – kiekvieno pasirinkimas, koku seneliu būti: „O aš nemanau, žinokit nemanau, kad priklauso seneliams kažkaip tai būti. Kiekvieno pasirinkimas.“ (M63b).

Nagrinėjant senelystę, svarbu išsiaiškinti, kokią įtaką senelių gerovei turi anūakai. Pagrindinė nauda yra senelių psichologinei, emocinei gerovei – anūakai į gyvenimą atneša džiaugsmo, malonumo, teigiamų emocijų: „Tuo pačiu sveikatai priduoja tai psichinei, emocinei sveikatai, smagu, kad vaikai, džiugesys, klegesys. <...> Mano gerovei tai man yra tikrai džiaugsmas.“ (M52), „<...> matyt, kaip auga vaikas, kaip jisai iš tokio mažuliuko jis didėja, protingėja, tai čia yra, tai yra džiaugsmas, absoliutus džiaugsmas.“ (M55), „Teigiamą. Manau, kad daugiau teigiamų emocijų dabar mano gyvenime palyginus su tuo laiku, kai anūkių nebuvo.“ (M65), „Bet emocinei taip. Būtų labai man atrodo liūdna. Kaip aš liūdėdavau, kad jų neturiu. Tai aišku tai džiaugsmas. <...> Jie gi auga, ir vis daugiau to džiaugsmo yra.“ (M63a), „Gerovei turi laiką praleistą su anūku ir dukra man nėra nieko geriau. Emocijos, kurias gaunu iš to bendravimo man teigiamai veikia. Teigiama emocija.“ (M63b), „Džiaugsmas. Džiaugsmas yra ir tiek.“ (V55), „Aš manau, kad didelę įtaką emocinei būsenai, įneša tokį džiaugsmą, spindulėlis šviesos.“ (M63c), „Paprasčiausiai jis [gyvenimas] įgavo naujų atspalvių ir naujo pozityvo, naujo įdomumo.“ (V62a). Įdomu pastebėti, kad žodžiai su šaknimi „džiaug-“ (kalbant tiek apie anūkus, tiek apie santykius su anūkais bei vaikais ir panašiai) buvo pavartoti kiekviename interviu ir ne po vieną kartą. Bendras žodžių su šia šaknimi skaičius visuose interviu – 105. Šį skaičiavimą atlikau norėdama pabrėžti, kad tyrimo dalyviai yra laimingi būdami seneliais (turėdami anūkus, taip pat santykiais su jais bei savo vaikais). Tai buvo galima justu ir iš to, kaip jie kalba – informantai daug šypsojosi, vis nusijuokdavo, kalbėti šia tema jiems buvo malonu. Kalbant apie finansinę gerovę, anūakai jai įtakos beveik neturi – kartas nuo karto seneliai nuperka jiems dovanų, tačiau didelės reikšmės tai neturi: „Man ta finansinė, man jos negaila, kadangi aš myliu anūkes ir man kažkaip net nesusimąstau, įdomumo dėlei reikėtų paskaičiuot, kiek išleidžiu, daug išleidžiu. Bet ką aš išleidžiu, tai nu, kaip pasakyti, aš neskaičiuoju ir man tai yra aš visą ta reikalą žiūriu kaip į investavimą į vaiką ir ir nu kažkaip taip.“ (M55), „Finansam kukliai, kadangi šiaip jų neremiu materialiai, o ten jeigu kažką nuperku ar kažkur nuvedu ar ten pavaišinu, tai čia jau mano reikalai pagal galimybes.“ (M63b). Pereinant prie fizinės gerovės, daliai senelių anūakai jai įtakos neturi. Vis dėlto, kai kuriems seneliams gana sunku aktyviai ir intensyviai žaisti su anūkais ir jie pavargsta: „Sunku dabar. Sunku. Kai pirma gimė, tai aš ant keturių vaikščiojau, jinai sėdėdavo kaip ant arkliuko ant manęs. Šitos aš jau negaliu taip, nes man skauda nugarą (juokiasi) ir kelėnius, fiziškai sunkiau.“ (M65), „Kai mes palakstom, pabūnam lauke, tai jo, naktį tikrai gerai

miegasi (juokiasi).“ (M63c). Tyrimo dalyvių pasiteiravus apie neigiamus senelystės aspektus, vieni sako, kad tokių nėra: „Šiuo metu neįžvelgiu. Tikrai nemeluosiu, net nežinau, kokie ir galėtų būti.“ (V62a), „Kažko tai neigiamo ne. Neturiu. Visaip galvoju. Nu ne, ne.“ (M55), „Manau, kad turi turėt, bet aš nesugalvoju. Nes pats tas žodis toks teigiamas.“ (M65), „Nu aš nepasakyčiau. Tikrai nėra. nieko blogo nematau.“ (V55), „Ne, tikrai ne. Taip būt negali.“ (M63c). Kiti tiriamieji išskiria tokius aspektus kaip susirūpinimas, nerimas anūkams susirgus ar kai jiems nesiseka, taip pat rūpestis, ką nupirkti anūkams dovanų bei tai, kad kai kuriuos draugus, kurie dar nėra seneliai, kalbos apie tai nervina: „Rūpestis yra anūkai, o neigiami aspektai, nebent, kai pergyveni, kai kas atsitinka, suserga ar kur nors nepasisekė.“ (V62b), „Kompanijose ne visos draugės močiutės, tai kai kuriuos nervini, kai pradedi pasakot apie anūkus. <...> Vat būna dar kai dovanas reikia pirkti, tai nesugalvoji, ką, tada nervuojiesi. Ką čia nupirkti, ko čia jiems reikia. Toks stresas gaunasi, kuo nustebint tą anūką. Tai toks neigiamas. <...> Dar kai serga pergyvenu. <...> Pergyvenimas neprideda sveikatai pliuso skambini, rūpiniesi, gal ką padėt tai vat.“ (M52). Vis dėlto, džiaugsmas ir malonumas, kurį suteikia anūkai, kompensuoja nuovargį, nerimą dėl anūkų ir kitus aspektus: „Vis vien tas nuovargis praeina, išsimiegi ir gerai. O tos emocijos labai tikrai viską atperka.“ (M65), „Tai tas nuovargis ir kažkokios kliūtys dėl darbo ar kažko, bet tai neužgožia to visko, to malonumo juos priglaust, pamatyt, pabendraut.“ (M63a), „Ir nuovargis, ta betvarkė, net ir tie dalykai nu kažkaip nesuteikia didelio vargo. Reziumuojant galiu pasakyti, kad būti močiute jaučiu didelį džiaugsmą ir malonumą, ir norėčiau, kad galėčiau būt močiute ne vieną kartą.“ (M63c). Tyrimo dalyviai patvirtina Triado ir kolegų (2014) mintį, kad pozityvus požiūris į senelystę teigiamai veikia senelių gerovę, nepaisant sunkumų, kurie kyla turint/prižiūrint anūkus.

Taigi seneliai mano esantys geri seneliai, ne tokie griežti kaip buvo savo vaikams, nori palepinti anūkus, leidžia jiems daugiau nei leido savo vaikams. Kai kuriems seneliams senelystė yra ypatingas gyvenimo etapas, suteikiantis džiaugsmo, prasmės, pilnatvės, pasididžiavimo jausmus. Tuo tarpu kiti buvimo seneliu nesureikškina – tai tėra dar vienas gyvenimo etapas, vaidmuo gyvenime. Nors dalis senelių nesijaučia „pakankamai seni“ būti seneliais, tačiau tai vis tiek jiems suteikia džiaugsmo. Senelio vaidmuo anūkams augant kinta – anūku tampa vyresniu, dėl vis didėjančio jo savarankiškumo, priežiūra lengvėja, tampa ne tokia intensyvi. Nors kai kurie informantai būtų norėję seneliais tapti anksčiau (labiausiai dėl geresnės sveikatos), vis dėlto, tyrimo dalyviai teigia laiku tapę seneliais (vėliau tapti nenorėtų dėl galimai prastesnės sveikatos). Kalbant apie anūkų įtaką senelių gerovei, nors kai kurie tiriamieji pavargsta nuo intensyvių žaidimų su anūkais ar išleidžia tam tikrą sumą pinigų norėdami palepinti anūkus, reikšmingos įtakos nei fizinei, nei finansinei senelių gerovei tai neturi. Viską kompensuoja patiriamas džiaugsmas, malonumas, kitos teigiamos emocijos – taigi senelių emocinei, psichologinei gerovei anūku turi teigiamą įtaką. Kai kurie tyrimo dalyviai negali

pasakyti jokių neigiamų senelystės aspektų, tuo tarpu kiti įvardija nerimą anūkams susirgus, rūpestį dėl dovanų bei nepalankias aplinkinių, neturinčių anūką, reakcijas į pasakojimus apie juos.

2. 2. 2. Senelystės ir darbo vaidmenų derinimo aspektai

2. 2. 2. 1. Senelystės ir darbo vaidmenų derinimo ypatumai ir palyginimas su tėvystės/motinystės ir darbo vaidmenų derinimu

Perėjus prie klausimų, susijusių su darbu, visų pirma tyrimo dalyvių klausiau, ar pasikeitė kokie nors darbo aspektai, gimus anūkams. Dalis tyrimo dalyvių nepajuto jokio poveikio darbo aspektams: „*Ne, niekas nepasikeitė. Jokio poveikio.*“ (V58), „*Nieks nepasikeitė. Man tai visiškai nieko nepasikeitė.*“ (M52), „*Kad ne. Kaip dirbau, taip ir dirbu toliau.*“ (V55), „*Oi, ne. Mes kaip dirbom savo sferose, taip ir dirbam.*“ (V64). Kiti patiria sunkumus, nes reikia rasti laiko anūką prižiūrai: „*Dabar karts nuo karto reikia išsisukti, iš darbo pabėgti anksčiau. Anksčiau aš galėdavau ir manuose parsiveždavau dirbti, ir dabar galiu parsivežti, bet karts nuo karto reikia paimti iš darželio, tai reikia iš darbo prieš 17 išvažiuot. Tai kartais nepatogu būna.*“ (M65), „*Nu labai sunku, kai dirbi suderinti sunku. Jeigu reikia prižiūrėti, tai visai ten laviruoji, paprašai kokią laisvą valandėlę arba aukoji savo pietus.*“ (M63a), „*<...> pasunkėjo tokia psichologinė gal, ieškot [pusiausvyros] tarp darbo ir anūko, psichologiškai pasunkėjo. Kadangi darbo krūvis visą laiką ant pečių, o norai yra kiti.*“ (M63b), „*Daugiau turi derintis ir pagal juos [anūkus]. Atsiranda tokių dalykų, kurių nereikėdavo seniau. Reikės paimt iš darželio, pavežt, dar ką nors. Derinies, kad laiko rastum.*“ (V62b).

Jeigu kyla tokia situacija, kad reikia ir dirbti, ir prižiūrėti anūkus (nors, pasak tyrimo dalyvių, tokios situacijos būna nedažnos), tyrimo dalyviai linkę pirmenybę teikti anūkams: „*Bet jeigu yra poreikis, tai jeigu reikia prižiūrėt anūkę, kai dirbu, tai yra dvi skirtingos situacijos. Vienas dalykas, kai prižiūrėti dėl to, kad dukra galėtų pailsėti iš serijos, tai viena, kai turi kažką pas gydytoją, rimto padaryti, kita situacija. Kai antra situacija, tada tikrai susitvarkau ir besąlygiškai.*“ (M55), „*Aš turiu labai daug neišnaudotų atostogų, tai imu atostogų ir būnu su juo.*“ (M63b), „*Jo, tada jau stengiesi pastumt visus kitus reikalus į šalį.*“ (V65), „*Kažkaip bandai susidėlioti su darbu ir stengiesi išlaviruoti, bet pagelbėti. Ne tiek dažnai tai būna, bet jeigu būna, tai aš taip. Man anūkę prioritetas.*“ (M63c). Kartais visgi nutinka taip, kad pirmenybę tenka skirti darbui. Tokiais atvejais (jeigu tyrimo dalyviai dėl darbo visgi negali prižiūrėti anūką) kaltės ar kitų panašių jausmų dalis tiriamųjų nejaučia: „*Nu nelabai, savigraužos nėra pas mane.*“ (M63b), „*Ne. Nemanau. Man atrodo, aš, daug laiko mes skiriam.*“ (M63a). Labiausiai tai susiję su tuo, kad vaikai supranta, jei seneliai negali pasirūpinti

anūkais, ir į tai žiūri palankiai: „O jeigu darbo dienom, ne visada išeina [prižiūrėti anūkę]. Bet visada [dukra] paklausia, ar tu gali, jei ne, tai galvosiu ką nors kito.“ (M65), „Bet jeigu negaliu, tai atsisakau ir viskas, manęs nieks prievarta nieko nedaro.“ (M63b), „Labai ramiai [sūnus reaguoja], tada ieško kitų sprendimų, dažniausiai būna kiti seneliai.“ (M63c), „Bet man niekas prievarta nenumeta. Mano vaikai adekvatūs.“ (M55). Vis dėlto, kai kuriems jaučiasi nesmagiai, jei dėl darbo anūką prižiūrėti nepavyksta: „Nors man būna labai nesmagu, kai aš atsisakau (nusijuokia).“ (M65), „Gal savy truputėlį laikau tokį galėčiau dabar su anūkais pabendraut ar kažką dar paveikt, nuvežt kur nors. Kam aš čia tiek dirbu.“ (V55). Bendrai tyrimo dalyviai dėl anūką nesvarstė nei susimąžinti darbo valandų ar pasidaryti lankstesnę grafiką, nei išeiti iš darbo: „Jis pakankamai lankstus yra, tai nieko negalvojau.“ (M65), „Ne, pas mane nėra, kadangi buhalterinėj apskaitoj, tai nėra tokios galimybės.“ (M63b), „Ne, nemąsčiau, nes manau, kad pas mus, mūsų darbe, nėra tokių galimybių.“ (M63a). Vis dėlto, viena tiriamoji yra svarsčiusi išeiti iš darbo, kad galėtų prižiūrėti anūkę, tačiau nusprendė to nedaryti: „Kai jai dar buvo vieneri metukai, kad gal išeičiau iš darbo ir prižiūrėčiau anūkę, bet kadangi neturėjau sulaukus amžiaus pensijinio, nelabai galėjau išeiti, nes ne pensijinis amžius dar. Ir buvo tas momentas, kad kai pradės eiti į darželį, tai jau būčiau nelabai reikalinga. Buvo tokie pasvarstymai, bet paskui susidėliojus, pagalvojus gerai, to atsisakiau, pamečiau tą mintį.“ (M63c), o vienas senelis norėtų mažiau dirbti šiuo metu/bendrai: „Taip, norėčiau normaliai darbo dieną nuo 8 iki 17. O išeina nuo 7 iki vakaro 21 ir šeštadieniai sekmadieniai.“ (V55).

Paklausus tyrimo dalyvių, kaip jiems bendrai sekasi derinti senelystės ir darbo vaidmenis, kai kurie sako, kad tai pavyksta gerai: „Kol kas labai gerai.“ (V65), „Man gerai. Gerai sekasi. Nu pasiimtum atostogas. Pas mus dar yra sveikatos dienos, du kartus per mėnesį galiu pasiimt. Jeigu reiktų, pasiimčiau.“ (M52), „Aplamai jokios problemos, visai nesudėtinga. Mes kai atskirai gyvenam, tai tikrai jokių problemų nėra. pati labai geranoriškai sutinku daug ką padaryti. <...> Man tikrai nėra sudėtinga, absoliučia tai yra džiaugsmas.“ (M55), „Manau, kad sekasi gerai. Nors kai būna tokia diena, kai atidirbi iki pusės šešių ir važiuoji ketvirtadieniai iki devynių, tai tada aš jau būnu kaip lapas (nusijuokia). Bet šiaip tai manau, kad viskas tvarkoj.“ (M65). Kitiems yra šiek tiek sunkiau, nes yra gana sunku fiziškai, be to, norisi ir laiko sau turėti: „Nu čia tik dėl tos, sunkiau, man tada sunku, kad žinau, kad atveš anūkelius ir aš negaliu, netgi labiau vyro mano gaila, kad jam bus sunku su jais, kad aš norėčiau irgi pabūti. <...> Nesakyčiau, kad tai yra lengva. Tai yra džiaugsmas, bet kiekvieną kartą pavargsti ir tada galvoji, gal ir nenorėčiau, kad būtų dar dažniau. Ir mes turim savų pomėgių ir norim ne tik lakstyti ir kažką gaminti, bet norim ir sau laiko, ir pabendrauti, ir kažkur išeiti.“ (M63a). Be to, reikia susidėlioti darbus taip, kad galėtum prižiūrėti anūką: „Nes nebūtų tos problemos, jeigu reikia anūką [prižiūrėt], turi susidėliot savo darbą ir imt laisvadienį ar kažką.“ (M63b), „Jeigu darbo nebūtų, būtų geriau būti močiute (nusijuokia). Jeigu, nu aišku, tu dirbti, tai

negali būt močiute.“ (M63c). Sėkmingai derinti senelystės ir darbo vaidmenis trukdo ir per didelis darbo krūvis: „*Aš vis tiek daugiau turėčiau pagal viską šiaip jaučiu, kad trūkumas yra. Laiko, bendravimo. Net negaliu vaikai vat nuveža į būrelį, aš irgi norėčiau nuvežt į būrelį, treniruotėj padalyvaut, pasižiūrėt. Neturiu laiko. Neišeina.*“ (V55). Tyrimo dalyviai patvirtina Meyer ir kolegijų (2017) mintį, kad daugumai senelių darbo ir senelystės vaidmenis derinti nėra sudėtinga, tačiau kai kuriems sunkumų kyla. Be to, kaip rašo Lakomý ir Kreidl (2015), gali kilti konfliktas tarp šių vaidmenų, nes abu reikalauja ir laiko, ir energijos, ką patvirtina ir informantai.

Taip pat tiriamųjų klausiau, kaip sekėsi derinti tėvystę/motinybę su darbu ir kuo tai skiriasi nuo senelystės ir darbo derinimo. Vieni sako, kad, kaip ir senelystę, taip ir tėvystę su darbu derinti nebuvo sunku: „*Normaliai. Viskas gerai su tuo.*“ (V58), „*Ne, nebuvo [sunku], tuo metu pagal bendrą darbo ir poilsio atmosferą tai nebuvo sunku. Gal tai lėmė sąlykim mano darbų pobūdis ir žmonos pobūdis, kuris tą leido padaryti. Juo labiau, kad mes su uošviais gyvenom.*“ (V62a), „*Irgi buvo normaliai, nes vadovas visi vadovai buvo pakankamai lanksčiai žiūrėjo į vaiko auginimą ir kadangi mano vyresnioji labai daug sirgo, kaip radėjo eiti į lopšėlį, per 3 mėnesius aš 15 dienų darbe buvau, tada tais laikais ir dabai buvo kitokie, ne tokie skubūs, kaip dabar.*“ (M65), „*Nu tėvystę tai normaliai. Nebuvo sunkumų, kadangi vaikai lankė darželius. Po darbo nuvažiuoji, pasiimi, ryte išveži, važiuoji į darbą.*“ (M63a), „*Nežinau, suderinau, užauginau. Neblogus vaikus (nusijuokia). Turbūt viskas gerai buvo, išaugo. Mokslus irgi baigė, viskas kaip ir gerai. Finansiškai gerai laikosi, dirba. Reiškia gerai buvo. Žiūri ir džiaugies.*“ (V55), „*Irgi taip pat [gerai]. Tada buvo kiti laikai, du metai, į darželį ir į darbą.*“ (V64). Kitiems būti tėvais ir dirbti buvo sunkiau nei dabar būti seneliais – daugiau atsakomybės (ir už vaikus, ir už namus): „*Tada tai buvo daug sunkiau man. Ir dukros gimė, ir namą pradėjom statyt, reikėjo ir prie namo dirbt, ir darbe dirbt, tai buvo sunku. Sugiždavau į namus tai tik prieš vaikų miegą, grįžti, pasaką paskaitai.*“ (V65), „*O kai augini vaiką, tu turi pati kapstyti. Kai būni močiute, tai jeigu paprašys, tada padėsi. <...> Kai augini savo vaikus, tai tu esi atsakinga, pati turi priimti sprendimus. <...> Būdama močiutė, aš pasidžiaugiu, man malonu padėti, bet tai nėra tokia atsakomybė.*“ (M52), „*Va ten sunkiai sekėsi, labai sunkiai, labai. Man tai buvo aš tikrai dirbau ir tam tikru momentu turėjau netgi išeiti ir išėjau į tokias, kaip sakyti, į nekvalifikuotas pareigas, nes reikėjo vaikus prižiūrėti. <...> Tai tada man buvo tikrai sudėtingiau, todėl, kad aš nei tėvų, nei brolių, nei seserų. Pati viena buvau ir vaikai.*“ (M55), „*Sunkiai. Aš auginau viena, tai lanksčiau, čia darželis, čia darbas, čia kažkokie dokumentai maiše, darai naktim, sunku buvo man auginti vaiką. Ne, pagalbos neturėjau, jokių senelių, nieko, tai sunkoka. Krūvis buvo didelis.*“ (M63b).

Būdami tėvais kai kurie tyrimo dalyviai gavo nemažai pagalbos iš savo ar partnerio tėvų: „*Juo labiau, kad mes su uošviais gyvenom. Šiek tiek, ne šiek tiek – labai prisidėjo ir uošviai, nes jie artėjo link pensijinio amžiaus, o išėjus jiems į pensiją jau kaip ir buvo lengviau visiems*

dalyvauti sūnaus priežiūroje ir augime.“ (V62a), „Taip, ypač, kai maži buvo. Ir iš vienu, ir iš uošvių. Pažiūrėdavo, jokios problemos nebūdavo. / Tai nemažai padėjo? / Taip. / Kada prarašėt, tada ateidavo? / Taip. Būdavo, kad ryte pasiima, mes išeinam į darbą, vakare parveda, kai iš darbo grįžtam.“ (V55), „Gavom, labai, kadangi mes gyvenom su močiute, tai vyresnysis iki 7 metų buvo prižiūrėtas močiutės, bėdos nebuvo, močiutė nedirbo, buvo namų šeimininke.“ (V64), „<...> kadangi vyras gyveno Vilniuje, vietoje, jo močiutė [mama] buvo pensininkė, nebedirbo, tai atvažiuodavo, iš darželio pasiimdavo. Jei nenori daržely pietų miego ta atvažiuodavo pasiimdavo.“ (M63c). Kitiems padėdavo mažiau: „Taip [padėjo]. Bet nelabai daug. Niekas su mumis negyveno, patys auginom, kartais nuveždavau savo tėvams, kartais vyro tėvai pažiūrėdavo jau tokias paaugusias.“ (M65), „Sesuo tai retai, o anyta tai dažniau. Jinai, kai gyveno už sienos, tai per lauką ateidavo. <...> Būdavo, kai reikėdavo į miestą ten kažko nusipirkt, tai taip, pabūdavo tas kelias valandas. Bet iš padėjėjų tik tiek ir būdavo – tik viena anyta ir mano sesuo kartais.“ (M63a), „<...> ateidavo tetulytė mano tokia vyresnio amžiaus, kai pradėjau dirbti, nuo pusantrų metų, kadangi pinigų nebuvo, tai pagelbėdavo kelis metus.“, „Kaip suprantu, pagalbos buvo, bet nedaug? / Nu taip, galima sakyti, nedaug, taip. Palikti kur vaiką nelabai turėjau. Kai labai reikėdavo, sesuo padėdavo, bet savo šeima ir atstumas. Taip nebuvo, kad už durų kažkas paprašei ir išleisti. Visą laiką su vaiku, ar kur einu, visą laiką jinai šalia, praktiškai nesiskirdavom.“ (M63b), „Jo, aišku, jie negyveno tam pačiam mieste, bet atostogų nuvažiuodavo, pas vienus, pas kitus senelius.“ (V62b). Vienai tyrimo dalyvei auginti vaikų nepadėjo niekas: „Niekas nepadėjo? / Niekas, absoliučiai. Dėl to buvo tikrai sudėtinga.“ (M55).

Taigi vieni tyrimo dalyviai gimus anūkams darbo aspektams nepajuto jokio poveikio, kitiems kilo sunkumų randant laiko anūką priežiūrai. Atsitikus situacijai, kai reikia ir dirbti, ir prižiūrėti anūkus, informantai stengiasi pirmenybę teikti anūkams, nors pavyksta ne visada. Vis dėlto, dėl anūką informantai nėra svarstę nei susimažinti darbo valandų, nei pasidaryti lankstesnę grafiką, nei išeiti iš darbo. Bendrai tiriamiesiems derinti senelystės ir darbo vaidmenis sekasi gerai, nors kai kuriems kyla fizinių sunkumų ar norėtų turėti daugiau laiko sau, taip pat reikia susiplanuoti darbus taip, kad spėtų ir padaryti darbus, ir pabūti su anūkais. Siekdami suderinti senelystės ir darbo vaidmenis, tiriamieji, kad pabūtų su anūkais, išsina truputį anksčiau iš darbo, aukoja pietus ar ima atostogas. Tėvystę/motinybę su darbu kai kuriems informantams sekėsi derinti taip pat nesunkiai kaip ir senelystę, tačiau dalis tyrimo dalyvių sako, kad tėvystę/motinybę derinti buvo sunkiau dėl didesnės atsakomybės. Būdami tėvais informantai gavo pagalbos iš savo ar partnerio tėvų, vieni šiek tiek mažiau, kiti pakankamai daug.

2. 2. 2. Darbo aplinkos požiūris į vaidmenų derinimą ir darbo svarba tyrimo dalyviams

Analizuojant senelystės ir darbo vaidmenų derinimą reikšmingas aspektas yra darbo aplinkos požiūris į šių vaidmenų derinimą. Pasiteiravus apie vadovo požiūrį į situacijas, kai darbo metu kyla poreikis prižiūrėti anūkus, tyrimo dalyviai sako, kad vadovas į tai žiūri palankiai (svarbiausia, kad paskirtos užduotys būtų padarytos): „*Neatsiprašinėju labai dažnai, bet jeigu reikia, tai supranta ir išleidžia.*“ (V55), „*Vadovė leistu, jeigu reikėtų, bet neturi piktnaudžiauti ir turi darbus padaryti.*“ (M52), „*Jam nekyla problemų, nesudarau jam problemų. Kažkaip tuos visus reikalus išsprendžiu. Viena situacija buvo, bet nebuvo jokių pabarimų, nieko. Bet šiaip aš su darbu susitvarkau. Nė vieno žodžio negirdėjau.*“ (M55), „*Aš sakau, kad aš vis vien padarysiu viską. Manau, kad nelabai pyksta, nes aš pasistengiu padaryti.*“ (M65), „*Kadangi aš turiu atostogų daugiau negu reikia ir darbdavys privalo, jeigu parašiau pareiškimą, tai išleidžia, o ką daryt. <...> Bet kad sakytu, ne, neduosiu tau dienos, tai taip nėra.*“ (M63b), „*Mūsų vedėjas yra tikrai šaunus. Kai aš jam pasakau, kad visą dieną negalėsiu būt darbe, nes reikia prižiūrėti anūkę, tai tikrai leidžia.*“ (M63c). Vis dėlto, viena tiriamoji pasakojo, kad vadovas žiūri ne taip palankiai, kai ji atsiveda anūką į darbą: „*Bet pavyzdžiui yra tekę atvesti į darbą anūkelį trumpam, buvo šalta, tai nepatinka vadovui. Nepatinka tokie dalykai, suprantu, kad ... nu tai tikrai būdavo retai.*“, „*<...> kai anūkas buvo darbe, pasakė paskui, kad nereikia, kad čia lankytusi.*“ (M63a). Paklausus apie bendradarbių požiūrį, šis, pasak tyrimo dalyvių, yra teigiamas: „*Taip. Dar ir papasakojam, ką su anūkais veikiame. Tikrai palankiai.*“ (M52), „*Oo, jie tai draugiškai. Kai būdavo, tikrai nedaug tų kartų buvo, bet kadangi atskiri kabinetai, tai niekur nevaikšto tas vaikelis, stengiuosi jam duot papiešt ar kažką, tai niekam netrukdo dirbt. Tai teigiamai reaguoja.*“ (M63a), „*Jų tai kaip ir neliečia, nes visiškai atskiri darbai, tai jie žiūri teigiamai <...>.*“ (M63b), „*Gerai, pas juos pačius vaikų pilna (juokiasi). Irgi yra tokių kaip aš senelių.*“ (V55).

Pasiteiravus, ar praleistų daugiau laiko su anūkais, jeigu nedirbtų arba dirbtų mažiau, dalis tyrimo dalyvių mano, kad taip: „*Tada būni savaitgaline močiute, bet ne darbo dienom ar vakarais. <...> Jeigu nedirbčiau, tai būčiau, kaip sakyt, tikra močiutė.*“ (M63c), „*Manau, kad taip. Į Italiją nuvažiuočiau. Ir čia Vilniuj galima būtų pasiimti ją [anūkę] dažniau.*“ (M65), „*Taip, be abejo, būtų ir visai įdomu, tai, daugiau.*“ (M63b), „*Taip, daugiau skirčiau laiko.*“ (V55). Tačiau buvimo su anūkais laiką ribotų: „*Ne, vis tiek ribočiau. Kadangi aš ne mama, aš močiutė.*“ (M55), „*Bet nenorėčiau vien tik tai su vaikais. Vis vien vaikai į darželį eitu.*“ (M65). Kita dalis senelių mano, kad su anūkais daugiau laiko nepraleistų: „*Nnnne turbūt. Tikrai ne. Nes tai yra, pagal dabartinį amžių, esu gana aktyvi. Nnne.*“ (M52), „*Man užtenka, man gal užtenka. Aš mano toks požiūris, kad vaikai turi būt su tėvais.*“ (M63a), „*Ne, nepraleisčiau, vieno kambario bute gyvena, nežinau ar jiem patiktų,*

kad pastoviai trintųsi.“ (V58). Šie tyrimo dalyviai pritaria Meyer (2014), kuri pastebi, kad kai kurios močiutės (autorė analizuoja tik močiutes, tačiau mano atveju tai taikoma ir seneliams) yra linkę riboti laiką, praleidžiamą su anūkais, kad ir kaip smagu su jais būtų.

Analizuojant darbo ir senelystės vaidmenų derinimą, aktualu išsiaiškinti, ar tyrimo dalyviams svarbus darbas, ką jis jiems reiškia. Kai kurie tiriamieji sako, kad šiuo metu darbas jau nėra toks svarbus: „*Nu anksčiau daugiau reišė darbas, aš labai mėgau savo darbą, labai su dideliu noru ir su polėkiu lėkdavau, būdavo. Pasikeitė laikai, buvo daugiau darbo, įdomių užsakymų, komandiruočių į kitus miestus, įdomių renginių visokių. O dabar daugiausiai tik ofise sėdi ir kažkaip neįdomu. Kolektyvas labai sumažėjo, apimtys darbų sumažėjo ir, kodėl aš dirbu (nusijuokia). Kadangi mūsų kolektyvas ir labai nuo seniai nesikeičiantis, mes jau 40 metų kartu, tai kaip šeimoj jaučiausi, bet paskutiniu metu svarstau, ar aš tikrai jau noriu ten dirbti.*“ (M63a), „*Šiuo metu man nebėra taip baisiai svarbus jau. Vis tiek dabar daugiau svarbiausia, kad jaunesnei kartai būtų geriau.*“ (V62b), „*Bet metam bėgant [darbo] svarba truputėlį [mažta], [svarbesni tampa] kiti dalykai, kitas suvokimas, gal jis [darbas] ir nėra tiek svarbus, yra kitų svarbių dalykų.*“ (M63c). Kitiems svarbiausias finansų aspektas: „*Iš kažko gyvent reikia.*“ (V58), „*Tik pajamų šaltinis. Dabar tik pajamų šaltinį. Kažkada buvo kitaip, bet tiesiog blogai pasirinkau darbą ir tik pajamų šaltinis dabar. Jokio neteikia malonumo kito.*“ (M63b), „*Nu taip, pinigai. Tas sako, kad pinigai nesvarbu, kuris veidmainiauja. Pinigai pirmiausia, o paskui visa kita.*“ (V64). Daliai tiriamųjų darbas yra labai svarbus, jie be darbo gyvenimo neįsivaizduoja – tai ir socialiniai ryšiai, ir savirealizacija, ir suteikia gyvenimui prasmės: „*Vieną kartą dukros pasakė, kam tau reikia to darbo. Jau pensija, būk namuose. Pabuvau metus laiko, reikėjo sugrįžt atgal į darbo rinką. Atrodo dar sveikas ir viska, dar galiu dirbt. Po namus valkiotis, savo darbus pasidarei, o paskiau televizorius, tai galima ir išprotėt, pradėjau dirbt (nusijuokia).*“ (V65), „*Jeigu nedirbtum, liūdna būtų. Tai ir savirealizacija, nori būt reikalingas, naudingas kažkam. Bet tuo pačiu ir pragyvenimo šaltinis. <...> Man patinka bendrauti, patinka dirbti. <...> Be darbo tikrai liūdna būtų. Palyginus esu aktyvi, tai jeigu nedirbčiau, nežinau, ką veikčiau.*“ (M52), „*Pragyvenimo šaltinis. Reiškia labai svarbus. Ką aš žinau, galima, bet jau čia, vis tiek, ne tai, kad sėdi namuose, yra galimybė pabendrauti, socialiniai ryšiai, kaip pasakyt, yra galų gale išėjimas į miestą ta prasme.*“ (M55), „*Labai svarbus. Save realizuoti. Darau, ką moku, ką galiu, man labai patinka, ką darau. Dar noriu dirbti. Čia yra bendravimas, čia yra daug sužinai. Man darbas yra labai svarbus. Aš neįsivaizduoju savo gyvenimo be darbo.*“ (M65), „*Jeigu dirbi, tai gyveni. Kai jau nebedirbsiu, tai nežinau, ką reiks veikt. Neįsivaizduoju. Pripratęs prie darbų visokių, lėkimų bėgimų. Atostogas pabūni kelias dienas, jau nori dirbt.*“ (V55).

Taigi nors būna situacijų, kai vadovai nelabai palankia žiūri į situacijas, kai darbo metu reikia prižiūrėti anūkus, bendrai vadovai į tokias situacijas reaguoja palankiai, bendradarbiai taip pat.

Kai kurie tyrimo dalyviai, Jei dirbtų mažiau ar visai nedirbtų, su anūkais daugiau laiko nepraleistų. Kita dalis senelių mano, kad praleistų daugiau laiko, tačiau tam būtų ribos. Pasiteiravus apie darbo svarbą, vieniems jis nebėra toks svarbus, kaip buvo anksčiau, arba likęs tik finansų aspektas. Kitiems informantams darbas yra labai svarbus – jis suteikia gyvenimui prasmės, svarbi ir savirealizacija, ir socialiniai ryšiai, tyrimo dalyviai neįsivaizduoja savo gyvenimo be darbo.

IŠVADOS

Tapimas seneliu/močiute yra reikšmingas įvykis vėlesniame amžiuje. Seneliai anūkams (taip pat ir anūkai seneliams) tampa reikšmingais žmonėmis. Senelystei turi įtakos lytis – nustatyta, kad močiutės yra aktyvesnės anūką prižiūrėtojos nei seneliai, todėl močiučių vaidmuo anūką gyvenime dažnai būna reikšmingesnis nei senelių. Senelių vaidmuo anūką gyvenime yra kompleksiškas – su anūkais jie ne tik žaidžia ar nuveža į darželį, bet ir būna išminties skleidėjai ar šeimos istorijos pasakotojai. Senelių ir anūką santykiams įtakos turi tėvų ir senelių santykiai, taip pat lytis (ir anūką, ir senelių), amžius (taip pat ir anūką, ir senelių), geografinis atstumas. Senelių gerovei įtakos turi anūką priežiūros intensyvumas – galimas stresas ir fizinis nuovargis gali lemti prastesnę sveikatą (o pastaroji yra vienas svarbiausių gerovės aspektų vėlesniame amžiuje). Taip pat svarbus ir senelių bei anūką ryšys – kuo jis artimesnis, tuo daroma labiau teigiama įtaka senelių gerovei. Vis dėlto, bendrai laikui bėgant matomas teigiamas ryšys tarp anūką priežiūros ir senelių gerovės. Senstant visuomenei ir ilgėjant pensiniam amžiui, vis daugiau darbingo amžiaus žmonių tampa seneliais. Vieniems šiuos vaidmenis suderinti nėra sunku, kiti patiria sunkumų. Pastariesiems vaidmenų derinimas gali sukelti stresą, nuovargį, sveikatos problemų. Vis dėlto, visus šiuos aspektus gali kompensuoti džiaugsmas, naudingumo, reikalingumo, prasmės jausmai, patiriami tapus seneliu. Senelystės ir darbo derinimo pasekmės priklauso ir nuo anūką priežiūros intensyvumo – jei jis didelis, vaidmenis derinti gali būti sunku. Dirbantiems pilnu etatu būna sudėtinga derinti šiuos vaidmenis, todėl dalis senelių aukoja darbuotojo vaidmenį: sumažina darbo valandas, pereina į lankstesnį grafiką ar išeina iš darbo rinkos, kad galėtų daugiau laiko skirti anūkams.

Siekiant iširti senelio ir darbuotojo vaidmenų derinimo ypatumus, buvo atliktas kokybinis tyrimas. Buvo atlikti 12 individualių giluminių pusiau struktūruotų interviu. Tyrimo dalyviai – 6 moterys ir 6 vyrai, dirbantys pilnu etatu, turintys bent vieną ikimokyklinio amžiaus anūką ir neturintys (tiek seneliai, tiek anūkai) sveikatos problemų, kurios galėtų turėti įtakos anūką priežiūrai. Išanalizavus tyrimo duomenis paaiškėjo, kad gimus anūkams seneliai turi mažiau laiko sau, tačiau patiria didesnę džiaugsmą; išlaidos truputį padidėjo, tačiau reikšmingo pokyčio finansams tyrimo dalyviai nepastebi; kai kurie informantai tapo kantresni, atlaidesni; sveikatos pokyčius tyrimo dalyviai sieja ne su anūkais, o su amžiumi. Tiriamieji anūkus mato įvairiu dažnumu – nuo karto į du mėnesius iki kelių kartų per savaitę. Senelių ir anūką matymosi aplinkybės yra keturios: kai tėvus reikia kažkur „išleisti“; kai norima tiesiog pabūti, pabendrauti su anūkais; kai anūkas serga arba jam (arba seneliui) atostogos; kai reikia padėti tėvas, jei jie nespėja pavyzdžiui paimti vaiko iš darželio. Tyrimo dalyviai su anūkas dažniausiai žaidžia, kartais atostogauja kartu, taip pat padeda tėvams, kai jie nespėja. Taip pat seneliai bendrauja su anūkais telefonu, vieni dažniau, kiti rečiau. Tiriamieji

džiaugiasi santykiais su anūkais, santykius vadina gerais ar net puikiais. Anūakai taip pat noriai lankosi pas senelius, džiaugiasi juos matydami. Gali būti, tai yra susiję su tuo, kad senelių ir jų vaikų santykiai taip pat yra labai geri. Be to, vaikai padėkoja seneliams už anūakų priežiūra tiek verbaliai, tiek neverbaliai. Kai kurie seneliai buvimo seneliu nesureikšmina, tačiau kiti šiuo vaidmeniu džiaugiasi – tai ypatingas gyvenimo etapas, keliantis pilnatvės, prasmės, didžiavimosi jausmus. Tyrimo dalyviai sako tapę seneliais laiku, tačiau neprieštarautų tapę ir anksčiau – būdami geresnės sveikatos galėtų daugiau užsiimti su anūkais. Kalbant apie anūakų įtaką senelių gerovei – nors kai kurie tiriamieji pavargsta nuo intensyvių užsiėmimų su anūkais, tačiau teigiamos emocijos, patiriamos būnant su anūkais, tai kompensuoja ir galiausiai anūakai seneliams daro teigiamą įtaką. Pereinant prie senelystės ir darbo derinimo, dalis senelių gimus anūakams nepajuto jokio poveikio darbo aspektams, tačiau kiti sako patiriantys tam tikrų sunkumų, kai reikia rasti laiko anūakų priežiūrai. Tokiu atveju pirmenybė teikiama anūakams – iš darbo išeinama truputį anksčiau, aukojama pietų pertrauka, kartais ima atostogas. Tiriamieji nesvarstė susimąžinti darbo valandų ar pasidaryti lankstesnę grafiką, nes, jų manymu, bendrai senelystę ir darbą jiems pavyksta derinti gerai. Tiek vadovai, tiek bendradarbiai į tai žiūri palankiai. Darbas kai kuriems tyrimo dalyviams dabar jau nėra toks svarbus, kaip anksčiau arba likęs tik finansų aspektas. Kitiems darbas yra labai svarbus, informantai neįsivaizduoja, ką veiktų, jei nedirbtų, be to, svarbi ir savirealizacija, ir socialiniai ryšiai, darbas suteikia gyvenimui prasmės. Senelystę derinti su darbu yra lengviau nei tėvystę/motinystę, nes už anūakus juntama mažesnė atsakomybė, nei tuomet buvo juntama už vaikus. Jei nedirbtų ar dirbtų mažiau, kai kurie tyrimo dalyviai sako praleistų daugiau laiko su anūkais. Kita dalis informantų teigia, kad nepraleistų daugiau laiko su anūkais, nes nenorėtų būti vien su jais, turėtų būti tam tikros ribos.

Šiame tyrime analizuojama mažai Lietuvoje nagrinėta senelystės ir darbo derinimo tema. Darbas papildo žinias apie senelystę, jos reikšmę, tarpgeneracinius santykius ir senelių gerovę. Taip pat senelystės ir darbo vaidmenų derinimo analizė pagilina žinias šia tema ir leidžia toliau jas plėsti ateityje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aleknevičienė, J., Pocienė, A., Šupa, M. (2020). Kaip parašyti mokslinį rašto darbą? Vilniaus universiteto leidykla.
2. Arber, Sara, and Virpi Timonen, eds. *Contemporary grandparenting: Changing family relationships in global contexts*. Policy Press, 2012.
3. Arpino, Bruno, and Valeria Bordone. "Does grandparenting pay off? The effect of child care on grandparents' cognitive functioning." *Journal of Marriage and Family* 76.2 (2014): 337-351.
4. Arpino, Bruno, Valeria Bordone, and Nicoletta Balbo. "Grandparenting, education and subjective well-being of older Europeans." *European Journal of Ageing* 15.3 (2018): 251-263.
5. Attias-Donfut, Claudine, and Martine Segalen. "The construction of grandparenthood." *Current Sociology* 50.2 (2002): 281-294.
6. Backhaus, Andreas, and Mikkel Barslund. „The effect of grandchildren on grandparental labour supply: Evidence from Europe“. No. 31. EconPol Working Paper, 2019.
7. Buchanan, Ann, and Anna Rotkirch, eds. *Grandfathers: Global perspectives*. Springer, 2016.
8. Cherlin, Andrew, and Frank F. Furstenberg Jr. *The new American grandparent: A place in the family, a life apart*. Harvard University Press, 1992.
9. Di Gessa, Giorgio, Karen Glaser, and Anthea Tinker. „The health impact of intensive and nonintensive grandchild care in Europe: New evidence from SHARE.“ *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 71.5 (2016a): 867-879.
10. Di Gessa, Giorgio, Karen Glaser, and Anthea Tinker. „The impact of caring for grandchildren on the health of grandparents in Europe: A lifecourse approach.“ *Social Science & Medicine* 152 (2016b): 166-175.
11. Di Gessa, Giorgio, Valeria Bordone, and Bruno Arpino. „Becoming a grandparent and its effect on well-being: the role of order of transitions, time, and gender.“ *The Journals of Gerontology: Series B* 75.10 (2020): 2250-2262.
12. Gaižauskaitė, Inga ir Mikulionienė, Sarmitė. „Working Grandparents in Lithuania: Intersection between Employment and Allocaring“ in Kotowska-Wójcik, Olga A. ir Luty-Michalak Marta eds. „Women – Between the Public and Privat Spheres of Life“. Warsaw, 2018: 149-165.
13. Glaser, Karen, et al. „Grandparenting in Europe: Family policy and grandparenting in providing childcare.“ (2013).

14. Glaser, Karen, Giorgio Di Gessa, and Anthea Tinker. „Grandparenting in Europe: The health and wellbeing of grandparents caring for grandchildren: The role of cumulative advantage/disadvantage”. Grandparents Plus, 2014.
15. Goodfellow, Joy, and Judy Laverty. "Grandparents supporting working families." *Family Matters* 66 (2003): 14-19.
16. Igel, Corinne, and Marc Szydlik. "Grandchild care and welfare state arrangements in Europe." *Journal of European Social Policy* 21.3 (2011): 210-224.
17. Kaufman, Gayle, and Glen H. Elder Jr. "Grandparenting and age identity." *Journal of Aging Studies* 17.3 (2003): 269-282.
18. Kornhaber, Arthur. *Contemporary grandparenting*. Sage, 1996.
19. Kraniauskienė, S., and M. Gedvilaitė-Kordušienė. „Senelių „karjera“ Lietuvoje. Kartų solidarumas ar šeimos ir darbo vaidmenų derinimo našta.“ *Demografija ir mes* 1.10 (2013): 5-7.
20. Lakomý, Martin, and Martin Kreidl. "Full-time versus part-time employment: Does it influence frequency of grandparental childcare?." *European journal of ageing* 12.4 (2015): 321-331.
21. Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas. Nuoroda internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.116582/asr> [žiūrėta 2022 m. vasario 17 d.]
22. Lietuvos Respublikos socialinio draudimo pensijų įstatymas. Nuoroda internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5901/asr> [žiūrėta 2022 m. vasario 17 d.]
23. Mann, Robin, and George Leeson. "Grandfathers in contemporary families in Britain: Evidence from qualitative research." *Journal of Intergenerational Relationships* 8.3 (2010): 234-248.
24. Meyer, Madonna Harrington, Amra Kandic, and J. Jill Suitor. "Grandparenting in the United States." *Innovation in Aging* 1.2 (2017).
25. Meyer, Madonna Harrington. *Grandmothers at work: Juggling families and jobs*. NYU Press, 2014.
26. Mikulionienė, Sarmite. "Socialinė gerontologija." *Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba* (2011).
http://wdn.ipublishcentral.net/association_lithuania_serials/viewinside/26713178628139
27. Mueller, Margaret M., Brenda Wilhelm, and Glen H. Elder Jr. „Variations in grandparenting.“ *Research on aging* 24.3 (2002): 360-388.

28. Ochiltree, Gay. The changing role of grandparents. Australian Family Relationships Clearinghouse: Australian Institute of Family Studies, 2006.
29. Popoola, Olusoji David PhD. "From Parenthood to Grand Parenthood: Negotiating the Bend." *Fuwukari international journal of sociology and development* Vol. 1(2) (2020)
30. Reitzes, Donald C., and Elizabeth J. Mutran. "Grandparent identity, intergenerational family identity, and well-being." *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences* 59.4 (2004): 213-S219.
31. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*.
32. Szinovácz, Maximiliane, ed. *Handbook on grandparenthood*. Greenwood Publishing Group, 1998.
33. Timonen, Virpi, and Sara Arber. "Introduction: A new look at grandparenting." *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts*. Policy Press, Bristol, UK (2012): 1-27.
34. Triadó, Carme, et al. "The meaning of grandparenthood: Do adolescent grandchildren perceive the relationship and role in the same way as their grandparents do?." *Journal of Intergenerational Relationships* 3.2 (2005): 101-121.
35. Wellard, Sarah. *Doing it all?: grandparents, childcare and employment: an analysis of British Social Attitudes survey data from 1998 and 2009*. Grandparents plus, 2011.
36. Zanasi, Francesca, Inge Sieben, and Wilfred Uunk. "Work history, economic resources, and women's labour market withdrawal after the birth of the first grandchild." *European journal of ageing* 17.1 (2020): 109-118.

PRIEDAI

1 priedas. Interviu gairės

Sveiki,

esu Aistė Birietaitė, 2 kurso VU sociologijos magistro studentė. Šiuo metu rašau magistro darbą apie dirbančius senelius. Jūs ir dirbate, ir turite ikimokyklinio amžiaus anūką/-ų, jūsų patirtys tyrimui yra labai vertingos, todėl norėčiau jus pakalbinti šia tema. Pokalbis truktų apie valandą. Jūsų asmens tapatybę galinti atskleisti informacija nebus renkama, o pokalbio metu surinkta jūsų asmeninė informacija bus naudojama tik apibendrinta tyrimo tikslais. Anonimiškumas ir konfidencialumas garantuojamas (t. y. tokia informacija kaip vietovės, darbovietės pavadinimai, vardai ir kt. bus užkoduoti). Prieš sutinkant dalyvauti tyrime, perskaitykite, prašau, sutikimo dalyvauti tyrime formą ir, jei sutinkate dalyvauti tyrime, pasirašykite. Užtikrinu, kad sutikimai bus laikomi atskirai nuo visos kitos tyrimo metu surinktos medžiagos ir jūsų vardas/pavardė tyrime nebus naudojami.

Interviu gairės:

1. Kiek jums metų?
2. Koks jūsų išsilavinimas?
3. Kuo jūs dabar dirbate?
4. Kokia jūsų šeiminė padėtis?
5. Kiek turite vaikų ir kokios lyties? Kokia yra jūsų vaikų šeiminė padėtis? Ar/kokiu etatu jis/ji dirba?
6. Kiek jums buvo metų, kai pirmą kartą tapote seneliu/močiute?
7. Kiek ir kokio amžiaus (ir lyties?) anūkų turite?
8. Kaip toli nuo jūsų gyvena jūsų anūkai?
9. Kokia/koks jūs buvote mama/tėtis? Kaip jūs save apibūdintumėte kaip mama/tėtį?
10. Kokie jūsų santykiai su vaikais? Ar norėtumėte kažkaip juos pakeisti?
11. Kokia buvo pirma mintis, kai sužinojote, kad tapsite seneliu/močiute, kaip reagavote?
12. Kas pasikeitė gimus pirmam anūkui? (laikas, pinigai, asmeninės savybės/charakteris, sveikata ir kt.) Ar kas nors pasikeitė gimus antram/trečiam anūkui?
13. Kaip dažnai matote anūkus? Kaip dažnai kalbate telefonu ar kitais būdais? Kokiomis aplinkybėmis būnate su anūkais? Kiek laiko su jais būnate paprastai? Ką su jais veikiate?

14. Kaip galėtumėt apibūdinti, kokie jūsų santykiai su anūkais? Ar norėtumėte kažkaip juos pakeisti?
15. Kaip jums padėkoja vaikai už rūpinimąsi anūkais?
16. Kaip save apibūdintumėte kaip močiutę/senelį?
17. Ką jums reiškia būti seneliu/močiute?
18. Kuo buvimas seneliu/močiute skiriasi nuo buvimo tėčiu/mama?
19. Ar/kaip keičiasi jūsų kaip senelio/močiutės vaidmuo anūkui/-ams augant?
20. Kaip/kiek į anūką priežiūrą įsitraukia jūsų sutuoktinis/partneris (klausti, jei turi)?
21. Ar anūkai lanko darželį? Ar turi auklę? Koks yra kitų senelių vaidmuo anūką priežiūroje?

22. Kaip pasikeitė darbo aspektai gimus pirmam, antram anūkui?
23. Ar kada nors svarstėte susimąžinti darbo valandas, pasidaryti lankstesnį grafiką būtent dėl anūką priežiūros? Jei taip, kokios buvo situacijos, problemos?
24. Ar būna tokių situacijų, kai reikia ir prižiūrėti anūkus, ir dirbti? Kaip tada elgiatės, ką darote? Kaip reaguoja vaikai, jei negalite prižiūrėti anūką?
25. Kaip darbdavys/vadovas žiūri į tokias situacijas? Koks bendrai darbdavio/vadovo požiūris, kai jums tenka derinti šiuos du vaidmenis? O kaip į tai žiūri jūsų bendradarbiai?
26. Kartais tėvai jaučia kaltę, kad dėl darbo per mažai laiko skiria vaikams. Ar jūs patiriate panašius jausmus, jei dėl darbo negalite prižiūrėti anūką? Kaip tada jaučiatės ir ką darote?
27. Kaip jums atrodo, kaip jums sekasi derinti buvimą seneliu/močiute ir darbą?
28. Kaip sekėsi derinti tėvystę su darbu? Kuo skiriasi derinimas dabar? Ar gavote pagalbos iš savo tėvų? Kiek, kokios?
29. Kaip manote, ar praleistumėt daugiau laiko su anūkais, jei nedirbtumėt?
30. Ar jums svarbus darbas? Ką jis jums reiškia?
31. Kaip manote, ar tinkamu gyvenimo etapu tapote seneliu/močiute? Žiūrint iš dabarties perspektyvos, su visa jūsų (senelio/močiutės) patirtimi, galbūt norėtumėte tapti seneliu/močiute anksčiau ar vėliau? Kaip tai būtų pakeitę jūsų profesinę veiklą, atsiliėpę jūsų karjerai?
32. Koks, jūsų manymu, turi būti geras senelis/močiutė?
33. Kaip manote, kokią įtaką jūsų gerovei (psichologinei, emocinei, fizinei) turi anūkai? Tiek teigiamą, tiek neigiamą. Kokie yra teigiami ir neigiami buvimo močiute/seneliu aspektai?

SUTIKIMAS DALYVAUTI TYRIME

„Dirbantys seneliai: senelystės ir darbo vaidmenų derinimas“

Sutinku dalyvauti šiame tyrime:

1. Aš esu supažindintas (-a) su šiuo tyrimo projektu: man buvo paaiškintas mano dalyvavimo jame tikslas, būdas ir duomenų naudojimo tvarka.
2. Tyrime dalyvauju laisvanoriškai.
3. Suprantu, kad dalyvaudamas (-a) tyrime turėsiu atsakyti į tyrėjo klausimus.
4. Man yra paaiškinta, kad turiu teisę neatsakyti į bet kurį klausimą.
5. Man yra paaiškinta, kad galiu bet kuriuo metu nutraukti savo dalyvavimą tyrime.
6. Esu informuotas (-a), kad interviu gali trukti iki 90 min., jis bus įrašomas garso įrašymo technika, o vėliau bus atliktas pažodinis išrašas.
7. Man yra užtikrinta, kad tyrimo rezultatų pristatymuose nebus atskleista mano tapatybė bei kita asmeninė informacija, bus išsaugotas mano pateiktos informacijos konfidencialumas.
8. Sutinku, kad tyrimo rezultatų pristatymuose būtų naudojamos mano duoto interviu autentiškos ištraukos, neatskleidžiančios mano tapatybės.

Savo parašu patvirtintu, kad buvo atsakyta į mano klausimus apie tyrimą ir mano dalyvavimą jame, kad perskaičiau, supratau ir sutinku su sąlygomis, kuriomis laisvanoriškai sutinku dalyvauti šiame tyrime.

Tyrimo dalyvis (-ė) _____

Tyrimo dalyvio (-ės) vardas, pavardė, parašas, data

Tyrėja **Aistė Birietaitė** _____

Parašas

Iškilius papildomiems klausimams dėl tyrimo galima kreiptis birietaitė.aistė@gmail.com

*Tyrimo dalyviui paliekama tyrėjo pasirašyta Sutikimo kopija